

**Kulttuuriyhteistyötä, politiikkaa ja kansansivistämistä:
fennomaanien suhde Unkariin**

Karila Kaisa Kaarina, 142443
Suomen historian Pro gradu-tutkielma
Joensuun yliopiston historian laitos
Elokuu 2006

Sisällysluettelo

1. Johdanto	3
1.1. Suomen ja Unkarin välisten suhteiden luominen.....	3
1.2. Tutkimuskysymykset	6
1.3. Lähteet.....	8
2. Ihailtu Unkari kulttuurifennomanian esikuvana	13
2.1. Fennomania ja suomalais-ugrilaiset kansat.....	13
2.2. Kaukainen Unkari - etäisyyden merkitys Unkari-kuvassa.....	20
2.3. Kulttuurinen yhteydenpito.....	23
2.4. Kulttuurin kehityksmaasta kulttuurioptimismiin	31
2.5. Kansallisuuden henkeä herättämässä	35
3. Slaavien asema herättää Unkari-kritiikkiä	38
3.1. Unkarin slaavit fennomaanien mielissä.....	38
3.2. Lähettiläs ja valtiokansleri - Jalava Böömissä	42
3.3. Tšekit: yhteistyökumppani vai kansallisuus-irvikuva?	43
4. Fennomaanit kansaa valistamassa	47
4.1. Unkari tutuksi suomalaisille.....	47
4.2. Samankaltaiset sukulaiset.....	52
4.3. Opiksi suomalaisille	54
4.4. Isänmaalliset, tuhlailevat unkarilaiset - kansanluonne	58
5. Sukulaisuus tasavertaistuu ja kyseenalaistuu	64
5.1. Institutionalisoituva Unkari-suhde	64
5.2. Unkarilaisten alkuperää etsimässä: turkkilais-tataarinen sota.....	73
5.3. Turkkilais-tataarinen sota suomenkielisessä lehdistössä.....	78
6. Fennomaanien Unkari-suhde	85
Lähteet ja kirjallisuus	92

1. Johdanto

1.1. Suomen ja Unkarin välisten suhteiden luominen

Henrik Gabriel Porthan (1739-1804) on nähty sangen yksimielisesti suomalaisen fennougristiikan ja samalla koko suomalaisen kielentutkimuksen uranuurtajana. Erityisen tärkeäksi fennougristiikan kannalta on osoittautunut hänen pääteoksensa *Chronicon Episcoporum Finlandesium*in osa Suomalaisten alkuperä ja sukulaisuussuhteet vuodelta 1874. Porthan esitti käsityksensä siitä, mitkä kansat olivat sukua suomalaisille argumentoimalla kielen avulla. Hän luonnosteli koko suomalais-ugrilaisen kieliperheen lukuun ottamatta vatjalaisia ja vepsäläisiä. Unkarin ja suomen kielen sukulaisuudesta Porthan oli epävarma tyytyen toteamaan, ”oppineiden väittäneen unkarilaistenkin olevan lähtöisin samasta sukupuusta”. Nuori unkarilainen fennougristiikan harrastaja Ferenc Verseghe otti yhteyttä Porthaniin keväällä 1794 ja ehdotti kirjeessään yhteistyötä suomen ja unkarin kielten suhteen selvittämiseksi. Tätä Versegheyn kirjettä on pidetty suomalais-unkarilaisten tieteellisten kontaktien alkuna. Neljä vuotta myöhemmin Porthaniin oli yhteydessä Sámuel Gyarmathi. Hän toivoi Porthanista itselleen opettajaa suomen ja saamen kieliin. Gyarmathi osoitti vuonna 1799 ilmestyneessä teoksessaan riittävän laaja-alaisesti perustellen - myöhemmänkin tutkimuksen tieteelliseksi katsomalla tavalla - suomen ja unkarin kielten samankaltaisuuden.¹

Kansanvalistusseuran kalenterissa vuodelta 1897 on nuoremman polven fennomaanin, valtioneuvos ja kansanvalistaja E.G. Palménin matkakuvaus Unkarista. Kirjoittaja pohti muun muassa suomalaisten ja unkarilaisten yhteistunnetta ja toteasi sen johtuvan pikemminkin aatteellisesta yhteisyydestä kuin yhteisestä sukuperästä. Hän painotti myös molempien maiden veristä menneisyyttä suuremman valtakunnan etuvartiona, mutta toteaa että ”nyt kummallekin kansalle on valjennut kaunis kirkas päivä: kun suomalainen käy Unkarissa tai unkarilainen meillä, onkin aina nähty että tuttavuudesta on tullut vilpittömiä ystävyksiä”.² Sadan vuoden

¹ Lahdelma 1994, 164-169.

² Palmén 1897, 110.

kuluessa - Porthanin ajoista Palméniin - sukulaissuhteet oli luotu. Kaukaisista unkarilaisista oli tullut ensin sukulaisia ja sitten vilpittömiä ystäviä.

Suomen ja Unkarin suhteiden solmiminen oli suurelta osin riippuvainen yksittäisten henkilöiden kiinnostuksesta heimokansaa kohtaan. Tällöin tämä Palménin mainitsema vilpitiön ystävyys, yksityisten ihmisten vilpittömät ystävyys-suhteet, oli pääväline yhteydenpidossa. Suomen ja Unkarin välisen vuorovaikutuksen katsotaan alkaneen kahdesta matkasta. Vuonna 1839 unkarilainen lakimies Antal Reguly teki kahden vuoden pituisen matkan Suomeen. Hän kierteli eri puolella Suomea ja loi henkilökohtaisia suhteita suomalaisiin tiedemiehiin.³ Hänen matkansa katsotaan valmistaneen maaperää varsinaisten suomalais-unkarilaisten suhteiden solmimiselle. Reguly oli kiinnostunut Suomen ja Unkarin välisestä kielellisestä yhteydestä ja aloitti suomalais-ugrilaisten kielten systemaattisen tutkimisen.⁴

Suomalainen Erik Aleksanteri Ingman puolestaan vieraili Unkarissa tehdessään matkan ympäri Eurooppaa vuosina 1846–1848. Hän pyrki luomaan yhteyksiä unkarilaisiin tiedemiehiin. Ingmanin mielenkiinto Unkaria kohtaan oli muutakin kuin tieteellistä. Hänelle unkarilaiset olivat sukulaiskansa, jonka tuntemus olisi hyödyksi Suomen heräävälle kansallisuustunteelle. Ingman lähetti matkaltaan useita kirjeitä, jotka julkaistiin juuri ilmestymisensä aloittaneessa suomenkielisessä sanomalehdessä Suomettaressa. Hän halusi osoittaa, että nuori suomalainen kulttuuri voisi saada herätteitä kansallisesti valveutuneemmasta Unkarista. Regulyn ja Ingmanin matkat eivät kuitenkaan vielä luoneet pysyviä kulttuurisuhteita maiden välille. Suhteet solmittiin oikeastaan vasta kuuluisan unkarilaisen kielen tutkijan Pál Hunfalvyn tehtyä Elias Lönnrotille ehdotuksen sukukielten harrastamisesta molemmissa maissa.⁵

Hunfalvy oli unkarin kielen ja unkarilaisten alkuperän tutkimisen innokas harrastaja ja vuonna 1851 hänet valittiin Unkarin tiedeakatemian kirjastonhoitajaksi. Näin hän sai virallisen tutkijan statuksen ja pian tämän jälkeen päätti hankkia itselleen kirjeenvaihtotovereita Suomesta. Hunfalvyn tavoitteena oli tutustua Suomen kansaan ja kieleen, vaihtaa ajatuksia tieteellisistä

³ Wichmann 1923, 427.

⁴ Székely 1996, 102.

⁵ Numminen 1984, 16; Numminen 1983, 90; Tervonen 1942, 458-459.

kysymyksistä ja synnyttää vuorovaikutusta suomalaisten ja unkarilaisten kesken. Luonnollista olikin, että hän otti ensimmäisenä yhteyttä Elias Lönnrotiin. Hunfalvy toivoi vuonna 1853 Lönnrotille lähettämässään kirjeessä, että unkarin kieli Suomessa ja suomen kieli Unkarissa saisi muutamia harrastajia ja tiedusteli sen jälkeen suomen kieltä ja kirjallisuutta koskevia asioita. Lönnrot vastasi 14.7.1853 päivätyssä kirjeessään olevansa sukukielten molemminpuoliseen harrastukseen nähden samaa mieltä ja että jo hänen aivan pintapuolinenkin unkarin kielen taitonsa oli saanut hänet siihen vakaumukseen, että unkarin kieli on ikivanhaa sukua suomen kielelle.⁶

Unkarilaisista Hunfalvy oli ensimmäinen kirjeenvaihtoveri suomalaisille, sillä Reguly oli sairastunut, eikä kyennyt tai edes ollut välttämättä kiinnostunut yhteydenpidosta, vaikka oli matkallaan luonut suhteita moniin suomalaisiin. Hunfalvyn kanssa kirjeenvaihdossa olivat ainakin D.E.D. Europaeus, August Ahlqvist, K. A. Gottlund, A. F. Rosendahl, E. N. Setälä, C. A. Gottlund, Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen, Oskar Blomstedt, Otto Donner, Julius Krohn, Antti Jalava, J. R. Aspelin ja Arvid Genetz.

Hunfalvy ja Lönnrot olivat siis molemmat samaa mieltä, että vuorovaikutus suomalaisten ja unkarilaisten välillä oli saatava aikaan. Hunfalvyn aloitteen seurauksena yhä useammat kansallisten tieteiden edustajat saivat kontaktin toisiinsa ja ryhtyivät kirjeenvaihtoon. Tieteellisten kysymysten ohella kirjeissä tarkasteltiin myös kansojen sukulaisuutta, vaihdettiin mielipiteitä ajankohtaisista tapahtumista sekä lähetettiin puolin ja toisin tieteellistä kirjallisuutta sekä sanomalehtiä.⁷

Saksalaissyntyinen, Unkariin 1850-luvulla muuttanut József Budenz aloitti kirjeenvaihdon suomalaisten kanssa 1860-luvulla. Budenz oli Budapestin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielitieteen professori ja aikanaan melkoinen auktoriteetti alallaan.⁸ Hän oli mies, jota suomalaiset tervehtivät kirjeissään kunnioittavasti ”jalo-arvoiseksi herraksi”, ”kunnioitettavaksi herra professoriksi” tai hivenen tuttavallisemmin ”suuresti kunnioitetuksi ystäväksi”.⁹ Budenz oli

⁶ Wichmann, 382; Tervonen 1987, 8.

⁷ Tervonen 1999, 8; Tervonen 1942, 459.

⁸ Tervonen 1995, 7-8.

⁹ Tervonen 1999.

kirjeenvaihdossa ainakin D. E. D. Europaeuksen, August Ahlqvistin, Oskar Blomstedtin, Otto Donnerin, B. F. Godenhjelmin, F. W. Rothstenin, Arvid Genetzin, Eliel Aspelinin, E. N. Setälän ja Antti Jalavan kanssa.¹⁰

Budenzin oppilas József Szinnyeï tuli yhteydenpitoon mukaan 1880-luvulla tehtyään matkan Suomeen. Matkallaan hän solmi läheiset suhteet Antti Jalavan kanssa sekä kihlasi suomalaisen näyttelijättären. Vilkkaan kirjeenvaihdon ohella Szinnyeï myös kirjoitti artikkeleita Uuteen Suomettareen sekä omalla nimellään että nimimerkillä Unkarin Matti, ilmeisesti viitaten Jalavan Matti-nimimerkkiin.¹¹

Hunfalvyn kanssa useimmat suomalaiset kirjeenvaihtajat käyttivät kirjeissään suomen kieltä, Gottlund jopa kirjoitti reippaalla Savon murteella. Donner ja Krohn käyttivät saksaa ja Lönnrot sekä Yrjö-Koskinen osaksi saksaa, osaksi suomea. Hunfalvy vastasi kirjeisiin useimmiten saksaksi, unkarintaitoisille Jalavalle ja Setälälle hän kirjoitti unkariksi. Kuten Hunfalvylle, myös Budenzille suomalaiset kirjoittivat suomeksi ja Budenz vastasi pääosin saksan, joskus osittain ranskan kielellä. Szinnyeï ja Jalavan kirjeenvaihto sen sijaan tapahtui kokonaan suomen kielellä.¹²

1.2. Tutkimuskysymykset

Työssäni pyrin selvittämään millainen oli Unkarin asema suomalaisuusliikkeessä ja minkälaisia tavoitteita fennomaaneilla oli yhteydenpidossa Unkariin. Miten muutokset fennomaaniliikkeessä heijastuivat sen Unkari-suhteeseen? Nämä pelkistyvät tutkimukseni pääkysymyksiksi, joiden alle voidaan hahmotella tarkentavia alakysymyksiä. Olen kiinnostunut selvittämään sitä, miten fennomaanit kokivat Suomen ja Unkarin sukulaisuuden, pidettiinkö Unkaria tasavertaisena Suomen kanssa vai olivatko unkarilaiset vanhana keskieuropalaisena kulttuurikansana ja

¹⁰ Tervonen 1999.

¹¹ Wichmann 1923, 381; Tervonen 1987, 1995, 1996 ja 1999.

¹² Tervonen 1987, 1995, 1996 ja 1999.

kaksoismonarkian toisena puoliskona kenties suomalaisuusmiesten mielissä korotettu jollain tavoin jalustalle?

Työni ensimmäisessä käsittelyluvussa painottuu Unkari vastalöydettynä sukulaiskansana. Tutkin, oliko suomalaisuusliikkeen suhde Unkariin vain Unkaria kaukaa ihailevaa, Unkaria jonkinlaisena korkealle kohotettuna ideaalina pidettyä ihannointia vai otettiin Unkari ja sen asema osana Itävalta-Unkaria konkreettiseksi tavoitteeksi Suomelle. Muodostuiko Unkarin asema kaksoismonarkian suhteellisen tasavertaisena puoliskona fennomaanien poliittiseksi esikuvaksi vai oliko Unkari pikemminkin kulttuurinen esikuva fennomaanien pyrkiessä kehittämään kansallista kulttuuria ja kansansivistystä?

Kun fennomaanien suhde Unkariin on 1860-luvun kuluessa luotu, pyrin tutkimuksessani selvittämään, minkälaisia asioita Unkarista fennomaanit nostivat tavoittelemisen arvoisiksi ja mihin konkreettisiin ehdotuksiin ja toimiin yhteydenpidossa ryhdyttiin. Miten suomalaisuuden asiaa haluttiin tukea ideoimalla mahdollisuuksia maiden väliseen konkreettisempaan yhteistyöhön?

Pyrin vastaamaan työssäni myös siihen, onko fennomaanien parissa ollut sijaa Unkari-kritiikille. Suhtauduttiinko sukulaiskansaan idealisoidusti vai realistisesti? Mitä Unkarista on ihailtu? Entä minkälaiset tapaukset ovat antaneet aiheita kritisoida Unkaria? Pohdin kritiikkiä myös toisesta näkökulmasta eli unkarilaisten Suomi-kritiikin, fennofobian kautta. Useimmat unkarilaiset ajattelivat sukulaisuuden takapajuisten suomalaisten kanssa olevan alentavaa unkarilaisille. Ymmärsivätkö fennomaanit Unkarissa vallitsevaa fennofobiaa ja vanhoja rotuennakkoluuloja?

Työni viimeisessä käsittelyluvussa käsittelen vuonna 1882 sattunutta turkkilais-tataarista sotaa, eli kohua, joka syntyi Armin Vámbéryn yrityksestä osoittaa unkarilaiset turkkilaisten sukuisiksi kansaksi. Tutkin, miten fennomaanien parissa suhtauduttiin kohuun. Unkarissa vallinnut fennofobia tuli viimeistään tällöin fennomaanien tietoon. Herättikö tapaus kritiikkiä Unkaria ja maiden välistä sukulaisuutta kohtaan? Muuttiko tapaus fennomaanien suhtautumista Unkariin?

Tutkimuskysymysten perusteella työni tutkimusotteena on poliittinen historia. Tutkimukseni on osa Suomen kansainvälisten suhteiden historiaa, jonka tavoitteena on antaa tieteellisesti perusteltu kuva fennomaanien Unkari-suhteen synnystä ja kehityksestä. Fennomania poliittisena liikkeenä ja sen suhde Unkariin muotoutuu täten luontevasti poliittisen historian tutkimuskohteeksi.

Tutkimuksen lähtökohta-ajaksi olen valinnut poliittisen fennomanian synnyn 1860-luvulla valtiopäivätoiminnan jatkuttua pitkän tauon jälkeen. 1860-luku oli aikaa, jolloin yhteydenpito suomalaisuusmiesten ja unkarilaisten välillä oli ehtinyt vakiintua. Kirjeenvaihdossa oli kymmenkunta suomalaisuusmiestä ja aluksi kaksi unkarilaista kielentutkijaa. 1860-luvulla kontaktit oli luotu, ne olivat muuttuneet läheisemmiksi ystävyysuhteiksi ja oli mahdollista aloittaa todellinen ajatustenvaihto poliittisista, tieteellisistä ja yhteiskunnallisista kysymyksistä. Kirjeenvaihdon seurauksena ryhdyttiin myös tekemään heimokansaa tutuksi suurelle yleisölle.

Tutkimus loppuu vuonna 1882 käytyyn turkkilais-tataariseen sotaan ja sen aiheuttamiin muutoksiin fennomaanisen liikkeen suhteessa Unkariin. Vuonna 1883 perustettiin Suomessa Suomalais-Ugrilainen Seura ja unkarin kielen opetus yliopistossa vakiintui. Mielestäni Suomen ja Unkarin suhteet alkoivat hiljalleen 1880-luvun kuluessa institutionalisoitua. Aiempien suhteita ylläpitäneiden ystävyysuhteiden sijaan nousi ajatus järjestetyimmistä yhteydenpidosta ja sitä kautta yhteydenpidon luonne muuttui. Myös muutokset fennomaanien parissa tukevat tutkimuksen lopettamista 1880-luvun alkuun. Fennomania alkoi tällöin kehittyä nationalistisesta fennomaniasta kohti sosiaalista fennomaniata ja hajautui eri ryhmittymiin, eikä sosiaalisessa fennomaniassa ollut enää samalla tavoin kuin aiemmin sijaa Unkari-kontaktille. Mielestäni onkin perusteltua lopettaa tutkimus unkarilais-turkkilaiseen sotaan ja sen jälkimaininkeihin.

1.3. Lähteet

Tutkimuskysymyksiin pyrin löytämään vastaukset kolmen erilaisen Unkari-kuvan kautta. Lähteinäni ovat fennomaanien kirjeet kolmelle unkarilaiselle kielentutkijalle, Antti Jalavan ja

Yrjö-Koskisen henkilökohtaiset arkistot sekä heidän kirjallisen tuotantonsa. Käytän tutkimuksessani myös Jalavan ja Yrjö-Koskisen välinen kirjeenvaihto. Suomalaisten keskinäiset kirjeet antavat melko lailla erilaisen perspektiivin fennomaanien suhteesta Unkariin, verrattuna suomalaisten ja unkarilaisten väliseen kirjeenvaihtoon. Kolmas kuva maiden välisestä suhteesta saadaan lehtikirjoitusten ja julkaistun kirjallisuuden kautta. Suurelle yleisölle Suomen ja Unkarin sukulaissuhteesta on haluttu antaa aivan tietynlainen kuva. Mielestäni tämän kaiken aineiston perusteella, kolmen erilaisen Unkari-kuvan kautta, on mahdollista pohtia niitä todellisia tavoitteita, mitä fennomaanit ovat Unkarin suhteestaan halunneet.

Pääosaan työssäni nostan fennomaanijohtaja Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen sekä fennomaanien varsinaisen Unkari-tuntijan, Antti Jalavan. Käsittelyyni tulevat paitsi heidän kirjeenvaihtonsa unkarilaisille, myös heidän kirjallinen toimintansa: heidän Unkaria käsittelevät kirjoituksensa lehdissä, pääasiassa Kirjallisessa Kuukauslehdessä ja Uudessa Suomettaressa. Kyseiset lehdet olivat fennomanian sisärenkaalle läheisimmät julkaisut. Yrjö-Koskinen oli osa Kuukauslehden toimittajakunnan ydinjoukkoa ja Jalava aluksi Uuden Suomettaren päätoimittaja ja myöhemmin sen ahkerin avustaja.¹³ Lisäksi käytän työssäni lähteenä heidän kirjoittamiaan kirjoja, niiden tuodessa valaistusta miesten ajatuksiin Unkarista, unkarilaisuudesta ja kansojen välisestä sukulaisuudesta.

Fennomaaniset ryhmittymät eivät olleet rajoiltaan, jäsenistöltään tai toimintatavoiltaan määriteltyjä yhdistyksiä, joten varsinaista suomalaisuusliikkeen arkistoa ei tutkittavalta ajalta ole. Päälähteiksi työssäni nousevat Viljo Tervosen kokoamat kirjekokoelmat, joihin on kerätty suomalaisuusmiesten ja unkarilaisten kirjeenvaihtoa.¹⁴ Kirjeet ovat teoksissa, kuten myös tässä tutkimuksessa, alkuperäisessä kirjoitusasussaan. Tervonen on kuitenkin kääntänyt unkarinkieliset kirjeet suomeksi. Tervonen on koonnut julkaisemansa kirjeet sekä suomalaisista arkistoista että Unkarin Tiedeakatemian käsikirjoitusarkistosta. Taulukko 1 osoittaa kirjeenvaihdon määrän

¹³ Rommi-Pohls 1989, 104.

¹⁴ József Budenzin ja Antti Jalavan kirjeitä vuosilta 1875-1892, József Szinnyein ja Antti Jalavan kirjeitä vuosilta 1880-1909, Europaeuksesta Setälään. Seitsemän suomalaisen kirjeenvaihtoa József Budenzin kanssa 1863-1891, József Budenzin ja Otto Donnerin kirjeet vuosilta 1867-1886 sekä Pál Hunfalvyn kirjeenvaihtoa suomalaisten kanssa vuosina 1853-1891.

Budenzille ja Hunfalvyille. Taulukossa suluissa olevat numerot ovat Tervosen antamia lukuja suomalaisten kirjeistä, joita ei kuitenkaan ole otettu mukaan julkaistuihin kirjekokoelmiin.

Taulukko 1. Suomalaisten kirjeet Pál Hunfalvyille sekä Jozsef Budenzille.

	Budenzille	Hunfalvyille
Lönnrot	-	2
Europaeus	11	8
Ahlqvist	(29)	7
Blomstedt	(10)	10
Godenhjelm	3	-
Krohn	3	4
Jalava	71	7
Rothsten	4	-
Genetz	(26)	1
E. Aspelin	1	-
Setälä	17	-
Gottlund	-	3
Rosendahl	-	1
Yrjö-Koskinen	-	18
J.R. Aspelin	-	1
Kirjeitä yhteensä	110 (175)	62

Lähteet: Tervonen 1987, 1995, 1999.

Kuten taulukosta 1 näkee, kirjeenvaihto on varsin laaja. Yhteensä kirjeitä on 172 kappaletta. Lisäksi tutkimuksessa käytetään Antti Jalavan kirjeitä Szinnyeille, joita on 34 kappaletta.¹⁵ Yhteensä tutkimuksessa on siis käytetty 206 kirjettä.

Taulukosta voidaan myös havaita, että kirjekokoelmiin ei ole koottu kaikkea kirjeenvaihtoa. Budenzille osoitetuista kirjeistä 65 kappaletta puuttuu. Hunfalvyn ja Szinnyein kirjeistä Tervonen ei valitettavasti suoraan ilmaise onko painettuihin kirjekokoelmiin koottu kaikki arkistoista löytynyt materiaali. Tervonen huomauttaa kuitenkin, että ainakaan kaikki kirjeet eivät ilmeisesti ole säilyneet, sillä vastauskirjeitä selvästi puuttuu.

Tervonen ei myöskään kerro, onko arkistoista löydettävissä muiden kuin julkaisussa esiintyneiden kirjoittajien kirjeitä unkarilaisille. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Tervonen on

koonnut teoksiinsa ainakin Budenzin ja Hunfalvyn kanssa säännöllisessä kirjeenvaihdossa olleiden suomalaisten kirjeet. Szinnyein kirjeenvaihdosta vain kirjeet Jalavalle on julkaistu, vaikka voidaan olettaa Szinnyein olleen kontaktissa muidenkin, ainakin Suomen matkoillaan tapaamiensa ihmisten kanssa, sillä olihan hänen vaimonsa suomalainen.

Kirjekokoelmien perustella vaikuttaa siltä, että suomalaisten kirjeenvaihto unkarilaisten kanssa on Antti Jalavaa ja E.N. Setälää lukuun ottamatta loppunut 1880-luvulla. Tämä voi kuitenkin johtua Tervosen suorittamasta kirjeiden valikoinnista. Saattaa olla, että Tervonen on kirjekokoelmiin valikoinut vanhan polven fennomaanien ja unkarilaisten keskinäisen kirjeenvaihdon ja jättänyt kenties nuoremman polven fennomaanien kirjeet julkaisematta. Vanha fennomaanipolvi kuitenkin lakkasi pitämästä yhteyttä unkarilaisiin. Nuoremasta fennomaanipolvesta muidenkin kuin vain E.N. Setälän luulisi olleen kontaktissa unkarilaisiin, liittyihän Suomalais-Ugrilaiseen Seuraankin nuorta fennomaanipolvea heti seuran aloitettua toimintansa.¹⁶

Kenties fennomaaneja on ollut kirjeenvaihdossa muidenkin unkarilaisten kanssa ja tämä kirjeenvaihto on jatkunut pidempään. Jalavan ja Yrjö-Koskisen arkistokokoelmien perusteella Budenz, Hunfalvy ja Szinnyi näyttävät olleen päätahot Unkari-yhteistyössä. Muiden unkarilaisten kanssa ei juuri ole oltu yhteistyössä eikä ole luotu samanlaisia henkilökohtaisia ystävyysuhteita. Satunnaisia kirjeitä on kuitenkin lähetetty useammillekin unkarilaisille. Kirjeissään Budenzille, Hunfalvylle ja Szinnyeille fennomaanit eivät myöskään tuoneet esiin olleensa läheisessä yhteydenpidossa muiden unkarilaisten kanssa. Täten tässä tutkimuksessa käytetyt arkistolähteet sekä Tervosen kirjekokoelmat antavat samankaltaisen kuvan yhteydenpidosta.

Kootun kirjeenvaihdon mahdollisista puutteista huolimatta uskon, että niiden kautta on mahdollista saada melko selkeä kuva suomalaisten suhtautumisesta Unkariin. Kirjeistä hahmottuu 14 suomalaisen, joista useimmat olivat aktiivisia toimijoita suomalaisuusliikkeessä,

¹⁵ Tervonen 1996. Kirjeiden määrän on laskettu Jalavan kirjeet Szinnyeille vuodesta 1880 vuoden 1883 loppuun asti.

¹⁶ Jalava Budenzille 25.11.1883. Tervonen 1995, 119.

ajatuksia Unkarista ja yhdessä he muodostavat mielestäni melko kattavan otoksen, jonka kautta voidaan ryhtyä tutkimaan fennomaanisen liikkeen suhdetta Unkariin.

Täytyy kuitenkin ymmärtää, että kirjeet ovat suurelta osin kirjoitettu kunnioitetuille unkarilaisille kielentutkijoille, joten fennomaanit ovat varmasti varoneet sanojaan ainakin kritisoidessaan Unkaria tai unkarilaisia. Läheisimmät ystävyysuhteet Budenzin, Hunfalvyn ja Szinnyeinin kanssa on solminut Jalava. Tasaveroisimmat suhteet unkarilaisilla tuntuu olleen Yrjö-Koskisen kanssa, kirjeistä kuultaa molemminpuolinen kunnioitus. Voikin siis olla, että kärkevimpiä mielipiteitä ei ole tuotu esiin ja Unkarin ihannointi saattaa kirjeiden perusteella vaikuttaa tahattoman suurelta, mikäli suomalaiset ovat katsoneet kohteliaisuuden vaativan ihailua.

Unkarilaisten kanssa kirjeenvaihdossa olleet olivat useimmat fennomaaneja, kansallisia pyrkimyksiä tukevia suomenmielisiä miehiä. He kuuluivat sukupolveen, joka taisteli suomen kielen oikeuksien ja kansallisen kulttuurin kehittämisen puolesta. D.E.D. Europaeus oli kielimies, kansanrunouden kerääjä ja muun muassa Suomettaren toimittaja, joka tutki myös suomalais-ugrilaisten kansojen kielisuhteita. Julius Krohn oli kulttuurifennomaani, suomen kielen ja kirjallisuuden professori ja kansanrunouden tutkija. Kansanrunoutta tutki myös fennomaani K.A. Gottlund. Krohnin lanko, B.F. Godenhjelm kuului suomalaisen puolueen aktiiveihin yhdessä Yrjö-Koskisen kanssa. Myös F.W. Rothsten kuului johtaviin fennomaaneihin ja oli SKS:n aktiivijäsen. Oivallisen unkarin kielen taidon saavuttanut Arvid Genetz oli kuten useat unkarilaisten kanssa yhteyttä pitäneet, yliopistomiehiä. Hän toimi suomen kielen professorina ja myöhemmin senaattorina. Eliel Aspelin oli yliopistouransa lisäksi myös SKS:n ja Suomalaisen teatterin johtohenkilöitä. Sen sijaan fennomaanijohdosta Yrjö-Koskisen ”taistelutoveri” Agathon Meurman ei tässä tutkimuksessa käytettyjen lähteiden perusteella vaikuta olleen missään suhteissa Unkariin päin.

2. Ihailtu Unkari kulttuurifennomanian esikuvana

2.1. Fennomania ja suomalais-ugrilaiset kansat

Snellmanilaisen fennomanian mukaan kansakunnilla on oikeus olemassa oloon, jos ne suorittavat niille kuuluvaa kansallista maailmanhistoriallista tehtäväänsä. Täten Suomikin saisi sijan maailmanhistoriassa, jos sillä olisi elävä kansallinen kulttuuri.¹⁷ Snellmanin näkemyksen mukaan Suomen paluu takaisin Ruotsin valtaan olisi Suomen kansallisuuden tuho, toisaalta taas kansallisuus vaarantuisi, jos Venäjä innostuisi venäläistämään Suomea. Nämä uhat olisi mahdollista torjua vain kehittämällä suomalaista kansallisuutta.¹⁸ Snellman piti Suomea valtiona. Tätä kielenkäyttöä ei kuitenkaan ollut tarkoitettu muistuttamaan valtiollisen itsenäisyyden tavoitteesta, sillä Snellmanille Suomen valtioluonne yksinkertaisesti perustui kielelliseen ja kulttuuriseen erityisyyteen.¹⁹

Snellmanin linjaa, eli pyrkimystä suomen kielen ja kulttuurin kehittämiseksi asettui tukemaan Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen. Hänen mukaansa mieli ja asenne ovat ensisijaisia, instituutio sen sijaan toissijainen. Hän uskoi vakaasti kansallistunnon olevan valtiollisen olemassaolon edellytys.²⁰ Kansallisuuden kehittämisen ehtona oli kansallisen kulttuurin luominen. Fennomaniaa hajotti 1860-luvulla kysymys siitä, haetaanko tukea Ruotsista vai Venäjältä. Pääsyy sille, että Yrjö-Koskinen kääntyi Venäjän kannalle, oli juuri ajatus siitä, että kansallisella kulttuurilla olisi paremmat kehitysedellytykset Venäjän huomassa.²¹

Valtiopäivien jatkuminen pitkän tauon jälkeen vuonna 1963 oli sysäyksenä fennomanian politisoitumiselle. Puoluepolitisoituvan fennomanian rinnalla jatkoi kuitenkin vaikutustaan idealistis-romanttinen kulttuurifennomania.²² Jo 1830-luvulta lähtien suomenkielisessä

¹⁷ Tommila 1989, 62.

¹⁸ Rommi-Pohls 1989, 70.

¹⁹ Pulkkinen 1999, 128-129.

²⁰ Rommi-Pohls 1989, 70.

²¹ Rommi-Pohls 1989, 81.

²² Lassila 2003, 89.

sanomalehdistössä oli alettu hahmotella ajatusta kansallisesta kulttuurista valtiollisen olemassaolon perustana.²³ Kulttuurifennomaaneille tärkeämpiä tekijöitä, kuin vallitsevat kulttuuriset tai poliittiset vastakkainasettelut, olivat kaikki yhdistävät tekijät: historia, kulttuuriperinne ja uskonto.²⁴ Kulttuurifennomania alkoi hiipua fennomanian politisoituessa ja Politisoituva fennomania ryhtyi etsimään ulkomaakontakteja.

Suomen ja ulkomaiden suhteiden etualalla olivat kosketukset Saksaan ja Ranskaan. Paasivirran (1991) mukaan fennomaanien parissa esiintyi varsinkin pyrkimyksiä luoda yhteyksiä vuotta 1870 edeltäneeseen Saksaan. Hänen mukaansa tämän erityisen kontaktin tarpeen taustalla oli fennomaanien näkemys siitä, että hajaannuksissa ollut saksalainen kansakunta etsi itselleen yhteistä kansallista ilmenemismuotoa ja fennomaanit samaistivat tilanteen Suomeen: vastaavanlaiset ongelmat olivat esillä myös Suomessa. Tästä lähtökohdasta selittyy Snellmanin ja muiden fennomaanijohtomiesten tarve vieraillla Saksassa. Sen sijaan yhteydet Ranskaan olivat kulttuuriyhteyksiä, jotka perustuivat kulttuurisuuntaukseen, jota Ranska oli edustanut jo 1600-luvulta lähtien. Ranskan kieli edusti kosmopoliittista säätyläiskulttuuria, siksi kieltä arvostettiin myös suomalaisissa säätyläispiireissä. Myös Yrjö-Koskisen yksityiset matkat suuntautuivat pääasiassa Ranskaan. Hän oli aikansa innokkaimpia ”frankofiileja”.²⁵

Ennen kuin yhteydenpito unkarilaisiin aloitettiin, yhteyttä oli pidetty maantieteellisesti lähemmän heimokansan, virolaisten kanssa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa eli Lönnrotin ja Ahlqvistin ansiosta vilkas heimohenki, he olivat käyneet Virossa ja solmineet sinnepäin läheisiä suhteita. Myös Yrjö-Koskinen loi suhteita virolaisiin. Suolahden (1974) mukaan Yrjö-Koskisen Viroon lähettämänsä tiedustelut, kirjeet ja lehdissä julkaistut artikkelit Viron asioista todistavat, että hän ensi sijassa ajatteli veljesmaata poliittisena rinnakkaisilmionä ja kenties vielä jonain muuna: eräänlaisena suomalaisen Suomen tukialueena, liittoveljenä ”sortajia” eli Venäjää, saksalaisuutta ja ruotsalaisuutta, vastaan. Suolahti uskoo, että Yrjö-Koskisen intensiivisen yhteydenpidon kautta Suomen ja Viron suhteet saivat aiempaa kantavampaa poliittista merkitystä.²⁶ Solmittuaan suhteet Viroon Yrjö-Koskinen aloitti kirjeenvaihdon unkarilaisen

²³ Liikanen 2003, 273.

²⁴ Lassila 2003, 70.

²⁵ Paasivirta 1991, 175-177; Koskimies 1974, 24.

²⁶ Suolahti 1974, 58,86.

tutkijan, myöhemmän lähiystävän Pál Hunfalvyn kanssa. Myös Antti Jalava loi ensin suhteet Viroon ja kiinnostui vasta sen jälkeen Unkarista.²⁷

Fennomaanien yhteydet Saksaan ja Ranskaan olivat siis fennomaanien ulkomaasuhteissa ensisijalla. 1860-luvulla alettiin kuitenkin luoda suhteita myös Unkariin, sukulaiskansaan. Fennomaanien syy yhteydenpitoon unkarilaisten kanssa käy hyvin selväksi yhdestä Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen ensimmäisistä hänen Unkariin lähettämistään kirjeistä. Vuonna 1867 hän kirjoitti Hunfalvylle:

”En saata olla lausumatta iloani siitä, että jonkunmoinen ajatustenvaihto alkaa rakentua Suomen ja Unkarin välillä; ainakin me Suomalaiset tunnemme suurta kaipausta liittyä muihin sivistyneisiin kansoihin tieteen ja muiden yhteisten harrastusten siteillä, ja luonnollista on, että silmämme mieluisasti kääntyvät Unkariin päin, missä kansa on meidän heimoa ja valtiolliset olot monissa kohdin meihin verrattavat. Silminnähtävää on, että Madjareilla ja meillä on ainakin yksi yhteinen velvollisuus historiassa, nimittäin velvollisuus osoittaa, että Turanialaisellakin ihmisluokalla on kykyä ja voimaa luomaan itsenäistä sivistystä ja itsenäisiä valtio-oloja.”²⁸

Miksi Yrjö-Koskinen halusi pitää yhteyttä Unkariin? Katkelmasta yhteydenpidon syitä löytyy neljä: suomalaisten halu liittyä sivistyskansoihin, maiden välinen sukulaisuus, valtiollisten olojen verrannollisuus sekä viimeisenä syynä molempien maiden velvollisuus todistaa vanhat rotukäsitykset vääriksi. Hän katsoo kirjeessään, että suomalaiset tekemällä yhteistyötä tieteissä ja taiteissa Unkarin kanssa, tulevat sivistyskansaksi muiden joukkoon. Suomi ei siis vielä ollut Yrjö-Koskisen näkemyksen mukaan sivistyskansa. Yhteistyöllä päästään sivistykseen, Yrjö-Koskinen uskoi ja lisäksi Suomen tunnettavuutta ulkomailla haluttiin lisätä. Ajatuksena tuntuu olleen, että kun suomalaista kulttuuria tunnetaan paremmin ulkomailla, Suomeakin tunnetaan paremmin ulkomailla. Kun taas Suomea tunnetaan ulkomailla, ehkä sen kansalliset pyrkimyksetkin voidaan helpommin tunnustaa.

²⁷ Varpio 1997, 84.

²⁸ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 18.1.1867; Tervonen 1987, 179-180.

Yrjö-Koskinen katsoi, että suomalaisilla ja unkarilaisilla on yhteinen velvollisuus osoittaa, että heillä on kyky luoda sivistystä. Yhteinen velvollisuus yhdistää kansoja toisiinsa. Mielenkiintoista on, että Yrjö-Koskinen kirjoituksissaan viittaa harvoin kieleen yhdistävänä tekijänä Suomen ja Unkarin välillä. Tämä selittyy sillä, että hänen perimmäinen tavoitteensa oli nimenomaan Suomen sivistäminen. Teoksessaan Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia hän kirjoittaakin vuonna 1851:

”- - kuitenkin ei saa unohtaa ettei *kielikään* ole lopullinen päämäärä, vaan päinvastoin juuri välikappale, jonka avulla kansa syvällisemmin ja voimallisemmin voi ottaa vastaan *sivistyksen*, joka on pääasia. - - meidän on siirtäminen tämä sivistys kansalliseen maaperään, voidaksemme kerran itsenäisesti esiintyä sivistyskansana.”²⁹

Suomen ollessa tunnettu ulkomailla, ei ainakaan enää tarvitsisi kyseenalaistaa sitä, kykenevätkö suomalaiset ylipäänsä luomaan itsenäistä sivistystä. Ulkomaakontaktien saaminen ja sitä kautta tullut tunnustus Suomen asemalle ei tunnu olleen fennomaaneille itseisarvo vaan pikemminkin väline kulttuuriseen tavoitteeseen eli suomalaisten muokkaamiseksi sivistyskansaksi. Vaikka fennomania 1860-luvulla politisoitui, tämä kehitys ei näkynyt sen suhteessa Unkariin. Unkari-asiassa fennomaanit esiintyivät tiukasti kulttuurifennomanian edustajina. Toisaalta kulttuurinakin yhteydenpito voidaan mieltää poliittiseksi toiminnaksi, kun ajatellaan mitä sillä haluttiin ajaa takaa. Tarvittiin todistus siitä, että suomalaiset ovat kykeneviä luomaan itsenäistä, ruotsin kielestä riippumatonta kulttuuria.

Jos svekomaaneille kyettäisiin todistamaan suomenkielisten kyky kulttuurinluomiseen, voitaisiin unohtaa ruotsalaisleirissä vallinnut johtojatous siitä, että ruotsalaiset ovat suomalaisia rodullisesti ylempänä,³⁰ ja täten kykenevämpiä luomaan historiaa, kulttuuria ja ennen kaikkea valtion. Suomen kieltä kohtaan tunnetut epäilyt sivistyneistön keskuudessa johtuivat suurelta osin siitä, että se oli rahvaan kieli. 1860-luvulla kielitaistelun kiihtyessä Ruotsissa ja Suomen ruotsinkielisten keskuudessa lisääntyivät väitteet, joiden mukaan suomalaiset eivät olleet kykeneviä kulttuurinluomiseen.³¹ Rotuennakkoluulot suomalaisista vallitsivat yleisesti Euroopassa. Halmesvirta osoittaa, että esimerkiksi brittiläisissä matkakertomuksissa 1700-luvun

²⁹ Koskinen 1904/a, 21.

³⁰ Tommila 1989, 64-68.

³¹ Lassila 2003, 80.

lopussa, suomalaiset nähtiin ruotsalaisten sivistäminä ja tällöin viittauksia ruotsalaisen rodun ylemmyyteen suomalaiseen verrattuna ja Suomen asemaan sivilisaation alemmalla tasolla, ilmaantui brittiläisiin lehtiin.³²

Svekomaanit katsoivat olevansa suomalaisia ylempää, germaanista rotua. Puolustustaistelussaan suomen kieltä vastaan ruotsinmielinen sivistyneistö vetosi siihen, että suomalaiset eivät kyenneet luomaan kulttuuria. Ylempi rotu oli siten argumentti silloisen eliitin aseman säilyttämiseksi. Fennomaanien ja svekomaanien välinen valtataistelu kulttuuri- ja talouselämässä sai lisäpontta väitteestä, että hallinnosta ja kulttuurielämästä vuosisatoja syrjässä ollut suomenkielinen väestö olisi lahjatonta ja tavalla tai toisella huonompaa kuin ruotsinkielinen.³³

Yrjö-Koskisen kirjeen mukaan suomalaisten velvollisuus oli yhdessä unkarilaisten kanssa toimia siten, että vanhat rotutulkinnat osoitetaan vääriksi. Yrjö-Koskisen ajatusmaailma oli tässä kohdin melko snellmanilainen: kansakunnalla on oikeus olemassa oloon vain, jos se suorittaa sille kuuluvaa kansallista maailmanhistoriallista tehtävää.³⁴ Snellmanin käsityksestä voidaan johtaa varmasti Yrjö-Koskisenkin mielessä ollut ajatus, että Suomi saa paikkansa maailmanhistoriassa, jos sillä on elävä kansallinen kulttuuri. Sivistysmaa tunnustetaan ulkomailla ja selviää taistelussa kansojen olemassaolosta. Täten fennomaanien halu solmia suhteita Unkarin kanssa voidaan mieltää paitsi kulttuuriseksi myös poliittiseksi tavoitteeksi.

Yrjö-Koskisen tavoite oli siis selvä. Kontakti Unkarin kanssa edesauttaa Suomen asiaa, suomalaisten sivistämistä. Fennomaanien kontakti Unkariin lähti kulttuurisista tarkoituspäristä, kulttuurisesta nationalismista. Hänen toteamukseensa suomalaisten kaipauksesta liittyä sivistyskansoihin ja ryhtyä suhteisiin unkarilaisten kanssa, yhtyi myös moni muu fennomaani. Vallitsi toive huomatuksi tulemisesta merkitseviksi koettujen unkarilaisten silmissä. Kontaktille Suomen ja Unkarin välille oli tilausta, ainakin Suomessa. Fennomaanit tuntuvat tiukasti hakeneen ulkomaankontakteja niistä maista, joiden olot he ovat samaistaneet verrannollisiksi Suomen

³² Halmesvirta, 1990, 63, 299.

³³ Kemiläinen 1985, 184-486, 193.

³⁴ Tommila 1989, 61.

oloihin. Aiemmin kontaktit oli solmittu Viron kanssa, sitten oli haluttu yhteistyöhön Saksan kanssa ja nyt Unkarin.

Fennomaanien parissa Suomen ja Unkarin välinen kielisukulaisuus katsottiin suoraan kansojen väliseksi sukulaisuudeksi ja siitä iloittiin ajatellen että Suomen sukulaisuus Unkarin kanssa oli onnellinen seikka. Olihan aivan toista olla sukua unkarilaisille, jotka esimerkiksi D.E.D. Europaeus näkee ”jaloina ja kunnioitettavina sukulaisinamme”³⁵ kuin muille suomalais-ugrilaisille pikkukansoille. Unkarilaiset on koettu selkeästi merkittävämmäksi kansaksi verrattuna vaikka virolaisiin. Yrjö-Koskisen kirjoittaessa Virosta ja sen poliittisesta ja kansallisesta asemasta hänen kirjoitustyyliinsä on hivenen isovelimäinen. Hän neuvoi virolaisia ja näkee Suomen selkeästi parempiosaisena:

”Mutta jos Viron kansa onkin rohkeasti päättänyt hengissä pysyä, se kuitenkin on liian paljon maailmaa kokenut, ett’ei tietäisi pienuuttansa. Sen vuoksi se varmaankin ymmärtää rajoittaa vaatimuksiansa, malttaa aikansa. Luonnollista on, että sen silmät lemmellä ja rakkaudella kääntyvät Suomen puoleen, missä lähin heimokansa myötäisemmällä onnella rakentelee kansallista tulevaisuuttansa. Monen Virolaisen mielestä olisi Suomen kieli Viron kansalle kaikkein mukavimpana korkeamman opin välikappaleena. Suomenkieli, näet, voidaan vironkielen kannalta varsin helposti oppia, ja Suomen kirjallisuus tarjoaisi esim. virolaiselle kansankouluttajalle jokseenkin runsaat tietovarot, joita hän ei voi omasta kirjallisuudestaan saavuttaa.”³⁶

Samana ajatuksena - suomen kielen ottamisesta Viron sivistyskieleksi - Yrjö-Koskinen esitti myös kirjeessään Hunfalvylle ja huomautti ”Tietysti se meille Suomalaisille olisi vahvistusta, jos Virolaisten kansallisuus jaksaisi kohota.”³⁷ Viro mainitaan fennomaanien ja unkarilaisten kirjeissä muutama kerta, mutta yleensä aina surkutellen virolaisten oloja. Viroa ei 1860-luvulla ole enää mielletty samalla tavalla poliittiseksi rinnakkaisilmioksi Suomen asemaan verrattuna kuin aiemmin ja ulkomaankontakteja on lähdetty hakemaan muualta.

³⁵ Europaeus Hunfalvylle 20.7.1869. Tervonen 1987, 56.

³⁶ Koskinen 1904, 489-490.

³⁷ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 31.8.1867. Tervonen 1987, 190.

Jos fennomaanit tietyllä tapaa esiintyivät isoveljenä suhteessa Viroon, niin suhteessa Unkariin Suomi asettui kiltisti pikkuveljen asemaan. Fennomaanit tuntuvat selvästi luokittaneen sekä suomalais-ugrilaiset kansat tietynlaisen luokitusjärjestelmän mukaan. Järjestelmässä Unkari asettui huipulle, sen jälkeen tulivat Suomi, jonka alapuolella Viro ja viimeisenä Venäjän suomalais-ugrilaiset pikkukansat.

Suomalais-ugrilaiset pikkukansat mainitaan suomalaisten ja unkarilaisten välisessä yhteydenpidossa vain satunnaisesti, usein vain mainiten jonkun olevan lähdössä tutkimaan noita kansoja. Fennomaanit eivät yleisesti katsoneet noiden Venäjän sukulaiskansojen sivistystason olleen kovin korkea. August Ahlqvist tarkastelee Venäjää käsittelevässä matkakirjassaan³⁸ sukulaiskansoja. Teoksen temaattisena lähtökohtana on sivistyksen ja barbarian välinen jännite. Sivistys on vasta leviämässä maailman kehityksen mukana sukukansojen pariin. Samanlaisen arvion Venäjän sukukansojen kohtalosta olivat esittäneet myös Snellman ja Castrén.³⁹

Suomalais-ugrilaisista kansoista asettui Unkari Suomelle esikuvaksi. Sukulaisuutta Unkarin kanssa on haluttu tietyllä tavalla mainostaa sekä suomalaisille itselleen että ulkomaalaisille. Ehkä tähän on vaikuttanut se, että kun suomalais-ugrilaisuus tuli tunnetuksi, suomalaisten sukulaisiksi nähtiin pikemminkin ostjakit ja vogulit kuin unkarilaiset.⁴⁰

Toisaalta taas Unkarin nousu esikuvaksi suomalaisille ei ole mikään ihme ajateltaessa Unkarin kansallista kehitystä. Unkarin kielen asema oli huomattavasti paremmalla tasolla suomen kieleen verrattuna. Unkarilaisenemmistöisissä lääneissä siirryttiin käyttämään unkarin kieltä jo vuonna 1805, 1830-luvulla unkariin siirryttiin myös slovakkienemmistöisissä lääneissä. Siitä lähtien velvoitettiin julkishallinnon virkamiehet, juristit ja papit hallitsemaan unkarin kieli. Myös unkarilaisen kulttuurin kehitysedellytykset oli luotu: yleensä Euroopassa - Itävalta mukaan luettuna – hallitsija tai valtio olivat perustaneet keskeiset kulttuusi-instituutiot. Unkari oli poikkeus, siellä kehityksen moottorina oli aristokraattinen parlamentin ylähuone, joka perusti kansallisteatterin, Tiedeakatemia ja Kansallismuseon. Näillä toimillaan unkarilaiset olivat osoittaneet, että maa oli toteuttanut uudistukset omin voimin, ja oli suurtenkin hankkeiden osalta

³⁸ August Ahlqvist: Muistelmia matkoilta Wenäjällä vuosina 1854-1858 (1859).

³⁹ Varpio 1997, 84-85.

⁴⁰ Kemiläinen 1985, 13.

riippumaton hallitsijasta ja Itävallasta. Myös poliittiselta kannalta Unkari oli Suomea paremmassa asemassa. Maan asema osana dualistista kaksoismonarkiaa meni huomattavasti pidemmälle kuin Suomen autonomia. Unkarilla oli omat valtiopäivät ja lainsäädäntö sekä maan omille valtiopäiville vastuussa oleva hallitus myös valtakunnan yhteiset ministeriöt olivat unkarilaisten ulottuvilla.⁴¹

2.2. Kaukainen Unkari - etäisyyden merkitys Unkari-kuvassa

Fennomaanien kirjeissä unkarilaisille Unkarin ja Suomen maantieteellinen etäisyys koettiin hankalaksi ja erottavaksi seikaksi. Fennomaanit mielsivät Suomen sijainnin perifeeriseksi. Kirjeissä raportoitiinkin kaikista liikenneolojen kehitystapahtumista ja vuosittain jäidenlähdestä. Jäiden sulaessa Suomi koettiin hivenen lähemmäksi Unkaria ja Eurooppaa.

Etäisyys vaikutti käytäntöön. Etäisyys asetti esteitä Suomen tunnetuksi tekemiselle Unkarissa ja Unkarin tunnettavuuden lisäämiseksi Suomessa. Blomstedt kauhistui tilannetta Suomessa vuonna 1866: ”Helsingissä kävin Yliopiston kirjastossa tiedustelemassa, kuinka paljon siellä olisi Unkarin kieleen ja kirjallisuuteen kuuluvia teoksia. Arvatkaapa mitä sieltä löysin? – Pari kolme kielioppia ja muutaman sanakirjan. Kirjallisuutta ei näkynyt nimeksikään.”⁴² Fennomaanien ja unkarilaisten kielitieteilijöiden välisessä suhteessa keskityttiinkin alusta asti kirjallisten tuotteiden vaihtoon. Etäisyys kuitenkin hidasti ja hankaloitti yhteistyötä, kuten Yrjö-Koskisen kirjeestä käy ilmi:

”Kirjain-lähetykset Suomen ja Unkarin välillä käyvät huonosti. Unkarin Akatemian lähetykset vuodelta 1867 ei ole tullut perille. Mahdollista olisi, että se on joutunut Itämeren pohjaan. - - Tästä voimme ymmärtää, miksi vaihto Suomen tiedeseuran kanssa ei ole tullut oikeaan alkuun.”⁴³

Ehkä maantieteellinen etäisyys oli osittain luomassa fennomaanien parissa vallinnutta romanttista

⁴¹ Huotari 2004, 135-136, 162.

⁴² Blomstedt Hunfalvyille 26.8.1866. Tervonen 1987, 79.

⁴³ Yrjö-Koskinen Hunfalvyille 8.2.1868. Tervonen 1987, 207.

kuvaa Unkarista. Kaukaiset maat olivat romantiikan kaipuun kohteena. Szij (1989) mukaan heimoaateen, eli suomalais-ugrilaisten kansojen sukulaisuuden aateen, ensimmäinen kausi oli vuosina 1840–1880. Aikakautta leimasi korkealentoinen heimoromantiikka, aika oli täynnä romanttisia sukulaisuuden haaveita.⁴⁴ Kaiho ja romanttiset kielikuvat leimasivat myös fennomaanien kirjeitä unkarilaisille.

Myös fennomaanien mielissä heräsi kaipuu Unkariin. Rakkaat sukulaiset oli löydetty, mutta toivottiin että he olisivat hivenen lähempänä. ”Miksi onkaan taatto taivahainen sijoittanut suomalaiset niin kauaksi unkarilaisista? Jos asuisimme edes eteläpuolella Suomen lahtea, niin silloinhan sitä sentään saattaisi useammin Árpádin maahan vieraisiin pujahtaa.”⁴⁵, huoahiti Antti Jalava. Yrjö-Koskinen puolestaan maalasi romantisoidun kuvan suomalaisten muutosta sukukansansa pariin:

”Jospa kuitenkin Magyarien maa olisi vähäistä lähempänä! Tämmöisinä kovina aikoina moni Suomen asukas olisi taipuvainen muuttamaan pois omasta maasta, ja vaikka minä en itse asiaa kiitä, soisin että, jos muutetaan, muutettaisiin teille. Vai tekisikö mielenne saada vielä joku seitsemäs-toista kansallisuus ethnographiseen museoonne? Jospa esim. teillä olisi joku raivaamaton ala, niin voisi Suomalainen siirtokunta siinä rakentaa itsellensä uutis-asutuksen, saada papin täältä Suomesta, ja kenties työllänsä teille osoittaa, ett’ette tarvitse hävetä sukulaisuuttanne näiden Hyperboreojen kanssa. Mutta tämä kaikki on tietysti pilventakaista kuvitusta.”⁴⁶

Vaikka kirjeenvaihtoa leimasi romantiikka, on taustalla löydettävissä realismia: fennomaaneilla tuntuu olleen ainakin jonkinlainen tietoisuus siitä, että unkarilaiset eivät olleet sukulaisuudesta yhtäläillä innoissaan kuin sukulaiset. Unkarin aatelisto ei ollut kiinnostunut yhteisestä alkuperästä Suomen kaltaisen maan kanssa, sen sijaan he halusivat mieluummin nähdä itsensä suurten voimakkaiden itämaisten kansojen jälkeläisinä.⁴⁷ Myös unkarilainen suuri yleisö halusi tunteenomaisesti pitää kiinni vanhasta käsityksestä, unkarilaisten sukulaisuudesta idän

⁴⁴ Szij 1989, 76.

⁴⁵ Jalava Budenzille 1.1.1885. Tervonen 1995, 144.

⁴⁶ Yrjö-Koskinen Hunfalvyille 25.11.1867. Tervonen 1987, 200.

⁴⁷ Székely, 1996. 102.

mahtikansojen kanssa.⁴⁸ Suomalaiset olivat olleet tietoisia unkarilaisten ajatuksista sukulaiskansaa kohtaan suhteiden luomisen alusta asti.

Ehkäpä tarve kontaktin solmimiselle ulkomaan kanssa oli niin voimakas, että ei ollut varaa välittää, siitä että suomalaisiin ei suhtauduttu samanlaisella innostuksella kuin millä he suhtautuivat unkarilaisiin. Fennomaanit tuntuvat ajatelleen, että etäisyys synnyttää epätietoisuutta ja tämä epätietoisuus olisi mahdollista korjata maiden tutustuessa paremmin toisiinsa. Yrjö-Koskinen pohti, että jos suomalaiset muuttaisivat Unkariin, suomalaiset ehkäpä voisivat osoittaa, ettei sukulaisuutta tarvitse hävetä. D.E.D. Europaeus kirjoittaa kirjeessään Budenzille 1860: ”eikä se olisi paha, jos Magyarin kansan mieli nyt likemmin yhdistyisi täällä olevan sukukansansa kanssa. Se vaan kohottaisi heidän kansallista mieltänsä”⁴⁹

Europaeus ei haikaillut fyysisen lähentymisen perään, hänen ajatuksissaan henkinen lähentyminen Suomen ja Unkarin välillä olisi ollut eduksi myös Unkarille. Hänen ajatuksissaan Suomi ei siis ollut ainoa suhteesta hyötyvä osapuoli. Europaeus esitteli kirjeessään Hunfalvylle muutenkin mielenkiintoisen teorian:

”Suomalaisten sanain muuten ylisestä selkeä suomalaisuus ja muutkin perustukset ovat saattaneet minun siihen arvioon, että Suomen kieli on Suomalais-ugrilaisen kielikunnan kantakieli. Te sen kyllä voitte parhaiten sanoa, kuin asian laita on. Mutta jos niin on, niin olisi se sitä suurempi syy teidän maanne kielen tutkijoille ruveta ahkerasti oppimaan Suomen kieltä.”⁵⁰

Suomen asema kantakielenä ei juuri saanut vastakaikua muilta fennomaaneilta, vaikka sitä kautta suomalaiset olisivat kenties voineet kokea olevansa suhteessa tasaveroisempi osapuoli.

Fennomaanien suhdetta Unkariin on kuitenkin leimannut alusta asti vallinnut tietoisuus siitä, etteivät unkarilaiset olleet sukulaisuudesta ja maiden välille syntyneestä kontaktista läheskään yhtä varauksettomasti ihastuneita kuin suomalaiset. Voidaan pohtia onko tämä vaikuttanut maiden välisiin suhteisiin tai kuvaan siitä, miten suomalaiset näkevät itse itsensä. Suomalaisilla katsotaan yleisesti olevan kansallinen alemmuuskompleksi ja alemmuuden tunne näkyy myös

⁴⁸ Numminen 1984, 44.

⁴⁹ Europaeus Budenzille 12.10.1867. Tervonen 1999, 38.

⁵⁰ Europaeus Hunfalvylle 1854. Tervonen 1987, 24.

fennomaanien suhtautumisessa unkarilaisiin. Alemmuuden tunne ei kuitenkaan voi olla perusteeton. Se syntyy vuorovaikutuksesta muiden kansojen kanssa. Käsitys itsestä kun ei synny tyhjästä. Varmasti fennomaanien ymmärrys unkarilaisten nihkeästä suhtautumisesta maiden väliseen sukulaisuuteen on sävyttänyt maiden välistä kanssakäymistä.

2.3. Kulttuurinen yhteydenpito

Lähes joka kirjeeseen liitettiin kirjalista, jonka sisältämiä teoksia kirjeenvaihtoveria pyydettiin lähettämään. Varsinkin suomalaiset kokivat tärkeäksi lähettää omia teoksiaan ja tutkimuksiaan unkarilaisille. Kirjeet varustettiin usein toiveella, että olisi mukavaa, jos tästä teoksesta saisi sujautettua maininnan johonkin unkarilaiseen lehteen. Unkarilaisten tehtyä työtä käskettyä ja suomalaiset vielä usein toivovat, että saisivat julkaistun lehtijutun itselleen. Fennomaanit innostuivat kaikista Unkarin lehdissä julkaistuista Suomea koskevista jutuista ja usein kiittelivät vuolaasti unkarilaisia ystäviään. Yrjö-Koskinen kiitteli Hunfalvyä Suomen tunnettavuuden lisäämisestä:

”Teille kannan sulimmat kiitokset - - siitä ystävällisestä tavasta, jolla olette tehneet meidät tutuiksi Unkarin yleisölle. Erään tuttavan kautta [Selin], joka sanakirjan avulla saapi Magyarin kielestä selkoa, olen jo läpi käynyt suuren osan kirjan sisällyksestä ja aion siitä antaa Kklehdessä jonkunlaisen exposée’n, jähka saan tarpeeksi aikaa.”⁵¹

Suomalaisten tieteen tutkimustulosten julkaiseminen unkarilaisissa sanomalehdissä, palveli varmasti tuona aikana vallinneen kulttuuripainotteisen nationalismin, kulttuurifennomanian tarkoitusperiä eli tavoitetta Suomen osoittamista kulttuurikansaksi. Kirjeenvaihdon perusteella suomalaiset tuntuivat kokeneen tärkeäksi saada ulkomaalta tunnustus omalle olemassaololleen.

K.A. Gottlund varusti vuonna 1965 Unkariin lähettämänsä kirjeen jälkikirjoituksella: ”Mieleni tekisi läheteä Teijän Akademiollen minun sepittämiä kirjojani, jotta löytyisi siellä toki vähäinen

⁵¹ Yrjö-Koskinen Hunfalvyille 1.12.1871. Tervonen 1987, 254.

merkki Suomalaisestaki kirjallisuudesta.”⁵² Reippaalla Savon murteella Hunfalvylle kirjoittanut Gottlundkin tuntui uskovan suomalaisen kulttuurin esilletuontiin. Kun suomalaista kirjallisuutta löytyy Unkarin Tiedeakatemiastakin, se varmasti edistää suomalaisuuden asiaa, hän lienee ajatellut. Kirjeen kirjoittamisen aikaan jo 70-vuotias Gottlund, suomalaisuusliikkeen veteraani, tuskin jaksoi lähettellä kirjojaan Unkariin vain omaa mainettaan saadakseen.

Myös sanoma- ja aikakauslehtiä lähetettiin ja tilattiin puolin ja toisin. Fennomaanit ovat olleet innokkaita tilaamaan lehtiä unkarilaisille ystävilleen, useimmiten lehtitilaukset annettiin heille lahjaksi. Yrjö-Koskinen selvittää Hunfalvylle, että hänelle tilattu Kirjallinen Kuukauslehti on nimenomaan lahja:

”- - ei ole Kuukauslehden tarkoitus ollut antaa teidän maksaa tilausrahaa lehdestä; sillä me pidämme sitä kansallisessa katsannossa suurena etuna, että joku Unkarissa seuraa kirjallisuuttamme ja joskus antaa siitä maanmiehillensä tietoa. - - Myöskin Ilmarisen toimitus lähetti minulle sanan, ett’ette saisi siitä lehdestä mitään maksaa.”⁵³

Lahjan syy oli peittelemätön: kansallinen katsanto. Hunfalvy sai ilmaiset lehdet ja samalla toivomuksen tehdä Suomea tunnetuksi Unkarissa. Ajatuksena tuntuu olleen, että kun Suomea tehdään tunnetuksi ulkomailla asti, se palvelee fennomaanien tavoitteita Suomessa. Europaeus lähetti vuonna 1869 kirjeen Hunfalvylle tämän käytyä Suomessa. Tuttavallisen kuuloinen kirje, joka alkaa ”Herttaisin Lempivierahamme” jatkuu tavalla, joka tuo hyvin esiin fennomaanien hyvinkin tietoiset tavoitteet heidän suhteessaan Unkariin: ”Te olette tänne tulonne kautta tuoneet kokonaisen kansallisen voiton suomalaisuudelle ja erittäinkin sen kaikille totisille ystäville.”⁵⁴ Suhde Unkariin on tuntunut tuovan tunnustusta Suomen olemassaololle taistelussa ruotsinmielisiä vastaan. Hunfalvyn vierailun kautta saatu ”kansallinen voitto suomalaisuudelle” on ollut erävoitto svekomaaneista. Kansallinen katsanto on ollut tiukasti mukana fennomaanien luodessa kontakteja Unkariin.

⁵² Gottlund Hunfalvylle 4.3.1865. Tervonen 1987, 74.

⁵³ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 8.2.1868. Tervonen 1987, 207.

⁵⁴ Europaeus Hunfalvylle 20.7.1869. Tervonen 1987, 55.

Yrjö-Koskisen kirjoituksia leimasi 1860-luvun alkuun asti iskusanana sivistys. Suomen kansa on sivistettävä.⁵⁵ Myöhemmin kirjoitusten sävy kuitenkin vaihtui. Kirjassa kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia on osaan kaksi koottu Yrjö-Koskisen tekstejä vuosilta 1863-1871. Tämän teoksen iskusana oli kansallinen: esimerkiksi kansallinen teatteri, kansallinen katsanto, kansallinen kieli, kansallinen kysymys jne. Yhtenä tärkeänä teemana nousee esiin lähes jokaisessa kirjoituksessa kansallinen avautuminen. Yrjö-Koskinen kirjoitti sanakirjojen julkaisemisen tärkeydestä mainiten, että ”Ne todistavat kaikki, että Suomen kansa ei aio jäädä umpinaisuuteen, vaikka se asettaa sivistyksensä itsenäiselle pohjalle, oman kielensä nojaan.”⁵⁶ Hänen mukaansa suomalaisilla oli velvollisuus suuntautua kontaktiin ulkomailman kanssa: ”Tietysti ei mikään kansa saa sulkea itseänsä omaan kuoreensa, vaan on velvollinen aina etsimään uusia sivistysaineita ulkoakin päin; muutoin sen oma kansallinen elämä ennen tai myöhemmin kuihtuu.”⁵⁷

Yrjö-Koskinen ei mainitse Unkaria kehottaessaan kansalliseen avautumiseen. Yrjö-Koskinen tuntuu pikemmin pitäneen kansallisena avautumisena kontakteja Saksan, Ranskan ja Englannin kanssa. Ainakin hän 1867 kehotti opiskelemaan ranskan, saksan ja englannin kieliä. ”Niistä kolmesta kielestä, jotka edustavat Euroopan korkeinta sivistystä, ei ole helppo sanoa, mikä oikeastaan lienee tärkein oppia. - - saksankielelle annetaan tavallisesti tärkein sija koululaitoksessamme. Ranskankielellä on kuitenkin kenties yleisempi käytettävyys; - - Monessa kohdin olisi kuitenkin englanninkieli meille tärkeämpi kuin kumpikaan näistä muista.”⁵⁸

Olivatpa mitkä tahansa maat etualalla fennomaanien tavoitellessa kontakteja ulkomaihin, alkoi heidän suhteensa Unkariin vahvistua ja kasvaa 1860-luvun lopulla. Vähitellen yhteydenpito laajeni, yksityiset yhteydenpitäjät johdattivat myös yhdistyksiä kontaktiin toistensa kanssa. Luontevaa oli, että kulttuurisen nationalismin korostuessa Suomen ja Unkarin suhteissa 1860-luvulla, yhteyden toistensa kanssa tulivat tieteelliset yhdistykset. ”Vihdoin viimeinkin olen saanut sen toimeen, että tiede-seuramme on lähettänyt teoksiansa Unkarin Akatemialle, pyytäen

⁵⁵ Koskinen 1904/a.

⁵⁶ Koskinen 1904/b, 396.

⁵⁷ Koskinen 1904/b, 394.

⁵⁸ Koskinen 1904/b, 396.

päästäksensä säännölliseen vaihetukseen”,⁵⁹ kirjoittaa Yrjö-Koskinen Hunfalvylle vuonna 1867. Kontaktit järjestettiin ja seurat pääsivät lähettämään toisilleen tieteellistä ja kaunokirjallisuutta.

Tieteellisten yhdistysten yhteydenpidosta kontaktit laajenivat ja yhteyteen toistensa kanssa tuli myös muunlaisia yhdistyksiä. Suomeen perustettiin tilastollinen virkakunta, jonka merkityksen Yrjö-Koskinen näki nimenomaan tietämättömyyden vähentäjänä. Hän kirjoitti tilastollisen virkakunnan tehtävästä: ”- - jokainen toimi, jolla tätä tietämättömyyttä vähennetään, on siis meille kansallisesti ja valtiollisesti erinomaisen tärkeä.”⁶⁰ Tilastollinen virkakunta halusi heti perustamisensa jälkeen kontaktiin unkarilaisten kanssa. Yrjö-Koskinen välitti pyynnön Hunfalvylle:

”Meidän äskettäin perustettu tilastollinen virkakuntamme (bureau statistique) on pyytänyt minua kuulustamaan onko Unkarissa erittäin joku semmoinen laitos, jonka kanssa se voisi ruveta teosten vaihtoon. Jos voisitte antaa tiedon siitä sekä nimen ja adressin, niin Tohtori Ignatius, maamme tilaston päällikkö lupaa lähettää kirjoja sinne.”⁶¹

Johdatettuaan yhdistykset kontaktiin toistensa kanssa Yrjö-Koskinen ja Hunfalvy eivät palanneet niiden väliseen yhteydenpitoon kirjeissään. Heidän toimenkuvansa vaikuttaa olleen nimenomaan yhteydenpidon ensi askelten ottaja ja sen jälkeen yhdistykset ovat hoitaneet yhteyden keskenään. Yhteyksien, kommunikaation lisääntyminen ja Suomen kansallinen avautuminen on varmasti miellyttänyt Yrjö-Koskista ja muita fennomaaneja ja he ovat varmasti olleet mielellään siinä mukana osaltaan avustamassa. Fennomaanien pyrkimykset kulttuurin edistämiseksi ja kansan sivistystason kohottamiseksi ovat vaatineet avoimuutta ja ajatusten sekä aatteiden liikkumista. Yhteydenpitoa oli tuettava. Sulkeutuminen olisi ollut kansalliselle sivistysprojektille kuolinisku ja se ymmärrettiin täydellisesti.

Suomalaisen sivistystason nostattamiseksi alettiin Suomessa puuhata suomenkielisen teatterin saamista maahan. Aluksi Topelius kaavaili kotimaisen teatterin pohjalle rakentuvan kaksikielisen teatterin perustamista, mutta nämä yritykset kaatuivat ja lopulta saatiin aikaan Suomalainen

⁵⁹ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 25.11.1867. Tervonen 1987, 200- 202.

⁶⁰ Koskinen 1904/b, 651.

⁶¹ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 22.6.1868. Tervonen 1987, 215.

teatteri vuonna 1869. Teatteripuuhien tiimoilta otettiin pikaisesti yhteyttä Unkariin. Blomstedt kirjoitti 4.2.1869 Hunfalvylle:

”- - ja Yrjö Koskisen ynnä muiden kanssa tuumailten suomalaisuuden asian edistämiskeinoista maassamme - - Niistä keinoista, joihin tätä nykyä olisi ryhtyminen, oli mielestämme kansallis-teaterin hankkiminen Helsinkiin tärkeimpiä, josko samalla myös vaikeimpia toimeen saada. Päätimme yksiselitteisesti ruveta tähän suuntaan toimimaan ja valmistamaan kansan mieliä asiaan. Minun toimekseni annettiin muun muassa hankkia Unkarista tarkkaa tietoa, kuinka kansallisteatteri siellä on aikaan saatu. Nöyrin pyyntöni olisi siis, että joskus, kun sopivaa tilapäätä sattuu, kirjoittaisitte minulle tähän kuuluvista asioista. Kenties olisi meillä siitä paljon ohjetta toimessamme ja turvaa vastustajoitamme vastaan, joita, jumala nähköön, on paljon, semminkin juuri Helsingissä.”⁶²

Kirje tuo uuden puolen fennomaanien Unkari-suhteeseen. Aiemmat kirjeet olivat keskittyneet lähinnä kirjojen vaihtamiseen, lehtien tilaamiseen ja tieteelliseen keskusteluun. Nyt haluttiin tietoa. Haluttiin oppia siitä, miten Unkarissa oli teatteriasiaassa toimittu. Tavoitteena oli tiedon saamisen lisäksi hyötyä Unkarin kokemuksista ja käyttää sieltä saatua oppia svekomaanien mahdollista teatterinvastaista hyökkäystä vastaan.

Fennomaanien sivistysohjelman kulmakivinä olivat pitkään teatteri ja kirjallisuus. Nämä molemmat sivistysohjelman osat ilmenevät selkeästi fennomaanien Unkari-kontaktissa. Kansallinen teatteri ja kansallinen kirjallisuus palvelivat fennomaanien päämäärää, Suomen osoittamista kulttuurikansaksi. Teatteritoiminnan uskottiin olevan yksi parhaimmista tavoista edistää suomalaisen kulttuurin kehittymistä. Täyspainoista kansallista kulttuurielämää ei voinut olla ilman teatteria. Se oli suomenkielisen kulttuurin aikuisuuden ja täysivaltaisuuden edellytys.

Antti Jalava lainaa Unkarin albumi-teoksessaan unkarilaisen kirjailija ja lehtimies Ágost Gregussin ajatuksia teatterin merkityksestä. ”Todellinen draamataide on - - tehokkain keino siveellisen jalostuttamisen ja isänmaallisten tunteitten vahvistamiseksi. - - Kansan jäsenet - - tulevat yhtäläisiksi kansallisten tunteitten puolesta ja sen kautta toisen kansallisuuden tunteista

⁶² Blomstedt Hunfalvylle 4.2.1869. Tervonen 1987, 97-98.

⁶² Laitinen 1986, 399.

eriäväisiksi.”⁶³ Lainausta voisi olla suoraan fennomaanin huulilta. Kansallisten tunteiden vahvistaminen korostui fennomaanien kaikessa toiminnassa. Myös siveellisyyden käsite oli ollut fennomaanien viljelemä jo Snellmanista asti. Snellmanin järjestelmässä siveellisyys-käsite on äärimmäisen olennainen valtion käsitteelle. Siinä yhdistyi sisäinen moraali ja ulkoinen lainkuuliaisuus yhteisöllisen elämän aspekteina.⁶⁴

Teatteri oli vaikuttavin ja paras keino vakuuttaa sivistyneistö suomen kielen edustuskelpoisuudesta.⁶⁵ Suomalainen Teatteri oli fennomanian lippulaiva, jossa aloitteleva suomalainen kirjallisuus yhdistyi syvästi tunteisiin vetoavaan esitystapaan.⁶⁶ Kulttuurikansan luominen tarvitsi kuitenkin vielä yhden työkalun, kansallisen historiankirjoituksen. Suomalaisissakin oli monia, jotka pitivät Suomen historiaa vain ruotsalaisen kulttuurityön ja ruotsalaisen yläluokan historiana. Tämänkaltainen käsitys piti kansan suurta suomalaista enemmistöä niin halpana, ettei sille menneisyydestä löytynyt ainoatakaan rohkaisevaa tekoa, joka olisi yllyttänyt ponnistamaan oman, paremman tulevaisuuden saavuttamiseksi. Jos siis mielittiin luoda Suomen kansan oma tulevaisuus, oli luotava oma suomalainen, ruotsalaisesta riippumaton historiakäsitys.⁶⁷ Yhteinen historia yhdistää kansaa tehokkaasti. Tässäkin Unkari oli fennomaanien mielissä.

Oli siis kirjoitettava Suomen kansan historia ja tehtävään ryhtyi Yrjö-Koskinen. Hänen kirjoitettua teoksensa, oli aika etsiä sille kustantajaa. Tällöin Blomstedt sai ajatuksen, painetaan se Unkarissa. Blomstedt ottaa yhteyttä Hunfalvyyn 1869:

”Hän [Yrjö-Koskinen] mieli tarjota kirjaansa jollekin kustantajalle Leipzigissä, vaan kun minä mainitsin, että pitäisi tiedustella, eikö Unkarissa joku tahtois ruveta sitä kustantamaan ja painamaan, suostui hän ehdotukseeni suurella ihastuksella. Luullakseni on tämä kustannus hyvin kannattava yritys. - - Pyytäisin Teidän tekemään hyvin ja tiedustelemaan asiata ja aikansa siitä minulle tiedon antamaan. Olisipa se vähän

⁶³ Jalava 1881, 158-159.

⁶⁴ Pulkkinen 2003, 225.

⁶⁵ Lassila 2003, 127.

⁶⁶ Haila 1998, 41.

⁶⁷ Suolahti 1974, 158.

hupaista, jos tämä niin hartaasti odotettu Suomen historia painettaisiin Helsingissä ja Pest'issä (!).”⁶⁸

Hunfalvy ja Budenz löysivät kustantaja Unkarista ja lisäksi sovittiin, että kirja myös käännetään siellä saksaksi. Painatus Unkarissa tuntuu olleen suuresti Yrjö-Koskisen mieleen. Suomen historia painetaan sukulaiskansan hoivissa! Koskista miellytti lisäksi se, miten unkarilaiset kirjansa painoivat: ”Erinomaisen aristokraattillisesti te siellä Unkarissa teoksianne painatatte, - vahvalla paperilla - koreilla kansilla. Sen huomaa, että tapanne ovat Englannin kaltaisia.”⁶⁹ Yrjö-Koskisen mieleen tuli vielä kuitenkin eräs ajatus: ”Jos joku kysymys nousisi (jota en kuitenkaan uskalla toivoa), että tahdottaisiin tehdä Unkarinkielinen käännös, niin minä siihen annan täyden oikeuden, enkä tahdo siitä itselleni mitään palkintoa.”⁷⁰ Unkarinkielistä painosta ei kuitenkaan tehty. Painatus tyrehtyi Hunfalvystä riippumattomiin seikkoihin. Teos saksannettiin ja painettiin myöhemmin Saksassa.⁷¹

Millä tavoin Yrjö-Koskinen siten esitteli suomalaiselle lukijakunnalle Suomen ja Unkarin sukulaisuuden? Suomen kansan historiassa Unkari tuodaan esiin vain kansantieteellisessä johdannossa, missä mainitaan ural-altailaisen kansan asuttanen Ural-vuoren rinteitä.

”Itäisimpänä - - asui ugrilainen osakunta (ostjakit, vogulit, unkarilaiset); länsipuolella Ural-vuorta - - permalainen osakunta (syryjäanit, permjakit ja votjakit); kauempana etelässä - - bulgarialainen osakunta (bulgaarit, mordvalaiset ja tseremissit); vihdoinkin siitä luoteen puolella, luultavasti Volga-virran keskipaikoilla, suomalainen osakunta, jonka kansat likemmin kuuluvat tämän historian aineeseen.”⁷²

Myöhemmin hän mainitsee, että

”Tällä välin eräs ugrilainen kansa, magyarit eli unkarilaiset, oli Uralin seuduilta tullut Dnjeprin varsille ja kuului jonkun aikaa kasaarien valtakuntaan. Mutta v. 889 unkarilaiset, päällikkönsä Arpadin johdolla, siirtyivät nykyisen Unkarin-maahan, jossa heidän mainehikas valtansa vieläkin pysyy. Puolen vuosituhannen ponnistukset ovat siis

⁶⁸ Blomstedt Hunfalvylle 4.2.1869. Tervonen 1987, 98-99.

⁶⁹ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 1.12.1871. Tervonen 1987, 254.

⁷⁰ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 8.4.1869. Tervonen 1987, 222.

⁷¹ Suolahti 1974, 126.

⁷² Koskinen 1931, 9.

toimittaneet suomen suvun ugrilaiselle osakunnalle pysyväsien sijan Tonavan rannoille.”⁷³

Muuten Yrjö-Koskinen ei teoksessaan puutu unkarilaisten asemaan suomalaisten sukulaiskansana.

Unkarilaisten historian kertomista suomalaisille Yrjö-Koskinen jatkoi teoksessaan Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa.

”Tärkeimpänä näistä puheena-olevista kansoista oli tällä hetkellä Magyarien kansakunta eli Unkarilaiset entisessä Pannoniassa - - Vaikka myöhään tulleina Eurooppalaisen kehityksen keskuuteen ja vaikka kielen ja syntyperän puolesta ihan vieraina entisille kulttuurin kannattajille, Unkarilaiset kuitenkin varsin pian asettuivat sivistyskansain riviin. - - Turkkiilaisten tulo Eurooppaan alkaa läntisellekin kristikunnalle vaaraa tuottaa, muodostuu Magyarien luonnollinen uljuus loistavaksi ritarisuudeksi, jonka kukoistuksena on Juhana Hunyady’n ja Matthias Corvinon aiat. Länsi-Euroopan suojeleminen Islamia vastaan on sitten monta vuosisataa ollut Unkarin kansan historiallinen virka, jonka vaivoja se Suomen-luontoisella sitkeydellä on kestänyt. Tähän taisteluun se on ollut vähällä menettää sekä itsenäisyytensä että kansallisen olemuksensa, puhumattakaan siitä, että Corvinon perustama kulttuuri suureksi osaksi hukkui. Vaan karaistuna vastoinikäymisten ahjossa, on Unkarin kansa jälleen toipunut tainnoksistaan ja valmistaa itsensä par’aikaa uusille tehtäville maailman historiassa.”⁷⁴

Millaisen kuvan lukija sai unkarilaisista Yrjö-Koskisen teoksen perusteella? Hänen mukaansa unkarilaiset ovat sivistyskansaa, uljaita mutta kovia kohtaloita kokeneita Länsi-Euroopan suojelijoita. Yrjö-Koskinen ei korosta Suomen kansan historiassaan maiden välistä sukulaisuutta, mutta Unkarista annettu kuva on myönteinen ja ihaileva. Kirjeissään ja muissa kirjoituksissaan hän ei, toisin kuin useat muut fennomaanit, kirjoittanut heimolaisistamme unkarilaisista, rakkaista sukulaisistamme eikä myöskään veljistämme. Ehkä Yrjö-Koskinen ei useiden muiden tavoin mieltänyt kielisukulaisuutta suoraan verisukulaisuudeksi.

⁷³ Koskinen 1931, 11-12.

⁷⁴ Koskinen 1960, 252-253.

2.4. Kulttuurin kehityksmaasta kulttuurioptimismiin

Fennomaanien ja unkarilaisten välistä kirjeenvaihtoa leimaa pitkälti suomalaisten mielissä häveliäisyys unkarilaisten edessä. Kirjeistä nousee esiin kuva Unkarista loistavana kehittyneenä kulttuurimaana, kun taas Suomi (suomalaisuus ja suomalainen kulttuuri) esiintyy jonkinlaisena takapajulana, melkein pä kehityksmaana. Suomalaisten kertoessa kirjeissään maassa tapahtuvasta kehityksestä, he huomauttavat usein, että eihän tämä tietysti ole mitään Unkariin verrattuna, mutta asiaa täytyykin arvostella suomalaisella mittapuulla.

Varsinkin Yrjö-Koskinen tuntui häpeävän suomalaisten takapajuisuutta unkarilaisiin verrattuna. Hän toi asian usein esille kirjeissään. Yrjö-Koskinen lähetti Hunfalvylle Kirjallisen Kuukauslehden numeron kommentoiden lehteä ”teidän voipi olla huvittava nähdä, mitä kirjallista tointa on näillä raukoilla rajoilla, poloisilla pohjanmailla”⁷⁵. Kirjallisuuden tilasta ja suomen kielen asemasta sivistyskielenä Yrjö-Koskinen totesi:

”Voipi näyttää ja kuulua lapselliselta, kun tällä hetkellä puhuu Suomenkielestä sivistyskielenä. Kirjalliset olomme ovat epäilemättä nykyään hyvin heikkoja. Kun lu’in luettelonne Unkarilaisesta sanoma-kirjallisuudesta, en muuta voinut kuin hävetä meidän köyhyyttämme. Maassamme on kolme jokapäiväistä lehteä, mutta ne kaikki ovat ruotsalaisia.”⁷⁶

Suomalaisuuden kehityksestä Yrjö-Koskinen totesi jälleen varsin suoraan: ”ette saa mitata meidän pikku kansaamme Unkarilaisen kaavan mukaan.”⁷⁷

Yrjö-Koskinen mielessä Unkarissa kaikki oli suurempaa, parempaa ja hienompaa kuin Suomessa ja unkarilaisiin verrattuna suomalaiset olivat heikompi kansa. Edes Suomen kohtaamat ongelmat ja vaikeudet fennomaanien yrittäessä parantaa suomen kielen asemaa, eivät olleet kunnan vaikeuksia verrattuna unkarilaisten kärsimyksiin: ”Ruotsinkieli, joka meitä painaa, ei ole tosin niin mahtava kuin saksa, joka Teillä herrastaa; mutta itse olemmekin heikompi kansa kuin Magyarit”⁷⁸. Yrjö-Koskinen ei ole ainoa fennomaani, jonka suhtautumista Unkariin on leimannut

⁷⁵ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 2.4.1866. Tervonen 1987, 173.

⁷⁶ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 31.8.1867. Tervonen 1987, 190-191.

⁷⁷ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 8.4.1869. Tervonen 1987, 222.

⁷⁸ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 2.4.1866. Tervonen 1987, 173.

nöyryys ja vaatimattomuus. A.F. Rosendahl oli Yrjö-Koskisen kanssa samoilla linjoilla lähettäessään Hunfalvyille kirjansa luettavaksi: ”toivon Teidän sitä suosiolla arvostelevan, ainoasti siitä syystä, että se, ehkä kuinka vähäpätöisenä, kuitenkin on suomenkielistä kirjallisuutta.”⁷⁹

Yrjö-Koskisella tuntuu olleen vankka halu kontaktiin unkarilaisten kanssa ja hän lähetti heille usein suomalaisen kulttuurin tuotteita, kirjoja, lehtiä ja tieteellisiä tutkimuksia. Hän vaikuttaa kuitenkin ikään kuin pelänneen, että unkarilaiset tuomitsisivat Suomen takapajuisuuden ja siksi varoitteli jo ennakolta, että asiat on arvotettava omassa kontekstissaan. Siksipä meidän pikku kansaa ei voi arvioida keskieurooppalaisen kulttuurimaa Unkarin mittapuulla.

Voi tietysti pohtia, onko Unkarissa vallinnut asenne, eli Suomen näkeminen takapajuisena, sivistymättömänä maana, ja se seikka että fennomaanit ovat tästä alusta lähtien olleet varsin tietoisia, vaikuttanut myös siihen miten fennomaanit itse ovat nähneet suomalaisen kulttuurin tuotokset. Kun tiedettiin unkarilaisten nihkeä suhtautuminen maiden väliseen sukulaisuuteen, oli tarve painottaa suomalaisen kulttuurituotteiden arviointia nimenomaan omassa, suomalaisessa kontekstissaan, jotta fennofobiset unkarilaiset eivät saisi lisää vettä myllyynsä. Kulttuurituotteita ei haluttu arvioida eurooppalaisella tai unkarilaisella vaan nimenomaan suomalaisella mittapuulla. Ehkä unkarilaisten ylemmyudentunne on siis korostanut fennomaanien alemmuudentunnetta unkarilaisen sukukansan rinnalla.

Toisaalta fennomaanien alemmuudentunne ei leimannut vain fennomaanien suhdetta unkarilaisiin. Suomalaisten suhteutuminen omaan kulttuuriinsa käy hyvin ilmi esimerkiksi Suomen osallistumisissa maailmannäyttelyihin. Suomalaisilla oli palava halua osallistua aina 1850-luvulta asti järjestettyihin suuriin maailmannäyttelyihin. Suomalaiset itse häpesivät sitä, että maa pystyi tarjoamaan vain yksinkertaisia raaka-aineita ja karkeasti veistettyjä käsityötuotteita. Vuoden 1851 Lontoon suuressa näyttelyssä Suomi esitteli palttinaa, steariini-kynttilöitä, siemeniä ja päreitä. Jo ennen vuoden 1851 näyttelyä Topelius kehotti suomalaisia ottamaan siihen osaa, huolimatta siitä, että hän näki yrityksen toivottomuuden. Hän oli kuitenkin sitä mieltä, että pienikin osanotto ”herättää tämän palelevan lapsen, aloittelevan käsityöteollisuutemme, uuteen

⁷⁹ Rosendahl Hunfalvyille 11.8.1870. Tervonen 1987, 123.

elämään ja antaa sille tulevaisuudentoivoa.” Seuraavan Lontoossa 1862 pidetyn näyttelyn edellä Topelius kirjoitti: ” - - ottaako Suomi täältä paikkansa kansakuntien joukossa vai jääkö se kotiin sen vuoksi, että se häpeää tai ettei se tohdi astua muiden joukkoon.” Suomen osanotto näyttelyyn oli kuitenkin hyvin vaatimaton.⁸⁰

Suomalaisten ensimmäiset osallistumiset maailmannäyttelyihin tuovat hyvin esiin tilanteen kaksijakoisuuden. Toisaalta haluttiin tuoda esiin omaa kansallista kulttuuria ja todistaa täten maan asema muiden kansojen joukossa. Toisaalta taas oman maan kulttuuria hävettiin ja verrattaessa sitä ulkomaiden, näiden sivistysmaiden kulttuuriin, joiden joukkoon Suomikin halusi kuulua, kotimaan kansankulttuurin vajavaisuus näkyi piinallisen selvänä. Samanlainen kaksijakoisuus vallitsi myös suhteiden fennomaanien suhdetta Unkariin.

Suomalaisten käsitykset oman kulttuurinsa vajavaisuudesta verrattuna Unkariin ja muuhun Eurooppaan muuttui 1870-luvun lopulla. Suomessa alkoivat puhaltaa hivenen optimistisemmat tuulet. Vaikka Antti Jalavan kirjeistä löytyy häveliäisyyttä varsinkin Suomen kirjallisuuden kehittymättömyyden vuoksi, mutta hän esittää asian hieman toisin. Hän antoi myös kiitosta suomalaisille kirjoittaen Yrjö-Koskista myönteisemmin Suomen oloista. Hunfalvylle lähettämästään teoksesta, *Suomalainen Kirjallisuus 1544-1877*, hän totesi:

”Se on kyllä totta, ettei se ole muuta kuin suuri köyhyydenosoitus meille suomalaisille, jos vertaa vähäistä kirjallisuuttamme muiden kansojen kirjallisuuteen, mutta toiselta puolelta se kuitenkin antaa paljon ilon syytäkin, sillä meidän pieniin ja köyhiin oloihimme katsoen, täytynee kuitenkin myöntää, että kahtena viimeksi kuluneena vuosikymmenenä, jolloin vasta kansallishenki täällä on virkeämpään eloon päässyt, on ahkerasti työtä tehty sivistyksen ja valistuksen levittämiseksi kansalliskirjallisuutta perustamalla näillä ’poloisilla Pohjan mailla’.”⁸¹

Toisessa tapauksessa Jalava reagoi melko lailla samaan tapaan: ”Unkarin Tiedeakatemia on tietysti paljon enemmän aikaan saanut kuin meidän Kirjallisuuden Seuramme, mutta meidän pieniin ja köyhiin oloihimme katsoen on kuitenkin myöntäminen, että Seurakin on kunnialla

⁸⁰ Smeds 1989, 10-11.

⁸¹ Jalava Hunfalvylle 30.7.1878. Tervonen 1987, 331.

tehtävänsä täyttänyt.”⁸² Jalava myönsi unkarilaisen kulttuurin ylivertaisuuden suomalaisen verrattuna, mutta hänen ajatusmaailmaansa valaisi kuitenkin kulttuurioptimismi. Hän uskoi kulttuurin edistymiseen ja kehitykseen. Kansalliskirjallisuudella sivistetään kansaa. Kansan kehityskelpoisuus oli lähteenä Jalavan kulttuurioptimismille.

Jalavan viittaus kansalliskirjallisuuteen kansan sivistäjänä kuvastaa selkeästi fennomaanien kirjallisuudelle asettamaa tavoitetta. Fennomaaneille kirjallisuudella oli enemmän välineellinen, kulttuuripoliittinen kuin itseilmaiseva tehtävä. Suomenkielisillä kirjallisilla teoksilla oli kulttuuripoliittisesti manifestoiva tehtävä. Niiden oli vakuutettava yleisö siitä, että suomi oli ruotsin rinnalla tasaveroisin ilmaisukeino sekä viihdyttävissä että kaikkein arvokkaimmissa yhteyksissä. Suomen kieli ei siis ollut vain raa’an rahvaan murteellinen kieli tai kansanrunouden vaikeaselkoinen muinaiskieli.⁸³

Kulttuurifennomaani Julius Krohnkin näki suomalaisen kulttuurin kehittymättömyyden, mutta hän löysi sitä vastaan aseensa, Kalevalan. Krohn kirjoitti köyhästä Suomi-pojasta, joka tahtoi lähteä maailmalle ja osallistua siellä ihmiskunnan ponnisteluihin kaiken hyvän ja kauniin edistämiseksi. Maailmalla kuitenkin vastaan tuli aluksi vain pilkkaa ja ivaa:

”Kaikki häntä kummastellen katselevat, nauravat hänen tottumaton liikuntoansa, pilkalla tiedustellen, kuka hän on, että luulee itsensä mahdolliseksi niin monen suurisukuisen ja kokeneen sankarin rinnalla seisomaan, ja millä hän voi todistaa kykenevänsä niin suuriin tehtäviin. Vaan silloin hyvä haltia äkkiä antaa hänelle käteen kalliin, kirkaasti säkenöivän miekan, isän vanhan perinnön, yht’-aikaa epäamättömän todisteen hänen kuninkaallisesta sukuperästänsä sekä mahtavan aseensa vastaisia omia sankaritöitä varten. Ja sen nähtyään pilkka ja nauru vaikkenevat, muuttuvat kunnioitukseksi, ihastukseksi, ja nuorukainen tuntee ujoutensa antavan sijaa toivorikkaalle rohkeudelle.”⁸⁴

Kalevala oli fennomaaneille heidän suhteessaan Unkariin jonkinlainen pelastusrenkas, jonka avulla suomalaiset saattoivat osoittaa, etteivät ole täysin sivistymätöntä kansaa. Antti Jalava

⁸² Jalava Hunfalvyille 10.4.1881. Tervonen 1987, 339.

⁸³ Lassila 2003, 120-121.

⁸⁴ Lassila 2003, 198.

viittaa romanttisesti suomen kieleen ”Kalevalan kielenä”⁸⁵. Tukeutuminen Kalevalaan kansallistunteen kohottajana ei ollut yllättävä ratkaisu kansakunnan identiteettiä rakennettaessa. Geoffrey Bennington painottaakin kertomusten asemaa kansakuntien rakentamisen keskiössä. Kertomukset ja myytit kansakunnan alkuperästä, esi-isistä, sankareista, vihollisista, voitoista ja tappioista ovat kuuluneet siihen ainekseen, joka on tehnyt nationalismista laajoja väestöryhmiä puhuttelevan ajatustavan. Fennomaanien parissa kirjallisuus sai tärkeän kollektiivista identiteettiä luovan ja ylläpitävän aseman. Kun kansallista identiteettiä ei voitu pohjata loisteliaan menneisyyden ja vuosisatojen kuluessa vakiintuneiden poliittisten symbolien varaan, niinpä kansakunnan rakentamisessa oli turvaututtava myyttien ja mielikuvituksen varaan.⁸⁶

Kirjeissä luonnollisena vastapainona suomalaisuuden hienoiselle häpeilylle on Unkarin ihailu. Häpeily vaatii vastinparikseen jotain mitä ihailia. E.D.E. Europaeuksen ihailun kohteena Unkarissa olivat sen ”jalo kieli ja jalo kirjallisuus”⁸⁷, jota hänellä oli ”hyvä halu tulla oppimaan”⁸⁸. Eniten ihailua herättivät kuitenkin unkarilaisten valtiolliset kyvyt. Ihaillusta Unkarista kasvoi fennomaaneille esikuva.

2.5. Kansallisuuden henkeä herättämässä

Yrjö-Koskisen mielestä kansat selviävät, jos ne kykenevät herättämään elämän hengen, jonkinlaisen isänmaallisen kansallisuuden tunnon keskuudessaan. Kirjeessään Hunfalvylle vuonna 1870 hän selosti näkemystään:

”Valitettavasti on sivistyskanta täällä Suomessa, varsinkin sivistyneissä säädyissä, varsin alhainen, paitsi sitä isänmaallisuuden ja kansallisuuden tunto kyllä hämärä ja horjuvainen. - - Mitä Venäjän mahtavuuteen tulee, niin minä en milloinkaan ole sitä liioin pelännyt, nimittäin *jos* meillä itsellämme on kansallista jäntevyyttä. - - Yksityiset voivat hukkaa myrskyn pauhatessa; kansat elävät, jos heissä vain elämän henkeä on; ja senpä tähden

⁸⁵ Jalava Budenzille 1.11. 1877. Tervonen 1995. 40.

⁸⁶ Sevänen 1999, 31.

⁸⁷ Europaeus Hunfalvylle 1854. Tervonen 1987, 17.

⁸⁸ Europaeus Hunfalvylle 1854. Tervonen 1987, 17.

juuri tuon hengen herättäminen kansallisen historian ja kansallisen kirjallisuuden kautta on minusta erinomaisen tärkeä työ. - Mutta mitä ma Teille semmoisia juttelen. Unkari, jos mikään, on itse teossa esittänyt näiden periaatteiden totuuden!”⁸⁹

Oli siis herätettävä isänmaallisuus ja kansallistunne. Niiden herättäjänä toimii kansallinen historiankirjoitus ja kansallinen kulttuuri. Tällöin historioitsijoiden, kielitieteilijöiden ja kirjailijoiden tehtäväksi tuli siten muovata maanmiestensä tietoisuutta. Miltei paradoksaalinen tilanne: sivistyneitten säätyjen sivistymättömyys suretti Yrjö-Koskista. Yrjö-Koskisen näkemyksen mukaan Suomessa kansallishenkeä vasta yritetään herättää, Unkarissa henki on jo herätetty ja voimissaan. Katkelmasta käy ilmi hyvin kulttuurinationalistinen ajatus, kulttuuri, nimenomaan kansallinen kulttuuri, herättää kansallisuuden hengen. Yrjö-Koskinen on tuntunut ajattelevan, että ensin on luotava kansallinen kulttuuri, vasta sen jälkeen voidaan aloittaa kansallismielinen poliittinen mobilisaatio. Mielenkiintoista on kuitenkin, että nationalismien kehitys Unkarissa 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, oli edennyt toisin. Luonteenomaista Unkarin kansakunnan muovaamiselle oli se, että taistelu kielen ja kansallisen kulttuurin puolesta kulki käsi kädessä poliittisen mobilisaation kanssa.⁹⁰

Unkarissa oli siis jo onnistuttu herättää Yrjö-Koskisen kaipailema kansallisuuden henki. Täten Unkari oli kansallisissa asioissa Suomea pidemmällä. Unkarilaisten toimintaa kansallisen kulttuurinsa puolesta saatettiin vain ihailta ja ottaa se esikuvaksi. Kirjeissä nousee hiljalleen esiin kaipaus, että Suomessakin olot olisivat kuin Unkarissa. Blomstedt kirjoitti vuonna 1867:

”Erinomaisella mielihalulla seuraavat kaikki sivistyneet maassamme teidän nykyisiä valtiollisia taistelujaanne. Sanomalehdissämme on melkein joka numerossa kertomuksia niistä. Niinpä on esim. niissä ollut luettavana enin osa sitä Déak’in puhetta, josta viime kirjeessänne mainitsitte. Se oli tosiaankin sangen mestarillinen. Toivotukseni on vaan, että meidänkin valtiopäivillämme joku Déak ilmestyis, joka johdattais asiat oikialle uralleen.”⁹¹

Myöhemmässä kirjeessään Hunfalvyille Blomstedt kaipasi suomalaisille samanlaisia valtiollisia taitoja kuin mitä unkarilaisilla oli: ”Näin on siis meillä tätä nykyä synkkiä pilviä valtiollisella

⁸⁹ Yrjö-Koskinen Hunfalvyille 1.7.1870. Tervonen 1987, 236-237.

⁹⁰ Törnqvist-Plewa 1999, 189.

⁹¹ Blomstedt Hunfalvyille 12.1.1867. Tervonen 1987, 88.

taivaalla, semminkin kun ”Katkoffianismus”⁹² sen ohella meitä muutenkin ahdistelee, mutta kenties on meille vielä onnen päivä koittava, jos vaan osaamme niin taitavasti asiamme ohjata ja oikeata tilaisuutta odottaa kuin te Magyarilaiset.”⁹³

Unkarilaisten maltti miellytti myös Yrjö-Koskista hänen kirjoittaessaan vuonna 1869: ”Ainoastaan Unkarilaisten näemme viisaalla maltilla tarjoovan sovinnollista kättä niille pikkukansoille, jotka elävät Pyhän Stefanon kruunun alla - - ”⁹⁴ Vuotta myöhemmin Yrjö-Koskinen oli jo niin vakuuttunut unkarilaisten valtiollisista taidoista, että hän maalasi kirjeessään kuvan uudesta Itävallasta, jonka johdossa olisi Unkari.

”Minä olen ajatellut: Unkarin vapaat laitokset ja Magyarien valtiollinen aisti tekee ennen tai myöhemmin sen maan suureksi keskustaksi, jonka ympärille lähiset kansat kokoontuvat, saadaksensa yhteiskunnallista ja valtiollista tukea ja tukevuutta. Kenties syntyy aikojen kuluessa suuri liittovaltio, johon siirtyvät Etelä-Slavit, Rumänit, Tshekit ja Puolalaiset; se olisi uusi Itävalta (miks’ei sekin Habsburgilainen!), uutena kulmakivenä itää kohden. Unkarilla olisi kasvattajan virka; se koulu saisi ulottua Litvan ja Lätin kansoihin saakka. Näin voisimme Wiron kansan yli oientaa kättä toisillemme.”⁹⁵

Fennomaanit ihailivat 1860-luvun lopussa Unkarin kansallistunnetta ja unkarilaisten isänmaallisuutta. 1870-luvun kuluessa unkarilaisten isänmaallisuuden ihailu säilyi fennomaanien parissa, mutta valtiollisten taitojen ihailu alkoi karista slaavien aseman ja unkarilaistamisen noustessa puheenaiheeksi.

⁹² Katkov, venäläinen lehtimies, vaati mm. suomalaisten väkivaltaista venäläistämistä

⁹³ Blomstedt Hunfalvylle 20.8.1867, Tervonen 1987, 94.

⁹⁴ Koskinen 1904/b, 534.

⁹⁵ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 1.7.1870. Tervonen 1987, 237.

3. Slaavien asema herättää Unkari-kritiikkiä

3.1. Unkarin slaavit fennomaanien mielissä

Unkarilaisten taito hoitaa valtiollisia asioitaan oli ensi alkuun ihastuttanut suomalaisia, mutta alkoi hiljalleen herättää myös toisenlaisia tunteita. Slaavien asema Unkarissa oli kysymys, johon fennomaanien oli pakko ottaa kantaa. Kun aiemmin fennomaanien parissa Unkariin oli suhtauduttu melko lailla kritiikittömästi ihailleen, slaavi-kysymyksessä suhtautuminen muuttui. Unkarin toimintaa alettiin kritisoida ja antaa hyvää tarkoittavia neuvoja. Slaavi-kysymys oli myös ensimmäinen asia, jossa siirryttiin pois paljaan kulttuurifennomanian alueelta poliittisempaan fennomaniaan. Suhteeseen tuli mukaan aiempaa ulkopoliittisempia aspekteja. Ensimmäistä kertaa jouduttiin pohtimaan, miten toisen valtion asioihin voidaan soveliaasti puuttua ja miten Suomen ja Unkarin suhdetta ylläpidetään vaikka asioista ei olla samaa mieltä.

Unkarilaisen kansallisuuskäsityksen mukaan kansakunnan muodostamiseen ei riittänyt kieli tai etninen yhtenäisyys, vaan kyky muodostaa valtio oli sen perusedellytys. Saman käsityksen mukaan alueen kansoista vain unkarilaisilla tai mahdollisesti kroaateilla oli kyky valtion muodostamiseen. Liberaalien käsityksen mukaan purkamalla feodaaliset rasitteet ja antamalla kansalaisvapaudet yksityistasolla saataisiin vähemmistökansallisuudet vapaaehtoisesti assimiloitumaan unkarilaiseen kansakuntaan. Suunnitelman uhka 1830-luvulta alkaen oli kuitenkin slaavilaisten kansojen kansallinen herääminen. Slovakkien ja serbien voimistuva kansallistunto voimisti unkarilaisten pelkoa koko kansakunnan häviämisestä ja johti unkarilaistamisen voimistumiseen erityisesti lääneissä, joissa unkarilaisuus oli vain johtavan aatelin ja virkamiehistön varassa. Papistoa kannustettiin ottamaan unkari yleiseksi saarnakieleksi ja kansakoulunopettajia palkittiin unkarin kielen opettamisesta ei-unkarilaisille lapsille.⁹⁶

Valtion roolin muutos, lähinnä byrokratian kasvun kautta johti kansallisuuksien suhteiden kiristymiseen. Kansalaisten jouduttua asioimaan enemmän viranomaisten kanssa kysymys

⁹⁶ Huotari 2004, 162.

valtakunnan kielestä ja sen merkityksestä arkipäivän elämälle nousi esiin keskeisempänä. Varsinaista pakkounkarilaistamista ei harjoitettu, mutta vapaaehtoista assimiloitumista suosittiin. Kansalliset pyrkimykset pyrittiin tukahduttamaan panslavismin ja Venäjän uhkaan vetoamalla. Unkarilaistamispolitiikan keskeisenä välineenä oli koululaitos. Vaikka vuoden 1868 kansallisuuslaki periaatteessa takasi oikeuden omankieliseen kouluopetukseen, edellytti hakeutuminen korkeampaan koulutukseen unkarilaistumista.⁹⁷

Yrjö-Koskinen oli luultavasti ensimmäinen fennomaani, joka kiinnitti huomiota slaavien asemaan Unkarissa. Hän kirjoitti asiasta melko diplomaattisesti Hunfalvylle vuonna 1867:

”Sitä vastoin on teidän suhtanne Slavilaisiin kansoihin jokseenkin hämärä. Yleinen ajatus täällä on se, että Madjarit liian säälimättä kohtelevat noita Slavilaisia ja Rumenilaisia pikku-kansoja, jotka jolloinkuloin saattavat pahastikin sitä kostaa. Mutta totta on, että tietomme ovat aivan vaillinaisia ja enimmältään Saksalaisista lähteistä saatuja.”⁹⁸

Seuraavana vuonna kirjoitetussa kirjeessään hän palasi asiaan ja katsoi, että tšekeille on tehtävä jotain myönnytyksiä:

”Warsin tärkeätä on, että Unkari saapi nuo vieraat kansallisuudet tyydytetyiksi ja sillä tavoin panslavismin aseet katkaistuiksi; sillä minun ymmärtääkseni on Unkarin kutsumus ottaa nuo lähiset kansallisuudet Rumanit, Serbit ja Puolalaisetkin kasvatuksensa alle. Tämä mielestäni on tulevaisuuden ”itävalta”. - - mutta Tšekit Böhmissä ovat jollain tyydytettävät. Heidän venäläiskiihkonsa on epäilemättä teeskennelty; mutta heillä on todellakin suuria ”grievances” saksalaisuutta vastaan. - - Itävallan dualismi vielä käypi kehittää federalismiksi ja että Magyarien valtioviisaus voipi antaa tälle uudelle valtiorakennukselle tukevuutta. Meidän pikkukansamme täytyy omaa hiljaista työtänsä jatkaa ja koettaa rauhassa pysyä koko maailman kanssa.”⁹⁹

Näissä kirjeissä Yrjö-Koskinen oli jyrkimmillään, kriittisimmillään ja opettavaisimmillaan suhteessaan Unkariin. Jo muutamaa kuukautta myöhemmin hän tuntuu ajatelleen varsin toisin:

⁹⁷ Huotari 2004. 164, 177.

⁹⁸ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 18.1.1867. Tervonen 1987, 180.

⁹⁹ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 8.2.1868. Tervonen 1987, 207-208.

”Te seisotte historiallisten oikeutten nojassa; mutta kunnianne ja väkevyytenne on, että noudatatte ihmisyyden ikuisia ja pyhiä ohjeita, ja se maltti jolla Magyarit kohtelevat noita pikku kansallisuuksia Pyhän Stefanon kruunun alla, iloittaa meitä. Minun vakuutukseni on, että Magyarien perustama yhteiskunnallinen vapaus on oleva se lippu, jonka ympäri muut kansat Mustanmeren ja Erzgebirge’n välillä vielä yhtyvät. Eläköön tämä uusi Itävalta!”¹⁰⁰

Yrjö-Koskisen tyyli on muuttunut. Tässä katkelmassa hän muistuttaa diplomaattista valtionpäämiestä, jonka toive siitä, miten asioita tulisi hoitaa, on verhottu kehumisen muotoon. Samaan tapaan hän kirjoitti myöhemmässä kirjeessään: ”Onnellista mielestäni oli, että Itämainen kysymys ei vielä puhjennut tällä kertaa; sillä epäilemättä Magyarit vielä tarvitsevat jonkun aikaa järjestää sisällisiä olojansa, ennen kuin astuvat taistelu-tantereelle Eurooppalaisena suurvaltana.”¹⁰¹

Yrjö-Koskinen toi jälleen esiin ajatuksen: Unkarin johtama keskieuropalainen liittovaltio! Slaavien asema on saanut suurta huomiota osakseen Yrjö-Koskiselta. Mihinkään muuhun Unkarin poliittiseen tapahtumaan hän ei puuttunut eikä mitään toista asiaa hän maininnut kirjeissään näin useasti.

Slaavien tilanteen Yrjö-Koskinen toi myös suomalaisen lukijakunnan tietouteen. Yrjö-Koskinen esitteli Unkarin vähemmistöjen asemaa suomenkielisille lukijoille jo vuonna 1868 Kirjallisessa Kuukauslehdessä. Artikkelia varten hän sai tietoja Hunfalvylta¹⁰² ja Yrjö-Koskinen lainasi niitä suoraan, kritisoimatta. Kirjallisia tietoja – Magyarin väkiluku¹⁰³ -nimisessä artikkelissa Yrjö-Koskinen kertoi: ”Magyarilaistuminen edistyy - - niin suurilla askelilla, että kohta on vaikea tietää, mihin lukuun muut kansallisuudet on otettavat.” Lainaus on Yrjö-Koskisen omaa tekstiä, se ei perustu Hunfalvyn kirjeen tietoihin. Seuraavat lainaukset sen sijaan ovat suoraan Hunfalvylta: ”Armenialaiset ovat täysverisiä Magyareja - - Kaikki Juutalaiset ja enimmäkseen Saksalaiset ovat Magyarin mielisiä. - - Slovakien joukosta löytyy innokkaimpia Unkarinkiihkoisia.” Artikkelin lopussa Yrjö-Koskinen esitti oman näkemyksensä Unkarin ja sen vähemmistökansallisuuksien tilanteesta: ”Se vaara, mikä on Unkarin valtakuntaa uhannut

¹⁰⁰ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 22.6.1868. Tervonen 1987, 215-216.

¹⁰¹ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 29.12.1870. Tervonen 1987, 243.

¹⁰² Hunfalvy Yrjö-Koskiselle heinäkuu 1868, Tervonen 1987, 219-220.

alamaisten eri kansallisuuksien tähden, ja johon Magyarien viholliset niin suuria toiveita ovat rakentaneet, näkyy siis päivä-päivältä katoovan ja haihtuvan.”¹⁰⁴ Yrjö-Koskisen viittaus slaavien asemaan Unkarissa lienee ensimmäisiä suomalaisille lukijoille suunnattuja esityksiä Unkarin vähemmistökansallisuuksista. Lukijoilleen Yrjö-Koskinen ei tuonut esiin huoltaan vähemmistökansallisuuksien asemasta.

Parisen vuotta myöhemmin Yrjö-Koskinen palasi jälleen Kirjallisessa Kuukauslehdessä Unkarin vähemmistökansallisuuksiin. Tällä kertaa hän toi esiin vaaran, jonka vähemmistökansallisuuksien huono kohtelu voi Unkarille aiheuttaa. Hän aloitti vuonna 1871 Kirjallisessa Kuukauslehdessä kirjoitussarjan, jossa loi katsauksen Itävalta-Unkarin eri osiin ja niiden historiaan, mutta sarja jäi kesken ja juuri Unkaria koskeva osa jäi valitettavasti kirjoittamatta. Mutta hänen kirjeistään näkee minkälaista johtoasemaa hän Unkarille on hahmottanut:

”Senpä tähden emme voi olla toivomatta, että keksittäisiin joku liitto-valtiollinen muoto, joka antaisi pienille kansakunnille elämisen oikeutta ja mahdollisuutta. Se kansa, joka on Déak’in synnyttänyt, on epäilemättä osaava maltillansa yhdistää nuo hajanaiset kansat uudessa Itävallassa.”¹⁰⁵

Yrjö-Koskinen näki slaavien tilanteen uhkana Unkarille. Hän oli vakaasti sitä mieltä, että asiassa tulisi tehdä jonkinmoinen kompromissiratkaisu. Tšekeille tulisi tehdä myönnytyksiä. Kirjallisessa Kuukauslehdessä julkaisemansa kirjoitussarjan hän kiteytti Hunfalvylle kahdeksi johtopäätökseksi.

”1) että Böhmiläisillä ei ole mitään tukevaa valtio-oikeudellista kantaa, ja 2) että kuitenkin heidän kansallisuutensa hyvällä luonnollisella oikeudella vaatii valtiollisia myönnytyksiä. He ovat vaatineet liikaa, mutta jotain heidän pitäisi saada. Tšekien tyytymättömyys on suuri vaara ei ainoastaan Cisleithanialle vaan itse Unkarillekin. Eikö Déaklaiset, jotka ovat osoittaneet niin suurta valtiollista älyä, osaa tässäkin asiassa asettaa jotain keskisuuntaa?”¹⁰⁶

¹⁰³ Kirjallinen Kuukauslehti 1868, 218.

¹⁰⁴ Kirjallinen Kuukauslehti 1868, 218.

¹⁰⁵ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 14.9.1871. Tervonen 1987, 253.

¹⁰⁶ Yrjö-Koskinen Hunfalvylle 1.12.1871. Tervonen 1987, 254.

Yrjö-Koskinen, joka aiemmin on varauksettomasti ihailnut unkarilaisten valtiollista taitoa, tuntuu nyt pitäneen sitä lähestulkoon menneisyyteen kuuluneena kykynä ja hämmästelleen, mihin tuo taito on kadonnut.

3.2. Lähettiläs ja valtiokansleri - Jalava Böömissä

Antti Jalava oleskeli vuosina 1874 ja 1875 ulkomailla, ensin Böömissä, matkustaen sieltä Wieniin ja sen jälkeen Unkariin. Matkansa aikana Jalava oli kirjeenvaihdossa Yrjö-Koskisen kanssa.¹⁰⁷ Kirjeissään Jalava antoi Yrjö-Koskiselle laajoja katsauksia tšekkien asemasta ja Unkarin poliittisesta tilanteesta. Kyseinen matka muutti melkoisesti Jalavan suhtautumista tšekkeihin hänen huomioituaan tšekkien alistetun aseman Unkarin yhteydessä. Jalava havaitsi unkarilaisten toiminnassa useita asioita, joita hän ei voinut hyväksyä ja jotka saivat hänet kritisoimaan unkarilaisten toimintaa ankarasti.

Kirjeet Jalavan matkan ajalta antavat kiintoisan kuvan Yrjö-Koskisen ja Jalavan välisestä suhteesta. Jalava esiintyi ikään kuin diplomaattina, joka antoi poliittisia raportteja kirjeissään ”kuten ainakin ulkomaan lähettiläs valtiokanslerillensa”¹⁰⁸. Lähettiläs oli kuitenkin kykenevä reippaastikin tarvittaessa kritisoimaan valtiokansleriansa ja tämän toimintaa. Miesten luonteiden erilaisuus tulee kirjeistä selkeästi esiin. Jalava vaikuttaa innostuneelta kaikesta uudesta ja näyttää kiihkeästi ryhtyvän vastustamaan kaikkea havaitsemaansa vääryyttä. Yrjö-Koskinen sitä vastoin tulee esiin harkitsevana, Jalavaa huomattavasti hitaammin syttyvämpänä ja ehkä laajemmin asioita ymmärtävänä. Hän kirjoitti kirjeitensä isällisenä, mutta Jalavan toimintaa osittain kärjekkäästikin kritisoivana. Jalavaa tuntuu suorastaan ärsyttäneen se, ettei hän saanut Yrjö-Koskista reagoimaan asioihin yhtä innokkaasti kuin, jolla hän itse suhtautui uusiin ajatuksiin ja niiden toteuttamiseen.

¹⁰⁷ Jalavan kirjeet Yrjö-Koskiselle ovat Prahasta 29.11.1874, Wienistä 29.12.1874, Budapestista helmikuussa 1875, Budapestista 28.2.1875 ja Budapestista 16.3.1875 (Antti Jalavan arkisto, SKS:n arkisto ja Yrjö-Koskisen arkisto, Kansallisarkisto). Yrjö-Koskisen vastauskirjeet 10.12.1874, 11.3.1875 ja 12.3.1875 (Antti Jalavan arkisto, SKS:n arkisto). Yrjö-Koskisen vastauskirjeet Jalavan 29.11.1874 ja helmikuun 1875 kirjeisiin puuttuvat arkistoista.

¹⁰⁸ SKS Antti Jalavan arkisto, 812:59:1.

Miesten välinen suhde vaikuttaa olleen läheinen. Siitä todistavat jo kirjeiden aloitukset: ”Kunnioitettu veljeni!”, ”Arvoisa Yrjö veljeni!” sekä Yrjö-Koskisen humoristinen aloitus kirjeessä, jota on edeltänyt Jalavan sukunimen vaihtamista pohdiskeleva kirje: ”Antti Jalava-Almberg-Nissilä-poikaseni!” Jalava kunnioitti Yrjö-Koskista siitä huolimatta, että oli valmis kritisoimaan tätä ankarasti. Kunnioitus käy ilmi esimerkiksi Jalavan, silloisen Almbergin, halussa suomalaistaa nimensä: ”Olen näet päättänyt Unkarissa esiintyä uudella nimelläni, mutta jos Sinulla olisi jotain erittäin tärkeää sitä vastaan muistuttamista, niin tahdon ensin odottaa sitä, ja sen tähden olisi kiiruhtaminen.”¹⁰⁹ Yrjö-Koskinen ilmoitti Jalavalle jyrkän oloisesti, että ”Jos et itsestä ymmärrä, että *Nissilä* on ainoa mahdollinen muutos-muoto, niin pysyt Almberg’ina; se on minun ajatukseni”.¹¹⁰ Jalava ei enää myöhemmissä kirjeissään palannut sukunimensä muutos asiaan mutta päätyi Nissilän sijaan hänestä kauniimmalta kuulostavaan Jalava-nimeen.

3.3. Tšekit: yhteistyökumppani vai kansallisuus-irvikuva?

Jalava sai Prahassa oleskellessaan mielestään oivan ajatuksen: hän halusi suomalaiset ja tšekit kontaktiin toistensa kanssa. Jalava perusteli ajatustaan sillä, että hänen mielestään olisi hyödyllistä valtiollisessakin katsannossa että suomalaiset päätyisivät luomaan ystävälliset suhteet tshekkien kanssa. Valtiollisen katsannon hyödyllisyydellä Jalava tarkoitti sitä, että hänen näkemyksensä mukaan Bismarck tulisi yhdistämään Itävallan saksalaiset isoon isänmaahan. Koska maa on rikas ja hedelmällinen sillä tulisi olemaan paljon vaikutusvaltaa Saksassa ja siten suhde tšekkeihin olisi hyödyllinen Suomelle. Toisaalta taas, Jalava huomauttaa, tšekit eivät halua liittyä Saksaan. ”Mutta nyt sanoo jok’ainoa tsekki täällä: Jos siksi tulee muutamme ennemmin venäläisiksi kuin saksalaisiksi.” Jos taas kävisi siten, että tšekit päättäisivätkin liittyä Venäjään, pystyisivät he Jalavan käsityksen mukaan vaikuttamaan paljon Venäjän oloihin, ja siten ystävälliset välit heihin hyödyttäisivät Suomea joka tapauksessa.¹¹¹

¹⁰⁹ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:1.

¹¹⁰ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:2.

¹¹¹ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:1.

”Emme vielä tiedä, mitä kohtaloja meitä odottaa kun nykyinen starababamme¹¹² kuolee ja hänen ultra-venäläismielinen poikansa astuu valtaistuimelle. Silloin voi olla hyvä että kumminkin joku maailmassa meidät tuntee ja ehkä koroittaa äänensä meidän puolustukseksi.”¹¹³

Jalavan pääpelko tuntuu olleen Suomen venäläistäminen. Hänen näkemyksensä mukaan suhteita ulkomaihin oli saatava aikaan kansainvälisen paineen synnyttämiseksi Venäjää vastaan, mikäli siihen olisi tulevaisuudessa tarvetta. ”Miksi ei siis Suomikin saattaisi katsoa ympärilleen liittolaisia hankkiaksensa, ja etupäässä semmoisten kanssa joilla on sama kansallinen ja valtiollinen taistelu taisteltavana?”¹¹⁴

Jalavalle kontaktit ulkomaihin eivät olleet snellmanilaista pyrkimystä kulttuuriseen vuorovaikutukseen vaan selkeitä ulkopoliittisia kontakteja, liittolaisten hankintaa. On mielenkiintoista, että Jalava ei ole missään viitannut Unkariin kumppanina, joka tarpeen tullen puolustaisi Suomea. Olisihan Unkarin sana luultavastikin, ainakin osana Itävalta-Unkaria, ollut maailmanpolitiikan näyttämöillä painavampi kuin tšekkien. Toisaalta Jalava on voinut ajatella tšekkien slaaveina olevan vaikutusvaltaisemmassa asemassa suhteessa Venäjään. Tuntuu siltä, että Jalava on ajatellut, että Unkari ei koskaan tulisi kyseisessä tilanteessa puolustamaan Suomea. Ehkä hän on Unkarin tuntijana ja unkarilaisten kanssa kontaktissa ollessaan huomannut unkarilaisissa syvällä asustavan fennofobian ja tehnyt siitä omat johtopäätöksensä.

Vaikuttaa siltä, että Jalava alkoi mieltää tšekkien aseman enemmän verrannolliseksi Suomen asemaan kuin Unkarin sen hetkisen tilanteen. Ehkä Unkari ja sen saavuttama asema oli Jalavalle tavoite ja ideaali mihin pyrkiä, mutta hän olisikin havainnut tšekkien käytännön poliittiselta asemaltaan läheisemmäksi Suomen kanssa. Voidaan myös ajatella, että Jalavan Böömissä herännyt kritiikki Unkaria kohtaan olisi viilentänyt hänen tunteitaan Unkaria kohtaan siinä määrin, että tuen hakeminen Unkarista ei enää tuntunut houkuttevalta.

Jalava selvitti kirjeissään Yrjö-Koskiselle, miten hän oli aloittanut toimintansa maiden välisten suhteiden järjestämiseksi. Ensimmäisenä tuli Jalavan mukaan lisätä tšekkien tietoutta Suomen

¹¹² Vanhukseemme, Aleksanteri II.

¹¹³ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:1.

¹¹⁴ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:1.

oloista. On mielenkiintoista, että. Jalavan pyrkimys tšekien Suomi-tietoisuuden lisäämiseksi oli aivan samankaltainen tavoite kuin mihin fennomaanit pyrkivät 1860-luvulla Unkari-suhteessaan. Suomen tunnettavuuden lisäämisen Jalava oli jo aloittanut. Hän kertoi kirjeessään Yrjö-Koskiselle pitäneensä lukuisia esitelmiä Suomesta ja kertoneensa lavealti Suomen asemasta Venäjän yhteydessä. Jalava kertoi tšekkiläisiltä saamastaan reaktiosta:

”kaikki ovat he myös osoittaneet suurta mieltymystä näihin, ne kun niin monessa suhteessa ja varsinkin kansallisiin pyrintöihin nähden ovat kummastuttavan yhtäläiset tšekkiläisten olojen kanssa, jotta niin monta kertaa olen saanut kuulla tuon: ’tout comme chez nous’ [aivan kuin meillä]. Meidän autonomiaamme he suuresti ihmettelevät ja melkein kadehtivat. Tämä on melkoisesti kohoittanut suomalaista itsetuntoani, niin että usein jonkinlaisella sääliväisyydellä puhun heidän alhaisesta valtiollisesta tilastaan, tietysti kuitenkin tarpeellisella sääliväisyydellä ja maltilla.”¹¹⁵

Ei ole vaikea ymmärtää, että ihailu on kohottanut Jalavan suomalaista itsetuntoa, unkarilaisten kanssa itsetunto ei varmasti ole juurikaan päässyt kohoamaan. Vaikuttaa että Jalava on ensi kertaa päässyt samankaltaiseen osaan, mikä unkarilaisilla on ollut Suomen ja Unkarin välisessä suhteessa. On ymmärrettävää, että kyseinen osa on Jalavaa miellyttänyt ja että hän on innolla toiminut Suomen ja tšekien välisen yhteyden rakentamiseksi.

Jalavan innoittunut kirje toimistaan Prahassa sai tylyn tuomion Yrjö-Koskisen vastauskirjeessä:

”En myöskään ole oikein tyytyväinen diplomaattiseen toimees, ja vaikka katson ihan luonnolliseksi, että olet ihastunut tschekkiläisten kohteliaisuuteen ja olen iloinen että olet tutustunut niin hyvin ihmisten ja olojen kanssa, on minun käsitykseni Tschekiläiskysymyksestä sekä kansan luonteesta vähän toinen.”¹¹⁶

Yrjö-Koskinen näki slaavit kansana, joilta puuttui valtiollista kykyä ja aistia. Yrjö-Koskinen katsoi siis, että slaavilaiset, pois lukien venäläiset, ovat kykenemättömiä luomaan omia itsenäisiä valtioita, hän näki slaavit ”kansallisuus-irvikuvina, joilla ei ole mitään mahdollista tulevaisuutta”¹¹⁷. Slaavit eivät ole esittäneet mitään merkittäviä historiallisia tekoja ja lisäksi

¹¹⁵ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:1.

¹¹⁶ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:2.

¹¹⁷ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:3.

heiltä puuttuu tarvittava maltti kansakunnan rakentamiseksi.¹¹⁸ Maltti olikin aina ollut juuri se ominaisuus, mitä hän oli unkarilaisissa ihailnut. Yrjö-Koskinen punnitsi kansojen arvoa historiassa sen mukaan, miten he ovat ihmiskuntaa hyödyttäneet. Hänen verratessaan unkarilaisia ja slaaveja keskenään ei ollut epäilystäkään kumpi kansa on tärkeämpi. ”jos Keski-aian lopulla ja Uuden aian alulla Slavilaiset olisivat istuneet Magyarien sijassa niin ei ole vähintäkään epäilemistä, että Turkkilais-tulva olisi päässyt hukuttamaan suuren osan sivistyneestä Euroopasta”.¹¹⁹

Yrjö-Koskinen ei voinut ymmärtää, miten suomalaiset saattaisivat hyötyä yhteydestä tšekkeihin, koska hän katsoi, että tšekit slaavilaisena kansana kuitenkin nostaisivat ensisijalle muut slaavilaiset kansat. Yrjö-Koskisen mukaan luontaisin yhteys kansojen välillä syntyy heimositeen kautta: slaavilaiset kansat muiden slaavilaisten kansojen kanssa ja suomalaisten ensisijainen yhteys tulee täten olla unkarilaisten kanssa.¹²⁰

Tšekkiläisille ei tullut antaa mitään lupauksia, jotka sitoisivat Suomen yhteistyöhön heidän kanssaan, Yrjö-Koskinen totesi Jalavalle voimakkaasti. ”Ylipäänsä meidän ei sovi ensinkään sekaantua ulkopoliitikkiin, koska asemamme ei sitä ollenkaan kannata”. Hän näki Porvoon valtiopäivien hallitsijanvakuutuksen tulevan aina olemaan Suomessa vankkana pohjana Suomen aseman laillisuudelle, eikä sitä pitänyt vaarantaa yhteydenpidolla tšekkiläisiin.¹²¹ Fennomaanit olivat ottaneet ensimmäisiä askeleitaan ulkopoliitiikan saralla ymmärtäen Suomen suhteen ulkomaihin vaikuttavan myös Suomen suhteessa Venäjään. Yrjö-Koskisen toimintaa leimasi diplomaattisuus. Hän tuntuu pitäneen mielessä koko ajan mikä on soveliaista.

Muut fennomaanit eivät kirjeissään unkarilaisille ole puuttuneet Unkarin vähemmistökansallisuuksien asemaan. Yrjö-Koskisen veljen K. W. Forsmanin kirjeestä Jalavalle on nähtävissä asenne, joka tuntuu yleisesti vallinneen fennomaanien mielissä Unkarin vähemmistökansallisuuksiin suhtauduttaessa. Forsman kirjoittaa Jalavalle 10.3.1875:

¹¹⁸ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:2.

¹¹⁹ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:2.

¹²⁰ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:2.

¹²¹ SKS, Antti Jalavan arkisto 812:59:2.

”Mutta tsekkiläisistä tahtoisin sanoa, että aivan leikillä olin pilkkaavinani mieltymystäsi heihin; niinpaljon kuin ”puusta katsoen” sopii, olen minäkin heidän puolellansa. Luulen saksalaisvallan Itävallassa olevan pääasiassa rauhallista laatua, perustuen pääasiassa ekonomialliseen taitoon; mutta se henki, joka Wien’in raha- ja sukuaatelistossa ilmestyy, ei suinaan ole jalo luonteeltaan. Pelkään myöskin, että Magyarit ”dualismin” vuoksi koettavat siinä suhteessa olla tasa-arvoisina.”¹²²

Jalavan voimakkaat tšekki-sympatiat tuntuvat herättäneen lievää leikinlaskuksi yltynyttä huvittuneisuutta muissa fennomaaneissa. Periaatteessa hänen kanssaan tunnutaan yleisesti olleen samaa mieltä siitä, että Unkarin slaavien asemaa tulee parantaa, mutta muut fennomaanit eivät ole tuoneet mielipidettään esiin Jalavan kaltaisella kiihkeydellä.

4. Fennomaanit kansaa valistamassa

4.1. Unkari tutuksi suomalaisille

Fennomaanien suhtautuminen Unkariin 1860-luvulla ja 1870-luvun alkupuolella oli paljolti kulttuurisen nationalismin sävyttämää. Suomessa ryhdyttiin sivistämään kansaa ja luomaan suomalaiskansallista kulttuuria. Suhde Unkariin oli hyödyllinen kansallisessa katsannossa: kielitaistelussa svekomaaneja vastaan sekä haluttaessa saada tunnustusta ulkomailta. Päästiin kontaktiin unkarilaisten tiedemiesten kanssa ja heidän yhteyksiensä ansiosta erilaiset seurat tulivat kosketuksiin toistensa kanssa.

Liikasen (1995) mukaan vielä 1860-luvulla suomalaiset puolueyhmittymät Suomalainen puolue sekä Liberaalinen puolue muistuttivat organisoitumismuodoiltaan suuresti toisiaan molempien toimiessa väljinä, lehdistön yhdistäminä mielipideryhminä. Tilanne muuttui kuitenkin 1870-luvulla, jolloin puolueyhmittymien sidokset eri yhteiskuntaryhmiin sekä toimintatavat alkoivat

¹²² SKS, Antti Jalavan arkisto 812:19:2.

eriytyä.¹²³ Klinge (1982) määrittelee fennomaanien ja liberaalien ideologisen eron seuraavasti: ”Fennomania tukeutui maanomistuksen ja maanviljelyksen edustamaan tuotannon jatkuvuuteen: sen maailmassa henkinen ja taloudellinen omavaraisuus oli tärkeää. Liberaalit korostivat vaihdantaa ja vapaakauppaa, henkistä ja aineellista kommunikaatiota, avoimuutta muutoksille. Edelliset olivat nationalisteja, jälkimmäiset korostivat kansainvälisiä suhteita ja näköaloja, kummatkin uskoivat juuri omat ideansa parhaiksi yhteisen isänmaan hyvän edistäjiksi”¹²⁴

Klingen ajatusta fennomaaneista liberaalien vastakohtana siinä, mitä tulee kansainvälisiin suhteisiin ja kommunikaatioon, on vaikea samaistaa ainakaan fennomanian tilanteeseen ja tavoitteisiin 1860-luvun lopussa. Yrjö-Koskinenhan nimenomaisesti kannusti ja vaati kansallista avautumista. Mitä siis fennomanialle tapahtui 1870-luvulla, jos he, kuten Klinge väittää, alkavat puhua henkisen omavaraisuuden puolesta?

Kulttuurifennomaaninen politiikka Unkari-suhteessa alkoi 1870-luvun alussa jäädä unohduksiin ja sen sijaan esiin nousi nationalistisempia piirteitä kantava fennomania. Yrjö-Koskisen asema fennomanian sisärenkaassa vakiintui ja tarve tukeutua Snellmaniin väheni. Snellmanin linjan korvasi Yrjö-Koskisen linja, jonka päätavoitteena oli Suomen kansan kansallismielisyyden kasvattaminen ja suomenkielisen sivistyneistön luominen. Fennomaanit ryhtyivät myös rakentamaan yhteyttä kansaan. Yrjö-Koskisen kannanotoissa kansa kohotettiin poliittiseksi ja yhteiskunnalliseksi voimatekijäksi. Vetoamalla kansan tahtoon Yrjö-Koskinen pyrki tietoisesti Liikasen (1995) mukaan käymään julkisuudessa taistelua siitä, kenellä oli oikeus edustaa kansallista sivistystä ja suomalaisuutta. Kansanvalistustyössä luotiin nämä aatteellisen taistelun aseet, joiden avulla ryhdyttiin kamppailemaan yhteiskunnallisesta hegemoniasta kiistäen vastustajien vallankäytön perusteet ja oikeuttaen omat tavoitteet. Fennomania kohotettiin suomalaisuuden määrittelijäksi ja edustajaksi. Rasilainen (2004) pitää vuoden 1871 valtiopäivävaaleja yhtenä ensimmäisistä modernin kansalaisyhteiskunnan osoituksista. Hänen mukaansa vaalimenestys perustui näissä vaaleissa ensimmäistä kertaa äänestäjien lukumääräiseen suosioon ja julkisuudessa asetettuihin kyvykkään edustajan kriteereihin, joista käytiin yleistä mielipiteenvaihtoa julkisuudessa.¹²⁵

¹²³ Liikanen 1995, 286.

¹²⁴ Klinge 1982, 169-170.

¹²⁵ Rommi-Pohls 1989, 97-98, 102-103; Liikanen 1995, 28, 280-281; Rasilainen 2004, 72.

Yrjö-Koskinen näki kansan sivistämisen tarkoituksen nimenomaisesti isänmaallisena sivistämisenä. Hänen tavoitteenaan oli kasvattaa talonpoikia, jotka ”älyllä ja innolla osaisivat harrastaa kuntansa ja isämaansa asioita”.¹²⁶ Liikanen esittää syyksi Yrjö-Koskisen kansansivistyspuheille fennomaanien joutumisen 1868 oppositioon Snellmanin jouduttua syrjäytetyksi senaatista. Hänen mukaansa kansansivistämisajatus voidaan nähdä yrityksenä etsiä keinoja sille, millaisin keinoin fennomaanien toimintaa tukevaa politiikkaa voitaisiin organisoida talonpoikaiston keskuudessa. Fennomaanit alkoivat suuntautua julkisuuteen ja kääntyä vaatimuksineen kansan puoleen. Näkyvin osoitus tästä pyrkimyksestä oli fennomaanien äänenkannattajan, Uuden Suomettaren perustaminen vuonna 1869. Sanoma pyrittiin suuntaamaan laajalle yleisölle. Fennomania oli vahvistunut 1870-luvulla verrattuna vuosikymmenen takaiseen fennomaniaan. 1870-luvulla voitiin jo puhua suomenkielisestä lehdistöstä ja julkisuudessa fennomaanien lehdillä oli hegemoninen asema ainakin suomenkielisen kansan äänenä.¹²⁷

Historiallisesta sanomalehtiarkistosta¹²⁸ saa karkean kuvan suomenkielisten lehtien Unkari-uutisoinnista. Arkisto ei ole täysin kattava, sillä se ei sisällä kaikkia suomenkielisiä lehtiä, eikä myöskään lehtien aivan kaikkia numeroita. Arkiston tietojen perusteella saa kuitenkin suuntaantavan kuvan. Arkiston tietojen perusteella Unkarista kertominen suurelle yleisölle jäi vielä 1860-luvulla vähäiseksi. Unkarista kertovia lehtijuttuja julkaistiin suomenkielisessä lehdistössä 55 kappaletta. Vuosina 1860-1865 suomenkielisissä sanomalehdissä julkaistiin 11 Unkaria käsittelevää kirjoitusta, kun taas vuosina 1866-1869 julkaistujen artikkelien määrä oli 44.

Yleisesti katsoen Unkaria käsittelevien artikkelien määrä kasvoi huomattavasti 1866 jälkeen, eli Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian muodostamisen jälkeen. Aiemmin artikkelit olivat satunnaisia, mutta nyt Unkarin poliittisista tapahtumista alettiin raportoida säännöllisemmin. Uusi Suometar tuntuu olleen sukurakkaampi suhteessaan Unkariin. Unkaria ihannoitiin, ainakin enemmän kuin muissa lehdissä, jotka kyllä kertoivat Unkarin tapahtumista, mutta varsinkin olivat Hämäläinen, Suomen Wirallinen lehti, Sanomia Turusta, Tapio ja Helsingin Uutiset.

¹²⁶ Koskinen 1904/b, 512.

¹²⁷ Liikanen 1995, 153-155, 293.

¹²⁸ Helsingin yliopiston kirjasto. Digitoidut aineistot Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771-1890. <http://digi.lib.helsinki.fi/>. Hakulause “unkar? 01.01.1860-31.12.1865” ja “unkar? 01.01.1866-31.12.1869”. Haku tehty 12.5.2006.

Juttujen aiheina oli usein Unkarin talouden tilanne, armeijajärjestelyt sekä vuodesta 1866 alkaen myös poliittiset tapahtumat. Artikkelien kirjoitustyyli oli Uutta Suometarta lukuun ottamatta neutraali ja informoiva eikä maiden välinen sukulaisuus nouse juuri fennomaanilehti Uuden Suomettaren juttuja lukuun ottamatta esiin. Kun vielä 1860-luvulla julkaistiin vain satunnaisia Unkaria käsitteleviä artikkeleita suomenkielisessä sanomalehdistössä, kohosi määrä 1870-luvun kuluessa. 1860-luvulla julkaistiin 55 Unkaria käsittelevää artikkelia ja 1870-luvulla määrä oli 286 kappaletta.¹²⁹

Osittain artikkelimäärän kohoamista selittää toki lehdistön kehitys ja kasvu, mutta se tuskin on ainoa selitys. Unkari nousi ja nostettiin 1870-luvulla vahvemmin suomalaisten tietoon lehdistön avulla. Unkari tuntuu olleen fennomaaneille yksi kansanvalistuksen työkalu.

Kansanvalistustyön tavoitteissa oli useita poliittisia ristiriitoja ja taka-ajatuksia. Valistustyö tarjosi mahdollisuuden etsiä kannatusta omalle näkemykselle kansakunnan rakentamisesta ja vaikuttaa käytännössä siihen, millaisia aatteellisia ja organisatorisia muotoja säätyrajat ylittävä kanssakäyminen sai. Kansanvalistustyö edusti uudenlaista sosiaalisten suhteiden määrittelyä, joka perusteli yhteiskunnallista hierarkiaa syntyperän sijaan sivistyksellä. Kansanvalistusta leimasi pyrkimys vaarallisten valistusaatteiden torjumiseen, valistustyön tavoitteeksi määriteltiin siveellisyyden ja kristillisen hengen vahvistaminen. Fennomaanit vaativat sivistystyössään kansallista sivistämistä, heille se sisälsi ajatuksen Suomen kansan edustaman katsomustavan kunnioittamisesta. Liikanen tulkitsee valistustyön kansallisen hengen ensisijassa määrätietoiseksi kansakunnan rakentamiseksi: 1870-luvulla valtion rakentamisen ylimpinä symboleina eivät olleet enää Jumala ja keisari vaan suomalaisuus ja valistus.¹³⁰

Vielä 1860-luvulla fennomaanit kokivat Suomen maantieteellisen aseman perifeeriseksi. 1870-luvulla liikenneyhteydet paranivat hiljalleen. Helsinki-Riihimäki-Pietari -radan valmistuminen vuonna 1870 ei taannut vain vuodenaajoista riippumatonta yhteyttä Venäjälle, vaan myös Keski-Eurooppaan. Säännölliset laivayhteydet Keski-Eurooppaan ja Englantiin puolestaan alkoivat

¹²⁹ Helsingin yliopiston kirjasto. Digitoidut aineistot Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771-1890. Hakulause unkar? 01.01.1870-30.12.1879 ja unkar? 01.01.1866-30.12.1869. <http://digi.lib.helsinki.fi/> Haku tehty 12.5.2006.

¹³⁰ Liikanen 1995, 239-242.

kehittyä 1880-luvulla. Liikenneolojen kehitys merkitsi kansainvälisten kosketusten parantumista, mutta kuten Paasivirta (1991) huomauttaa, ulkomailla liikkuvien suomalaisten määrä oli edelleen vähäinen.¹³¹

Monet fennomaanit jatkoivat edelleen 1870-luvun loppupuolella kirjeenvaihtoa unkarilaisten kanssa, mutta kirjeiden sävy on hivenen erilainen. Nyt keskityttiin uutisten vaihtoon, kertoiltiin laajasti oman maan poliittisista tapahtumista, mutta edelleen osansa sai tieteellinen yhteydenpito. Suomalaiset kokivat edelleen tärkeäksi saada julkisuutta unkarilaisissa lehdissä, varustaen kirjeensä toiveella saada lyhyt maininta julkaistuksi sanomalehdissä. Unkarilaiset kirjeenvaihtotoverit tekivät työtä käskettyä ja julkaisivat usein pikkujuttuja suomalaisesta kirjallisuudesta ja tieteen tapahtumista.

Ennen 1870-lukua unkarinkielistä kirjallisuutta ei oltu suomennettu. Tarkasteltaessa esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisemia teoksia oli 1850- ja 60-luvuilla julkaistu sanakirjoja ja kielioppeja ruotsin, venäjän, ranskan, englannin, latinan ja viron kielillä. Samoin kaunokirjallisuutta ja näytelmiä oli käännetty saksasta, ranskasta, englannista, ruotsista ja jopa norjasta, mutta ei unkarin kielestä. 1870-luvulla Unkaria ryhdyttiin tekemään tunnetuksi suurelle yleisölle. Vuonna 1875 Suomalaisen kirjallisuuden seura julkaisi Jókai Mórin historiallisen novellin Carinus ja 1877 Edvard Tóthin näytelmän Kylän heittiö. Arvid Genetz suomensi muun muassa osia János Aranyin Toldi-runoelmasta (1880) sekä eräitä Mór Jókain novelleja¹³². Vasta 1880 ilmestyi József Szinnyein Unkarin kielen oppikirja.¹³³

1870-luvun loppua leimasi fennomaanien ja Unkarin suhteessa vahvimmin Antti Jalavan työ. Hän pyrki tekemään Unkaria tutuksi suomalaiselle suurelle yleisölle tavalla, jollaista maiden välisissä suhteissa ei oltu aiemmin nähty. Hän julkaisi Unkarista kertovia laajoja matkakirjeitä Uudessa Suomettaressa sekä suomensi Edvard Tóthin näytelmän Kylän heittiö.

Vuosisadan puolivälin jälkeen Suomessa ymmärrettiin, että kuvaukset sukukansoista soveltuivat kansakunnan rakennusaineiksi. Matkakuvaukset oli tarkoitettu paitsi huvittamaan lukijoita, myös

¹³¹ Paasivirta 1991, 174.

¹³² Jókai Mór: Kymmenen novellia. 1881.

¹³³ Fennica tietokanta. www.fennica.fi. Haettu SKS:n vuosina 1850-1884 kustantamat teokset.

opettamaan heitä. Kuvauksia ilmestyi Virossa sekä laajemmin Baltiasta ja Venäjän suomalais-ugrilaisista kansoista. August Ahlqvist julkaisi myös matkakirjan Venäjältä.¹³⁴ Antti Jalavan kirjoittama Unkarin maa ja kansa (1876) oli siihen mennessä perusteellisin vieraan valtakunnan ja kulttuurin kuvaus Suomessa.¹³⁵ Laaja teos perustui Uudessa Suomettaressa ilmestyneisiin matkakuvauksiin. Teoksessa on 40 matkakirjettä. Jalava korjaili vanhoja matkakirjeitään ja kirjoitti uusia kirjaa varten, hän kuvaili Unkarin väestöä, historiaa, taloutta, koululaitosta, poliittista elämää, tiedettä, taidetta, armeijaa, maaseutua, Budapestia sekä suomalaisten ja unkarilaisten kielisukulaisuutta. Jalavan kiinnostus suuntautui siis laajalle, mikä varmasti osittain johtuu matkakuvaustradition kaikkienielevyydestä. Jalava olikin ensimmäinen merkittävä Unkari-asiantuntija Suomessa.¹³⁶

4.2. Samankaltaiset sukulaiset

Saapuessaan Unkariin Jalava koki, että hän on tullut kotiin:

”Jo useita vuosia oli innokas haluni ollut kerran päästä kaukaisia heimolaisiamme etelässä tervehtimään ja kun nyt vihdoinkin olin toivojeni perillä, oli tietysti iloni ja tyytyväisyyteni suuri. En tiedä oliko se mielikuvitusta vaiko todellisuutta, mutta minusta tuntui kaikki täällä enemmän kuin muualla tutulta ja ensimmäiset unkarilaiset sanat, jotka rautatien pysähdyspaikassa kuulin, muistuttivat äänisoinnultaan omaa äidinkieltäni.”¹³⁷

Jalava tuo matkakirjassaan esiin useita seikkoja, jotka ovat samankaltaisia Suomessa ja Unkarissa. Välillä yhtäläisyyksien hakeminen tuntuu lukijasta kuitenkin varsin tarkoitushakuiselta, aivan kuin Jalava pyrki tietoisesti etsimään yhdenmukaisuuksia. Ehkä hän tällä tavoin tahtoi saada lukijat ajattelemaan, että Suomi ja Unkari, vaikka ovatkin kaukana toisistaan, ovat samankaltaisia maita.

¹³⁴ Varpio 1997, 84-85.

¹³⁵ Varpio 1997, 88.

¹³⁶ Varpio 1997, 85.

¹³⁷ Jalava 1876, 1.

Jalava myös löysi Suomen ja Unkarin menneisyydestä samankaltaisia tapahtumia. Matias Corvinuksen aikaa Unkarissa, jolloin pyrittiin parantamaan talonpoikien asemaa ja järjestämään valtakunnan sisäisiä oloja, Jalava vertasi suoraan Pietari Brahen aikaan Suomessa.¹³⁸ Turkkilaisvallan ajan Unkarissa Jalava samaisti suomalaisten ison vihan aikaan.¹³⁹ ”Tuskin on mikään maa Euroopassa niin paljon kärsinyt kuin Unkari”, Jalava uskoi.¹⁴⁰ Suomea ja Unkaria yhdistävät Jalavan tekstissä kärsimykset. Unkarilaiset ovat suomalaisten tavoin maailmanhistorian sankareita, koska hekin ovat kärsineet paljon vastustusta. Saksalainen kulttuuri oli Unkarille samanlainen vihollinen kuin ruotsalainen kulttuuri Suomelle. Maanomistusolot Unkarissa vuoteen 1848 saakka samaistuivat sujuvasti Viipurin läänin lahjoitusmaiden talonpoikien asemaan.¹⁴¹

Samankaltaisuuksia maiden väliltä Jalava löysi myös kulttuurin puolelta. Hänen mielestään Aleksis Kiven kohtalo oli verrannollinen unkarilaisen runoilija Petöfin kohtaloon: ”Petöfin kävi aivan samoin kuin Aleksis Kiven meillä. Hänen runoelmainsa aiheita pidettiin aivan liian kansamaisina, liian raakoina, hänen kieltänsä ja esityslaatuansa liian kansantapaisena, liian siistimättömänä. Niin peräti kansallinen hän oli.”¹⁴² Myös Petöfin luonne oli suomalainen. Vastoin kaikkea järkeä hän liittyi aina yhä uudestaan kiertävien teatteriseurueiden matkaan, ”tosiaankin teko, joka - - johdattaa mieleen oikean suomalaisen itsepäisyyden.”¹⁴³

Kirjassaan Jalava siis pyrki tietoisesti tekemään Unkarin olot ymmärrettäviksi ja läheisiksi suomalaiselle lukijakunnalle hakemalla rinnastettavia ilmiöitä. Ehkä kun lukija löysi samankaltaisia tapahtumia Unkarin historiasta, maahan ja sen asukkaisiin lienee ollut helpompi samaistua ja kansasta, jonka kohtalo on ollut niin samankaltainen, on ollut luontevaa ottaa oppia.

¹³⁸ Jalava 1876, 23-24.

¹³⁹ Jalava 1876, 30.

¹⁴⁰ Jalava 1876, 26.

¹⁴¹ Jalava 1876, 144.

¹⁴² Jalava 1876, 125.

¹⁴³ Jalava 1876, 128.

4.3. Opiksi suomalaisille

Jalava lienee itsekin tarkoittanut teoksensa huviksi ja opiksi. Suomalaisilla on oppimista unkarilaisilta, hän toteaa matkakirjeissään useasti. Erityisesti unkarilaisilta voitiin oppia kansallisessa katsannossa:

”Meillä suomalaisilla on sen tähden aivan paljon oppimista unkarilaisilta. Me olemme kyllä käyneet kovaa koulua ja yltäkyllin saaneet kärsiä vastuksia ja onnettomuuksia, jottemme siis suinkaan ole siinä suhteessa kokemattomia. Mutta meillä voi sentään vieläkin olla paljon opittavaa tuon vaikean taidon suhteen seisoa kukistamatonna kovan onnen päivinä, erittäinkin valtiollisessa katsannossa. Unkarilaisten käytös niinä kahtena vuosikymmenenä, jotka seurasivat vuotta 1848, on meille aina ylevänä esimerkkinä siitä, miten valtiollista oikeuttaan ja vapauttaan on suojeleminen ja niiden edestä taisteleva, olkoonpa asema kuinka synkkä ja kamala tahansa. Vielä suuremmissa määrässä voimme ottaa unkarilaisia esikuvaksemme tulisen isänmaanrakkauden sekä kansallisen itsetunnon ja sen kaikenpuolisen kehittämisen suhteen. Kuinka kaukana me vielä olemme tässä kohden heidän jäljessäsä! Heitettyt keskelle vieraita ja vihollisia sekä heitä kahta vertaa lukuisampia kansanheimoja ovat unkarilaiset ymmärtäneet ei ainoastaan suojella omaa kansallisuuttaan, vaan vieläpä hankkia sille ylivalloituksen noiden muiden yli. Me, sitä vastoin olemme yhä vielä, niin kuin vuosisatoja takaisin, siinä alentavassa tilassa, että annamme pienen, ei seitsemättä osakaan meistä tekevän muukalaisen kansallisuuden sortaa meitä ja julkisesti polkea pyhimpiä kansallisia oikeuksiamme jalkain alle.”¹⁴⁴

Tämä on Unkarin maa ja kansa -teoksen pääajatus ja varmasti osasy sille, että teos on ylipäänsä kirjoitettu ja julkaistu. Unkarilaisten isänmaallisuus nousee esiin vahvasti ja oli ehkä Jalavan mielessä kunnioitettavin asia unkarilaisissa. Tässä Jalava ajatteli varsin samaan tapaan kuin Yrjö-Koskinen kirjoittaessaan Suomen kansan historiaa. Julkaisemisen jälkeen lehdissä kirjaa luettiin ja esiteltiin vahvasti fennomaanisesta näkökulmasta.¹⁴⁵ Unkarilaisilta opittavat asiat, isänmaanrakkaus, valtiollisen vapauden suojeleminen ja sen edestä taisteleva ja tärkeimpänä taistelu ruotsinkielisiä vastaan unkarilaisten esimerkin kautta, sopivat hyvin esimerkillisiksi

¹⁴⁴ Jalava 1876, 365-366.

¹⁴⁵ Varpio 1997, 89.

rakennusaineiksi Suomessa 1870-luvulla vallinneessa nationalistisessa ilmapiirissä. Jalava todisteli vakuuttavasti unkarilaisten tilanteen olleen Suomea paljon mahdottomampi, mutta he olivat selvinneet.

”Meillä Suomalaisilla on paljo työtä kansallisuuskysymyksemme selvittämisessä ja usein olemme pahemmassa kuin pulassa ruotsalaisuuden vallanhimoa ja sortamishalua vastaan. Ja kuitenkin ei maassamme löydy enempää kuin kaksi kansallisuutta, joista toinen on vaan 1/8 osa toisesta. Mitä siis sanomme unkarilaisista, joilla on s e i t s e m ä n eri kansallisuutta kurissa pidettävänä, tahi, jos otamme kaikki maassa asuvat pienemmät kansanheimot myöskin lukuun, v i i s i t o i s t a, jotka yhteensä ovat kaksi kertaa heitä itseä lukuisimmat!”¹⁴⁶

Mitä suomalaisten sitten tulisi tehdä parantaakseen tilannettaan? Jalavalla oli vastaus: tutustutaan unkarilaisiin.

”Suotavaa olisi sen tähden, että me suomalaiset alkaisimme rakentaa likempää tuttavuutta unkarilaisten kanssa ja että useampi meistä kuin tähän asti rupeisi unkarilaisten luona vieraisa käymään ja siten tutustumaan heidän kieleensä ja kirjallisuuteensa sekä heidän valtiollisiin ja kansallisiin oloihinsa. Unkarilaiset ovat sitä paitsi ainoat sivistyneet heimolaisemme avarassa maailmassa, ainoat, jotka meitä kohtaan osoittavat sydämellistä osanottoa, ystävyyttä ja veljellisyyttä. Vuosisatoja on vierinyt siitä ajasta, jolloin nämä molemmat veljekset, Unkarin ja Suomen kansa, jättivät yhteisen kehtonsa Altai-vuorten kaukaisilla seuduilla; heidän tiensä erkaantui pian. - - Vasta uuden ajan synnyttämän tieteen valossa tunsivat he taas toinen toisensa; he huomasivat olevansa lihaa samasta lihasta ja verta samasta verestä.”¹⁴⁷

Kansojen suhde esitetään teoksessa biologisena tosiasiana. Suomalaiset ja unkarilaiset ovat veljiä keskenään, verta samasta verestä. Jalavan mukaan suomalaisten on tutustuttava ainoaan sivistyneeseen sukulaiskansaansa ja opittava sen toiminnasta. Vaikka Jalava aloitti ulkomaankontaktinsa tutustumalla virolaisiin, hän ei tuntunut pitävän sivistyskansana, ei ainakaan Unkarin mittakaavassa. Jalavalla on siis ollut muiden fennomaanien kaltainen

¹⁴⁶ Jalava 1876, 5-6.

¹⁴⁷ Jalava 1876, 366-367.

suomalais-ugrialaisten kansojen luokitusjärjestelmä, jossa Unkari asettuu korkeimmalle sijalle. Sivistyneeseen Unkariin kannatti siis pitää yhteyttä ja ottaa oppia.

Jalava toi esiin Unkarin aateliston aseman maan kansallisuustunteen kohottajana. Hän tuntui kaipaavan Suomeen Unkarin aatelin kaltaista isänmaallista sivistyneistöä. Jalava asettui täten tukemaan Yrjö-Koskisen tavoitetta uuden kansallisen sivistyneistön luomisen tärkeydestä Suomessa. Fennomanian tehtäväksi Yrjö-Koskinen hahmotteli 1860-luvun alussa kansallisen virkamiehistön luomisen sekä uuden, kansan riveistä nousevan sivistyneistön kasvattamisen. Suomea oppiva ruotsalainen sivistyneistö ei riittänyt Yrjö-Koskisen linjan kannattajille.¹⁴⁸ Sivistyneistön tilanne oli sen sijaan Unkarissa melko erilainen. Unkarin aatelista suurimmalla osalla oli unkarilaiset juuret, vaikka he eivät ehkä puhuneetkaan sujuvaa unkarin kieltä. Lisäksi he olivat vakuuttuneita Unkarin kulttuurin ylivermaisesta asemasta muihin maassa oleviin kulttuureihin verrattuna. Muilla Unkarin vähemmistökansallisuuksilla, kroaatteja lukuun ottamatta, ei ollut samantasoista yläluokkaa, joten he eivät voineet samalla tavalla vedota aateliin. Unkarin yläluokalla ja aatelilla taas ei ollut ymmärrystä eikä kiinnostusta Unkarin muita kansallisuuksia kohtaan.¹⁴⁹

Sekä Jalava että Yrjö-Koskinen lienevät kaihoisasti ajatelleet, miten Suomen kehitys olisi kulkenut, jos Suomella olisi ollut kansankieltä puhuva yläluokka. Jalava esittelee Unkarin historiaa ja kertoo kansallistunteen kehityksestä:

”Silloin putosi äkkiä ikäänkuin suomukset aateliston silmistä. Kuinka kauas oli heidän kotimaansa jäänyt muitten kansain jällelle! Häpeä ja suru heräsi kansan jaloimmista miehistä, ja näistä katkeroista tunteista kimalteli esiin isänmaanrakkauden puhtainta kultaa. Ylhäiset naiset eivät enää ymmärtäneet magyarein kieltä, heidän miehensä osasivat sitä tuskin paremmin. Silloin kaikui tuo ylenkatsottu kieli tuhansissa ihanissa ja viehättävissä lauluissa. Siihen aikaan muissakin kansoissa nuori kansalliskirjallisuus rupesi eloon virkistymään. Pimeys ja raakuus vallitsi melkein kaikkialla maassa, tukehuttaen sen edistystä. Korkeampi aatelisto päätti nyt täydellä todella antautua kansansa ja isänmaansa palvelukseen, kohoittaaksensa sitä ajan sivistyskannalle, Tämä

¹⁴⁸ Rommi-Pohls 1989, 74.

¹⁴⁹ Törnqvist-Plewa 1999, 188.

päätös lähti jaloimmasta tunteesta ilman pakkoa ja ulkonaista vaikutusta; se lähti palavasta isänmaanrakkaudesta, jonka pyhä liekki leimusi kaikkien rinnassa. Ja oikealla peri-magyarilaisella tavalla tahdottiin y h d e l l ä rynnäköllä valloittaa takaisin kaikki, mitä vuosisatojen kuluessa oli laiminlyöty.”¹⁵⁰

Konkreettiset esimerkit aatelin isänmaanrakkaudesta Jalava toi esiin Kansallismuseon ja Unkarin tiede-akatemian perustamisessa. ”- - Unkarin etevimmät magnatit riensivät kilvan suurenlaisilla lahjoilla - - edesauttamaan tätä isänmaallista yritystä.”¹⁵¹ Jalava esitteli lukijoilleen jopa kunkin ylimyksen tiedeakatemialle lahjoittamat tarkat summat. Kansallismuseota perustettaessa Jalava painotti kreivi Széchenyin roolia kokoelmien alulle panijana ja kertoi, että ”Sillä anteliaisuudella, joka unkarilaisissa on aina ilmestynyt, kun on ollut puhe jostain isänmaallisesta yrityksestä - - riensivät nyt sekä hallitus että kansa, ylhäiset ja alhaiset, rikkaat ja köyhät niin hyvin rahalahjoilla kuin muilla antimilla - - enentämään Széchenyin kokoelmaa.”¹⁵² Jalava esitti Unkarin kehityksen esimerkkinä paitsi fennomaaneille ja lukevalle suomenkieliselle yleisölle, mutta myös svekomaanien kuultavaksi.

Jalava antaa kirjassaan myös varsin konkreettisia ohjeita. Hän korosti unkarilaisten maalaistalojen siisteyttä ja sievyyttä. Jalava kirjoitti vierailustaan maalaistalossa:

”Kaikki oli varsin sievää ja siistiä, ja teki hyvän vaikutuksen katsojaan. Meidän talonpojilla olisi tämän suhteen paljonkin oppimista. Tuo lehtipuiden istuttaminen pihalle, joka antaa koko talolle niin kauniin ja hupaisan näön, olisi erittäin noudatettava esimerkki.”¹⁵³

Aina Jalava ei esittänyt suoraan ajatusta, että suomalaisten tulisi ottaa opiksi, mutta se kuultaa läpi tekstistä. Usein Jalava myös korosti unkarilaisten sivistyneisyyttä. Kirjoittaessaan Unkarin lukuisista patsaista hän huomauttaa, että

”kukin sivistynyt kansa pitää vanhoja muistomerkkejänsä arvossa ja koettaa kaikin tavoin siitä häviämästä suojella, kun sit’ vastoin raaat ja tietämättömät kansat niitä

¹⁵⁰ Jalava 1876, 34–35.

¹⁵¹ Jalava 1876, 97.

¹⁵² Jalava 1876, 107.

¹⁵³ Jalava 1876,254.

kylmäkiskoisesti katselevat. - - on viime aikoina ruvettu pitämään sitä suurempaa huolta niistä muinaisjäänöksistä, jotka vielä ovat noista [turkkilais-] hävityksistä säilyneet.”¹⁵⁴

Jalavan teksteistä tulee monesti tunne, että hän kertoi asioista, ei niinkään tiedottaakseen suomalaisia, vaan saadakseen suomalaiset ajattelemaan ja toimimaan unkarilaisten esimerkilliseen tapaan. Jalava korosti sivistyneisyyttä kirjoittaessaan sanomalehtien lukemisesta. ”Eikä löydy sivistynyttä ihmistä joka ei sanomalehtiä lukisi. - - Näin on, ja kenties enemmän kuin missään muualla, laita Unkarissakin...”¹⁵⁵ Samaa tavalla Yrjö-Koskinen oli esitellyt unkarilaiset suomalaisille Suomen kansan historiassaan. Hänelle unkarilaiset olivat kovia kokenut, uljas sivistyskansa.

4.4. Isänmaalliset, tuhlailevat unkarilaiset - kansanluonne

Unkarilaisessa kansanluonteessa oli puolia, joista suomalaisten Jalavan mielestä tulisi ottaa oppia. Tällaisia luonteenpiirteitä olivat innokas isänmaanrakkaus, urhoollisuus, ritarillinen mieliala ja terävä järki.¹⁵⁶ Jalavan mukaan unkarilainen kansallisuus ilmeni parhaimmillaan Ferenc Déákissa:

”Deák on yksi Unkarin suurimpia miehiä. Hänessä yhdistyvät Unkarin kansallisuuden jaloimmat ominaisuudet: innokas isänmaanrakkaus, miehuullinen urhoollisuus, ritarillinen mieliala, terävä järki, oiva puhelahja, kun hän sitä vastaan on aivan vapaa monista vioista, jotka ovat: kunnianhimo, kerskaus, ylpeys, prameus.”¹⁵⁷

Jalava katsoi kouluoloista kertoessaan unkarilaisten olevan myös ”erittäin hyvillä luonnonlahjoilla varustettu kansa”¹⁵⁸ tarkoittaen, että unkarilaiset ovat erittäin kykeneviä oppimaan. Ilmaus on mielenkiintoinen, varsinkin kun fennomaanit olivat kauan taistelleet vanhoja rotutulkintoja vastaan, joiden mukaan suomalaiset eivät olisi kykeneviä korkeampaan sivistykseen ja oppimiseen. Aivan kuin hän olisi tahtonut suunnata sanansa svekomaaneille

¹⁵⁴ Jalava 1876, 111.

¹⁵⁵ Jalava 1876, 112.

¹⁵⁶ Jalava 1876, 65.

¹⁵⁷ Jalava 1876, 80.

vanhoja rotutulkintoja muuttaakseen. Vanhoihin tulkintoihin Jalava palasi myös kirjansa lopussa todeten

”Tämä kaikki todistaa, että unkarilaisista löytyy henkistä voimaa ja jäntevyyttä, kansallista itsetuntoa ja valtiollista kykyä enemmän kuin monessa muussa kansassa. Se todistaa myöskin, että tuo ’turanilainen’ kansanheimo, jolta muutamat rikki-viisaat ja ylpeät kirjailijat ovat tahtoneet riistää kaiken ky’yn korkeampaan sivistykseen ja edistykseen, voipi siinä kohdin aivan hyvin vetää vertoja millekään sivistyksen yksinoikeudella muka varustetulle arjalaiselle kansakunnalle hyvänsä.¹⁵⁹

Unkarilaisten isänmaanrakkaus tuntui tehneen vaikutuksen Jalavaan. Hän toi sen esiin useimmissa kirjeissään. Kuten Yrjö-Koskinen ja Blomstedt jo aiemmin, niin myös Jalava ihaili unkarilaisten valtiollista kyvykkyyttä¹⁶⁰. Pääteemana teoksessa on juuri unkarilaisten kyky hoitaa valtiolliset asiat hyvin ja menestyksekkäästi. Tämän seikan on varmasti ymmärtänyt jokainen lukija.

Vaikka Jalava toi esiin monia ihailtavia puolia unkarilaisessa kansanluonteessa, päällimmäiseksi nousivat unkarilaisten kielteiset puolet. Hän kuvasi unkarilaisia varsin kriittisesti, jopa niin kriittisesti, että pelkäsi lähettää kirjaa ystävälleen Budenzille.

”Mitä muuten kirjaani tulee, olen vähän pelännyt sitä Unkariin lähettää, sillä luullakseni eivät unkarilaiset juuri kernaasti näe, että heidän maastaan ja kansastaan puhutaan muulla kuin kiittävällä tavalla, ja kirjani ei suinkaan sisällä tämmöistä yksipuolista kiitosta. Varsinkin pelottaa mua esitykseni Unkarin kansallisista oloista.”¹⁶¹

Kuten jo katkelmasta käy ilmi Jalavan mielestä unkarilaiset eivät kestä kritiikkiä yhdeltäkään ulkomaalaiselta. On varsin ymmärrettävää, että hän on pohtinut kirjan lähettämistä Budenzille, tiedemiehelle, jonka ammattikuntaa hän ei kuvannut kovin mairittelevasti.

”Näyttää myöskin siltä, että unkarilainen tulinen ja intohimoinen luonne ei juuri taipuisi tuohon hiljaiseen tieteelliseen työhön, jossa sitä paitsi vaaditaan suurta ahkeruutta ja kärsivällisyyttä, joita ominaisuuksia hänessä yleensä ei juuri paljon tavata. Hänen

¹⁵⁸ Jalava 1876, 93.

¹⁵⁹ Jalava 1876, 365.

¹⁶⁰ Jalava 1876, 224.

mielensä liikkuu kernaammin valtiollisella alalla, jossa hän on koko mestari, varsinkin koreain ja tulisten puheitten pitämisessä, ja useimmiten pyrkii hän päästäksensä johonkin noista monista valtioviroista, joissa tavallisesti on hyvät tulot ja vähän työtä.”¹⁶²

Jalavan mielestä unkarilaisten vikoja olivat kevytmielisyys, tuhlaavaisuus, huolimattomuus, pintapuolisuus ja suureellisuus. Huono puoli unkarilaisissa oli myös heidän ylpeytensä. He eivät olleet ahkeria ja kärsivällisiä. Lisäksi unkarilainen talonpoika oli niin laiska, että jos hän tekisi työnsä kunnolla, tulot olisivat varmasti olleet kolminkertaiset.

”Unkarilainen talonpoika on yleensä laiskamainen työhön, jota hän ei mielellään viitsisi tehdä enempää kuin mitä välttämättömästi tarvitaan. - - talvella ei unkarilainen talonpoika tavallisesti tee ensinkään työtä. Silloin hän enimmästä päästä venyy vuoteellaan, vetäen nahkaansa silavaa paprikan ja vehnäleivän kanssa sekä polttaen tupakkaa.”¹⁶³

Jalavan näkemys unkarilaisen kansanluonteen vioista on mielenkiintoinen. Unkarilaisten huonot puolet ovat käänteisinä suoraan suomalaisen kansanluonteeseen liitettyjä myönteisiä piirteitä. Topeliaaninen ja runebergiläinen suomalaisuuskuva esittää suomalaisen talonpojan ahkerana, Jalavan unkarilainen talonpoika on patalaiska. Suomalainen on nöyrä ja kuuliainen, Jalavan unkarilainen kärsimätön ja tulinen. Kun Saarijärven Paavo panee leipään puolet petäjäistä, on Jalavan unkarilainen tuhlaavainen ja suureellinen. Vaikka Jalava muuten pyrki hakemaan teoksessaan yhtymäkohtia maiden välille, kansanluonteissa ei teoksessa ole mitään yhteistä piirrettä.

Varauksettoman ihailevasti Jalava ei muutenkaan Unkaria kuvannut. Usein antaessaan kiitosta unkarilaiselle hän jo samassa tai seuraavassa lauseessa moittii. Esimerkiksi aiemmin mainitussa viittauksessa, jossa Jalava kehui unkarilaisten sivistyneisyyttä heidän pitäessään huolta patsaitaan, hän totesi jo totesi jo lauseen lopussa, että kyseiset vanhat roomalaisajan patsaat olivat ”tosin suurimmaksi osaksi ainoastaan kolmannen luokan arvoisia”¹⁶⁴ Kiiteltyään unkarilaisten lehtienlukuintoa hän ennättää jo lisäämään, että ”Tommoisella ylenpalttisella sanomain-

¹⁶¹ Jalava Budenzille 16.12.1876. Tervonen 1995, 28.

¹⁶² Jalava 1876, 96.

¹⁶³ Jalava 1876, 261.

¹⁶⁴ Jalava 1876, 110.

lukemisella lienee kuitenkin täällä, niin kuin muuallakin, se haitta, että varsinaisen kirjallisuuden lukemista samassa määrin laiminlyödään.”¹⁶⁵ Kommentti yllättää, varsinkin tullessaan lehtimiehen kynästä.

Ylistettyään Unkarin luontoa: viljavaa ja hedelmällistä maata sekä vaihtelevaa ilmastoa, Jalava tyylilleen uskollisesti kiirehti kuitenkin toteamaan, että ”Ettei tämmöinen vaihteleva ilmanala voi olla liioin terveellistä, tarvinnee tuskin mainita. Siitä syntyvät kuumetaudit ovatkin täällä hyvin tavallisia.” Kuumetautien syyksi Jalava mainitsi kelvollisen juomaveden puutteen.¹⁶⁶

Unkarin huonoon taloudelliseen tilanteeseen Jalava paneutui tarmokkaasti useissa kirjeissään. Hän hämmästeli, miten komeaa elämää maassa vietettiin, vaikka taloudellinen tilanne oli heikko. ”Suurenlainen kevytmielisyys ja tuhlaavaisuus nieli näet äärettömiä summia. - - Rautatietä löytyy jo sadoittain peninkulmia, mutta kauppa ja teollisuus seisovat yhtä alhaisella kannalla kuin ennenkin.”¹⁶⁷ Jalava osallistui Unkarissa käydessään vaalitulaisuuteen ja järkyttyi pahanpäiväisesti.

”Todellakin, kun ajattelee niitä, ei suinkaan pieniä kustannuksia, joita pannaan tuommoisiin turhanaikaisiin menoihin, lippuihin, plakaateihin, syömiseen ja juomiseen, sekä sitä ajan kulutusta, jota semmoiset vaalipuuhut vaativat, niin ei tätä voi pitää muuna kuin kevytmielisenä ajan ja raha tuhlauksena, joita kyllä voitaisiin ja tulisi paremmin käyttää.”¹⁶⁸

Jalava selosti suomalaiselle lukijalle miten ”Maanteistä ei ole paljo sanottavaa. Ne ovat yleensä huonot ja märkänä vuodenaikana kovin vaikeat kulkea.”¹⁶⁹ Teollisuudellakaan ei mennyt hyvin vaan se ”seisoo vielä, muihin sivistysmaihiin verraten, alhaisella kannalla.”¹⁷⁰ Myöskään ”oikeudenhoito ole sillä kannalla kuin sen olisi pitänyt olla”¹⁷¹ ja itsemurhan tekijöitäkin

¹⁶⁵ Jalava 1876, 118.

¹⁶⁶ Jalava 1876, 3-5.

¹⁶⁷ Jalava 1876, 63-64.

¹⁶⁸ Jalava 1876, 209.

¹⁶⁹ Jalava 1876, 156.

¹⁷⁰ Jalava 1876, 146.

¹⁷¹ Jalava 1876, 340.

Unkarissa oli enemmän kuin muualla maailmassa.¹⁷² Edes teatteri ei saanut Jalavan täyttä hyväksyntää, sen oltua ”jos ei juuri etevällä, kuitenkin sangen tyydyttävällä kannalla”.¹⁷³

Tietynlainen kaksijakoisuus leimaa Jalavan tekstiä hänen kertoessaan unkarilaisista. Joissain paikoin teksti vaikuttaa hienokseltaan jopa ilkeilevältä. Fennomaanien yhteydenpito 1860-luvulla ja 1870-luvun alussa oli Unkaria ihailevaa, lähes kritiikitöntä sekä omaa kulttuuriaan häpeilevää. Mitä oli tapahtunut 1870-luvulla, kun suhtautuminen sukulaiskansaankin muuttui? Asennemuutoksen taustaksi voidaan löytää useita vaikuttavia tekijöitä. Jalavaan henkilökohtaisesti suuren vaikutuksen teki slaavikysymys. Tajuttuaan, miten unkarilaiset kohtelevat slaaveja ja miten heidän kansallisia pyrkimyksiään rajoitettiin, Jalavan kritiikitön Unkari-ihailu sai särön.

Siikalan (1996) mukaan kulttuurit eroavat toisistaan tavoissaan suhtautua vieraaseen. Itsensä pitkään vahvoiksi kokeneet ja paljon kontakteja omaksuneet suuret kansat ovat usein suvaitsevaisia suhtautumisessaan muihin, kun taas pienet perifeeriset, puolustuskannalla olevat kulttuurit ovat usein sulkeutuneita, vieraita ja torjuvia.¹⁷⁴ Hänen mukaansa suomalaista kulttuuria leimaa aivan erityinen sulkeutuneisuus, joka liittyy kansalliseen alemmuuskompleksiin. Siikalan ajatusta voidaan hyvin soveltaa fennomaanien tilanteeseen 1870-luvulla. Oman kulttuurin häpeily on osittain aiheuttanut alemmuuskompleksin suhteessa Unkariin. Tämän jälkeen fennomaanit ovat siirtyneet puolustuskannalle ja alkaneet suhtautua torjuvasti sekä suvaitsemattomasti vieraaseen aiemmin vallinneen Unkari-ihailun sijaan.

Karkama (1996) esittää syyn sille, minkä vuoksi todellinen ja aito eurooppalainen kulttuurinen dialogi on usein ollut suomalaisille vierasta. Hänen mukaansa sen ovat estäneet joko kiihkokansalliset rajoitukset ja toimenpiteet tai latistaneet eurooppalaisiksi uskotut muotivirtaukset, joita on kritiikittömästi tuotettu maahan.¹⁷⁵ Myös Karkaman ajatusta voidaan peilata fennomaanien Unkari-suhteeseen. Suhteen alkua leimasi orjallinen ja kritiikitön

¹⁷² Jalava 1876, 145.

¹⁷³ Jalava 1876, 105.

¹⁷⁴ Siikala 1996, 146.

¹⁷⁵ Karkama 1996, 11, 14-15.

suhtautuminen unkarilaiseen kulttuuriin. Ihailu muuttui pisteliääksi nationalistiseksi vertailuksi, mikä käy ilmi vaikkapa Jalavan vertaillessa kansanluonteita.

Karkaman teorian mukaan kiihkeä nationalismi tai kritiikitön muotivirtausten ihailu vesittävät aidon eurooppalaisen kulttuurisen dialogin. Onko näin käynyt myös fennomaanien Unkari-kontaktissa? Vielä Snellmanin ajatusmaailmassa yhdistyivät ranskalainen vallankumousperinne ja saksalainen teoriaperinne, siksi se oli hyvin kosmopoliittinen oppi.¹⁷⁶ Snellman tähdensi kansallisen kulttuurin elävää suhdetta muuhun eurooppalaiseen kulttuuriin ja toisaalta korosti kulttuurin merkitystä kansallisen vuoropuhelun ja ratkaisujen etsinnän areenana.¹⁷⁷ Snellmanin ajatuksissa aito eurooppalainen kulttuurinen dialogi oli tavoiteltavaa. Snellmanin ajatukset saivat fennomaniana ahtaamman nationalistisia piirteitä, siten vilpittömän eurooppalainen kulttuurinen dialogi ei saanut sijaansa fennomaanien ja Unkarin välisessä vuorovaikutuksessa. Vaikka vielä 1860-luvulla Yrjö-Koskinen korosti kulttuurista yhteistyötä ja painotti kulttuurisen avautumisen tärkeyttä, leimasivat fennomaanien Unkari-suhdetta muut, poliittisemmat tavoitteet kuin pyrkimys todelliseen kulttuuriseen dialogiin. Vaikka ehkä tärkeimpänä syynä fennomaanien ja Unkarin suhdetta solmittaessa oli ollut pyrkimys kulttuuriseen yhteyteen ja sivistykseen, tuli tämän tavoitteen rinnalle nopeasti muita poliittisesti tarkoitushakuisempia linjauksia ja Karkaman esittämä todellinen kulttuurinen dialogi ei enää ollut mahdollinen.

Toisaalta voidaan myös ajatella, että fennomanian kehittyminen kulttuurisesta fennomaniasta nationalistisempaan suuntaan samoin kuin Suomen aseman paraneminen Venäjän yhteydessä on vaikuttanut Unkari-suhteeseen. Kun ei ole enää kaikin voimin tarvinnut taistella kansallisen olemassaolon puolesta vanhojen rotuteorioiden kumoamiseksi ja hakea tukea ulkomaista eikä omaa kulttuuria ole enää pohjattomasti tarvinnut hävetä, on suhde Unkariin tullut tasavertaisemmaksi ja pohjaton romanttinen ihailu on jäänyt taakse. Tällöin Unkari on alettu nähdä realistisemmin ja myös kritiikille on ollut tilaa.

Voidaanko sitten yhtyä Klingen arvioon fennomanian korostamasta henkisestä omavaraisuudesta ja kansainvälisten kontaktien hylkäämisestä 1870-luvun kuluessa? Osittain Klinge on varmasti

¹⁷⁶ Pulkkinen 1999, 129.

¹⁷⁷ Karkama 1996, 11.

oikeassa näkemyksessään. Fennomaanien kontakti unkarilaisiin on vaikuttanut tavoitteellisemmalta 1860-luvulla verrattuna 1870-lukuun. Aiemmin Unkarin kehityksestä haettiin oppia Suomen aseman parantamiselle, kuten vaikkapa perustettaessa suomalaista teatteria. 1860-luvulla painottui myös tarve solmia kansainvälisiä kontakteja ja saada siten sivistysvaikutteita. Klinge on oikeassa arviossaan fennomaanien politiikan sisäänpäin kääntymisestä 1870-luvulla ainakin siinä suhteessa, että tällöin fennomaanien kirjoituksia ei enää samalla tavoin kuin aiemmin leimannut halu kansainvälisiin kontakteihin, kansallista avautumista ei enää korostettu, sen sijaan iskusanaksi nousi kansanvalistus. Unkari-suhde on kuitenkin ollut käyttökelpoinen vielä 1870-luvullakin kansanvalistustyön työkaluna. Vaikka fennomaanit vaikuttivat keskittyvän sisäpolitiikkaan, haluttiin kuitenkin 1870-luvullakin ylläpitää suhteita Unkariin.

5. Sukulaisuus tasavertaistuu ja kyseenalaistuu

5.1. Institutionalisoituva Unkari-suhde

1880-luvulla Suomalaiseen puolueeseen syntyi uusia sisäisiä ryhmittymiä: KTP:n radikaalifennomaanit sekä Valvojan liberaalit. Valvojan-ryhmän voidaan katsoa edustaneen liberaalia oppositiota vanhanpolven johtomiesten hegeliläisperäistä maailmankatsomusta vastaan. KTP-ryhmä taas jakoi puolueen johdon aatemaailman, mutta vaati ”kansan tahdon” nimissä jyrkempiä toimintamuotoja.¹⁷⁸

Fennomaanijohtajat Agathon Meurman ja Yrjö-Koskinen ajautuivat välirikoon 1880-luvun alussa. Meurman ei hyväksynyt Yrjö-Koskisen radikaalifennomaaneja suojelevaa ja kansan äänen puolustamista koskevaa oppositiolinjaa. Hänen mukaansa äärimmäisyysaineiksista oli irtisanouduttava ja rahvaan mielistely kiihkokirjoituksissa Uudessa Suomettaressa oli

¹⁷⁸ Liikanen 1995, 313.

lopetettava. Meurmanin arvostelun kohteeksi tulivat myös Antti Jalava ja Viktor Lounasmaa. Hän katsoi että ”Mattien ja Miskojen” kiihotuksella ”syöstään päistikkaan revolutioniin”.¹⁷⁹ Matti oli Antti Jalavan pakinoitsijanimimerkki. Meurmanin näkemyksen mukaan rahvaan liehakointi vaaransi Pietarin tien.

Olisiko Jalavan kiihkokirjoituksissa viitattu Unkariin tai muuten tuotu esiin sukulaiskansaa? Unkari-aiheisissa kirjoituksissa kansan kiihottaminen ei juuri noussut esiin. Antti Jalavan Uudessa Suomettaressa julkaisemia Unkari-aiheisia kirjoituksia leimasi melko lailla neutraalius. Kansanvalistustarkoitus niillä kyllä vielä 1880-luvulla tuntuu olleen, mutta kiihottamista niistä on vaikea löytää. Meurmanin paheksumaa kiihottamista tai kumouksellisuutta lienee pikemminkin esiintynyt Jalavan Suomalaista puoluetta koskevissa artikkeleissa. Liikanen viittaa hieman epävarmoihin tietoihin, joiden mukaan Jalava pyrki tähän aikaan yhdessä Waldemar Churbergin, Viktor Lounasmaan, August Hagmanin ja F.W. Rothstenin kanssa tavoittelemaan johtoasemaa Suomalaisessa puolueessa ja suuntaamaan sitä kohti radikaalimpaa politiikkaa ja tiiviimpää organisoitumista.¹⁸⁰

Nationalistinen fennomania kohtasi vastarintaa 1880-luvulla. Kysymys oli fennomanian nuorista, jotka hyökkäsivät johtajiaan vastaan syyttäen heitä liian laimeasta kielipolitiikasta ja äänioikeusohjelmasta. Vastarintaa voidaan kutsua sosiaalisesti fennomaniaksi. Ryhdyttiin vaatimaan sosiaalista oikeudenmukaisuutta. 1880-luvun kuluessa nationalistinen fennomania alkaa kuulua menneisyyteen. Nimitys senaattoriksi 1880-luvulla oli Yrjö-Koskisen kansan tahtoon perustuneen politiikan täyttymys. Tämän jälkeen hän omaksui hyvinkin kielteisen asenteen kansan nimissä tehtyjä vaatimuksia kohtaan. Pyrkinessään säilyttämään fennomaanien hallitus- ja salonkikelpoisuuden Yrjö-Koskinen tuomitsi vetoamisen kansan tahtoon, kuppikunnat ja meluavat mielenosoitukset.¹⁸¹

Fennomania kävi 1880-luvulla siis läpi sisäisiä muutoksia. Asetelmaksi nousi nuoret vastaan vanhat ja poliittinen painotus siirtyi sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Fennomanian Unkari-suhteessa pääpaino oli kuitenkin edelleen Antti Jalavan harteilla, ehkä siksi sosiaalisen

¹⁷⁹ Liikanen 1995, 291.

¹⁸⁰ Liikanen 1995, 291.

¹⁸¹ Rommi-Pohls 1989, 114-118; Liikanen 1995, 296-297.

fennomanian painotukset eivät niin selkeästi näkyneet fennomanian suhteessa Unkariin. Yrjö-Koskisen ja useimpien muiden aiemmin unkarilaisten kanssa kontaktissa olleiden kiinnostus Unkariin tuntui hiipuneen ja kirjeenvaihto oli jäänyt.

Fennomaanien kiinnostus ylläpitää suhteita Unkariin näyttää laimenneen 1880-luvulla. Tutkimuksessa käytettyjen lähteiden perusteella vaikuttaa siltä että 1880-luvulla henkilökohtaisia ystävyys-suhteita ja niiden luomista ei ilmeisesti enää ole pidetty tärkeänä. Tästä herää väistämättä päätelmä, että Unkariakaan ei enää ole pidetty samalla tavoin kuin aiemmin tärkeänä yhteistyökumppanina kuin aiemmin. Henkilökohtainen yhteydenpito hiipui ja fennomaniassa vallinneiden sosiaalisten painotusten sijaan 1880-luvun alun Unkari-suhdetta leimasi alkava institutionalisoituminen.

Yrjö-Koskisen lähiystäväksi tullut Hunfalvy oli 1880-luvulla varsin iäkäs, hän oli syntynyt vuonna 1810. Myös Budenz oli jo yli 50-vuotias. Jos fennomaanit olisivat halunneet jatkaa ystävyys-suhteita unkarilaisiin, heidän olisi täytynyt hiljalleen etsiä uusia kontakteja. Sekä Budenz että Hunfalvy kuolivat 1890-luvun alussa.

Antti Jalava oli läheisessä suhteessa nuoreen Szinnyeiin, mutta muut fennomaanit eivät löytäneet unkarilaisten uutta sukupolvea. Jalavan Szinnyei kontaktin kautta fennomaanien olisi varmasti ollut helppo saada uuden sukupolven unkarilaisia kirjeenvaihtoon, mikäli sille olisi koettu tarvetta. Ilmeisesti fennomaanit eivät kuitenkaan ole tätä enää tavoitelleet, koska uusia kumppaneita Unkarista ei etsitty. Ainakin asia vaikuttaa tutkimuksessa käytettyjen lähteiden mukaan olleen näin.

Tämä kuva voi kuitenkin olla liian mustavalkoinen ja johtua Tervosen kirjekokoelmien valikoinnista. Kenties fennomaaneja on ollut kirjeenvaihdossa muidenkin unkarilaisten kanssa ja tämä kirjeenvaihto on jatkunut pidempään. Voi myös olla että Tervonen on kirjekokoelmiin valikoinut vanhan polven fennomaanien ja unkarilaisten keskinäisen kirjeenvaihdon ja jättänyt kenties nuoremman polven fennomaanien kirjeet julkaisematta. Kuitenkin ainakin Jalavan ja Yrjö-Koskisen arkistokokoelmien perusteella Budenz, Hunfalvy ja Szinnyei näyttävät olleen päätahot Unkari-yhteistyössä, muiden unkarilaisten kanssa ei juuri ole oltu yhteistyössä eikä ole

luotu samanlaisia henkilökohtaisia ystävyysuhteita. Myöskään kirjeissään Budenzille, Hunfalvyille ja Szinnyeille fennomaanit eivät myöskään ole kirjoittaneet olleensa kontaktissa muiden unkarilaisten kanssa. Tutkimuksessa käytetyt lähteet antavat siis samankaltaisen kuvan fennomaanien ja unkarilaisten kontakteista tältä osin.

Vaikka henkilökohtaiset ystävyysuhteet vaikuttavat hiipuneen, muodostui suhteita ylläpitäväksi tekijäksi henkilösuhteita institutionaalisemmat tahot. Mahdollisuus opiskella unkarin kieltä yliopistossa nousi ylläpitämään Suomen ja Unkarin välistä suhdetta fennomaanien yhteydenpidon hiljentyessä.

Unkarin kielen toi Helsingin yliopistoon August Ahlqvist. Hänestä tuli suomen kielen ja kirjallisuuden professori 1863 ja hän päätti kohottaa tutkintovaatimusten tieteellistä tasoa painottaen sukukielten merkitystä suomen kielen opiskelussa. Pidettiin välttämättömänä, että Suomesta löytyisi unkarintaitajia. Esimerkiksi Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen kirjoitti kirjeessään Pál Hunfalvyille ”Hyvin tarpeellista sekin olisi, että useammat kuin tähän saakka rupeisivat Unkarin kieltä lukemaan.”¹⁸² Unkarin kielen säännöllinen opetus aloitettiin 1870.

Ahlqvist ei kuitenkaan tehnyt useiden fennomaanien mielestä tarpeeksi unkarin kielen aseman kehittämiseksi yliopistossa. Kenties hänellä ei ollut siihen pyrkimystäkään, totesihan Ahlqvist kerran Genetzille, ”ei unkarin kieli ole meille niin tärkeä likimainkaan kuin lapin.”¹⁸³ Ahlqvistin ajatukset tulevat hyvin selviksi myös Oskar Blomstedtin kirjeestä Budenzille 17.7.1869:”[Ahlqvistin mukaan] minun teokseni [Blomstedtin väitöskirja] kautta kaikki oli unkarin alalta käytetty suomen kielen hyväksi, mikä siksi voisi käyttää, jonka vuoksi paras olisi, että minä heittäisin koko unkarin kielen tutkimisen Teille Unkarilaisille ja kääntyisin läheisempään heimokielten puoleen.”¹⁸⁴

Vuonna 1869 Oskar Blomstedt nimitettiin suomen ja unkarin kielten dosentiksi. Blomstedt kirjoitti Budenzille unkarin kielen opetuksen alettua, että ”useampia on tullut ottamaan osaa Unkarin kielen luentoihin. Siinä minulla on näet kuulijoita aina 7:ään asti, ja nämä ovat

¹⁸² Yrjö-Koskinen Hunfalvyille 2.4.1866. Tervonen 1987, 173.

¹⁸³ Ahlqvist 1982. 268.

¹⁸⁴ Tervonen 1999, 9-10.

yliopistokunnan etevimpiä miehiä, useimmat filosofian maistereita. Siis toivoa sopii, että Unkarin kieli meidän yliopistossamme pääsee hyvään vauhtiin.”¹⁸⁵ Tuon ajan suomalaisista unkaria taitavia olivat luultavasti Julius Krohn, B.F. Godenhjelm, Antti Jalava, Arvid Genetz, Edvard Viktor Selin ja Jaakko Haniel Päivärinta (Swan).¹⁸⁶

Vuonna 1879 nousi esiin ajatus unkarin kielen professorin viran perustamisesta Helsingin yliopistoon. Suomen kielen ja kirjallisuuden professorina toiminut August Ahlqvist suhtautui ajatukseen kielteisesti, perustellen kantaansa kirjeessään ehdotuksen esittäneelle Arvid Genetzille seuraavasti.

”Ei siihen saataisi hallituksenkaan suosiota, sillä luultavasti on se Pietarissa vielä tuoreessa muistissa, miten unkarilaiset sodan aikana ilveilivät Wenäläisiä vastaan. Ja, totta puhuen, ei Unkarin kieli ole likimainkaan niin tärkeä kuin Lapin. Unkariksi kirjoitetusta kirjallisuudesta ei meille ole juuri mitään hyötyä, taiteellisesti ja huolellisesti tehtyjä teoksia, kelpaavia meille esikuviksi, ei Unkarilaisilla ole; kansamme luonne, maantieteellinen ja valtiollinen asema, kaikki erottaa meidät näistä kieliheimolaisistamme
- - ”¹⁸⁷

Ahlqvistin kannanotto on mielenkiintoinen. Hän ei useiden muiden fennomaanien tapaan rinnastanut Suomen ja Unkarin kielisukulaisuutta suoraan maiden väliseksi heimolaisuudeksi. Unkarilaisesta kirjallisuudesta ei ole mitään hyötyä, oli hänen näkemyksensä. Tässä hän erosi suuresti ainakin Antti Jalavan ajatuksista. Jalava piti unkarilaista kirjallisuutta suomalaisille opettavaisena ja löysi myös yhdenmukaisuuksia maiden valtiollisesta asemasta toisin kuin Ahlqvist. Jalava otti kantaa kiistaan yliopiston Unkarin professuuri-asiassa kirjeessään Budenzille.

”Unkarin kielen taito suomalaisille kielentutkijoille olisi tietysti kylläkin tärkeä, mutta siitä ei tahdo tulla juuri mitään, niin kauan kuin Ahlqvist on tässä kohdin niin laimea kuin hän on. Hänen sopisi ja tulisi vaatia kumminkin joku lyhyempi oppijakso Unkarin kielessä ’laudaturia’ varten filos. kand. tutkinnossa; mutta sitä hän ei tee. Seuraus siitä on, että minulla tänä lukukautena on vaan *yksi ainoa* oppilas Unkarin kielessä! Mutta jos

¹⁸⁵ Tervonen 1999, 10.

¹⁸⁶ Tervonen 1999, 11.

¹⁸⁷ Lahdelma 1991, 19-20.

Ahlqvist valittaisiin yliopiston rehtoriksi ja Genetz tulisi hänen virkaansa toimittamaan, niin silloin koittaisi epäilemättä parempi aika Unkarin kielen opinnoille.”¹⁸⁸

Mielenkiintoinen on myös Ahlqvistin kirjeen jatko, jossa hän kehotti Unkarissa opiskellutta Genetziä tulemaan pois Unkarista. ”Waan minä soisin mielelläni, että oleskelsit toisen vuotesi ulkomailla sivistyksen centrum-paikoissa.”¹⁸⁹ Unkari, johon fennomaanit olivat aina viitanneet sivistysvaltiona, sivistyneimpänä sukulaisenaamme, ei Ahlqvistin näkemyksen mukaan ollut enää järin sivistynyt.

Voi pohtia, onko Suomessa yhdytty Ahlqvistin näkemykseen. Ainakaan useimpien fennomaanien parissa hän ei tunnu saavan vastakaikua ajatuksilleen. Unkarin sivistystasoa pidettiin korkeana, kirjallisuutta ja kielen tuntemusta tärkeänä suomalaisille. Ahlqvistin asemaan suomen kielen professorina oli jo 1860-luvun lopulla ottanut kantaa Yrjö-Koskinen kirjeessään Hunfalvyille.

”Meidän kesken puhuen, olisi Suomenkielen ystävään harras mieliteko, että Blomstedt tulisi kerrankin Suomenkielen professoriksi; sillä Ahlqvist on luonteeltaan aivan kummallinen ja on riitaantunut kaikkien ihmisten kanssa. - - Pyydän kuitenkin ett’ette näitä mietteitäni laveammalle puhu. Ne ovat meidän perheellisiä seikkoja, joita puhun Teille ainoastaan sen vuoksi, että mielestäni olette meikäläisten joukkoa.”¹⁹⁰

Antti Jalavasta tuli unkarin kielen ylimääräinen lehtori 1881 ja hän toimi tehtävässään vuoteen 1909 saakka.¹⁹¹ Jalava totesi vuonna 1884 kirjeessään Budenzille, että hänellä oli ”jotensakin vähän” oppilaita: vain kuusi opiskelijaa, joista kolme on vanhoja oppilaita ja vain kolme uusia.¹⁹² Vuodesta 1890 lähtien Jalava on pitänyt säännöllisesti kirjaa unkarin opiskelijoista (ks. Taulukko 2.).

¹⁸⁸ Jalava Budenzille 4.4.1884. Tervonen 1995, 124-125.

¹⁸⁹ Lahdelma 1991, 20.

¹⁹⁰ Yrjö-Koskinen Hunfalvyille 22.6.1868. Tervonen 1987, 215.

¹⁹¹ Szij 1989, 9.

¹⁹² Jalava Budenzille 4.5.1884. Tervonen, 1995, 128.

Taulukko 2. Unkaria vuosina 1890–1900 Helsingin yliopistossa opiskelleet.

Lukuvuosi	Opiskelijat
1890	3
1891	2
1892	39
1893	6
1894	-
1895	-
1896	1
1897	10
1898	14
1899	20
1900	4

Lähde: Antti Jalavan arkisto.

Oppilasmäärä on vaihdellut melko lailla huippuvuoden 1892 39 oppilaasta aina vuonna 1896 luennoilla käyneeseen yhteen oppilaaseen. Vuosien 1894 ja 1895 opiskelijamääriä Jalava ei ole merkinnyt muistikirjoihinsa. Unkarin kielestä kiinnostuneita tuntui kuitenkin riittäneen. Vielä 1880-luvun alun kirjeissään unkarilaisille Jalava valitteli, että kiinnostuneita unkarin kielen lukijoita oli vain vähän. Unkarin maa ja kansa teoksessaan hän kommentoi unkarin kielen asemaa Suomessa seuraavasti.

”Jos nyt kysymme, mitä meillä tehdään unkarin kielen oppimiseksi, niin valitettavasti vastaus on: ei mitään.- - Sitten tuli yliopistoamme iäti häväisevä määräys, että suomi ja sen sukukielet eivät saa kuulua filosofian-kandidati-arvoa varten määrättyihin tutkintoaineisiin, joka melkein tykkänään yliopistomme nuorissa hävitti kaikki harrastukset suomalaisen kielitieteen alalla. Ja sillä kannalla se seikka on meillä - Herra ties kuinka kauaksi.”¹⁹³

Jalava mainitsi myös, että into suomen kielen opiskeluun Unkarissa oli suurempaa kuin suomalaisten into opiskella Unkarin kieltä ja mainitsee, että Budenzilla oli kolmattakymmentä oppilasta suomen kielessä, ja että he käänisivät Kalevalaa, ja tekivät käännöksen Kiven Leasta.¹⁹⁴

¹⁹³ Jalava 1876, 303-304.

¹⁹⁴ Jalava 1876, 303.

Yliopistotyön ohella Jalava jatkoi unkarinkielisen kirjallisuuden suomentamista ja kertoi kirjeessään Budenzille syyn siihen:

”Minä olen nyt tullut toiseen päätökseen Déakin elämäkerran suhteen. Ruvettuani näet valmistamaan itseäni sen kirjoittamiseen, havaitsin että oikein käsittääksensä Déakin merkitystä aikakautena 1833-1849, lukijan pitäisi tuntea niitä kansallisia liikkeitä, jotka 1825 vuoden valtiopäivistä alkaen Unkarissa syntyivät, ja siis myöskin Széchenyin vaikutusta! Olen sen vuoksi päättänyt ensin kirjoittaa Széchenyin biografian ja sitte vasta toiseen vihkoon Déakin. Eikö tämä sinunkin mielestäsi ole järkevintä? Puhumatta siitä, että silloin seuraisin kronologillistakin järjestystä, olisin silloin myös tilaisuudessa tarkemmin selittää noita äsken mainittuja kansallisia liikkeitä, Unkarin tiedeakatemian perustamista, Unkarin kielen ja kirjallisuuden uuteen eloon heräämistä y.m., ja joka kaikki meille suomalaisille tätä nykyä olisi suureksi kehoitukseksi ja jaloksi esimerkiksi.”¹⁹⁵

Jalavan mukaan Unkarin menneisyyden tunteminen voisi siis hyödyttää suomalaisia. Jalavan katsannossa Unkari säilyi vielä 1880-luvullakin esimerkkinä siitä, mihin suomalaisten tulisi pyrkiä. Myös vuonna 1879 lähettämässään kirjeessä hän katsoi Unkarin tapahtumien olevan opettavaista. Tällä kertaa hänen mukaansa Unkarin menneisyyden tunteminen olisi opettavaista svekomaaneille. ”Vihdoin pyydän vielä, ettäs minulle hyväntahtoisesti hankkisit Jókain ’Zoltan Karpathyn’ saksaksi. Sitä pantaisiin näet feuilletoniksi morgonbladet’iin, koska se kuvaa kansallisen regerationin aikaa Unkarissa ja siis voisi olla varsin opettavaista meidän svekomaneille.”¹⁹⁶

Paitsi Unkarin käyttämistä esimerkkinä svekomaaneille, oli Unkari Jalavalle vielä 1880-luvulla esikuva sellaisesta kiihkeästä isänmaallisuudesta, jollaista hän haluaisi nähdä suomalaisissakin. Vuonna 1881 Jalava julkaisi teoksen Unkarin albumi, johon hän käänsi muun muassa unkarilaisten runoilijoiden runoja. Jalavan teokseen valitsemista runoista kuului selkeästi opetuksellinen teema. Unkarin albumi oli todellakin suureksi kehoitukseksi isänmaallisuuteen. Jalava suomensi Petöfin Kansallislaulun, jossa patrioottisesti painotettiin ”Orjuuteen ei enää taivu tämä maa”. Teoksessa on Jókain essee ”Parannuskeino maailmankaihoa vastaan”, jossa etsitään

¹⁹⁵ Jalava Szinnyeille 26.10.1880. Tervonen 1996, 35.

¹⁹⁶ Jalava Budenzille 23.11.1879. Tervonen 1995, 73.

parannuskeinoa ihmisvihaa vastaan ja päädytään lopputulokseen, jonka mukaan parannuskeino on ”isänmaa, sen pyhä nimi ja siitä juontuva toivorikas tulevaisuus”. Kisfaludyttä Unkarin albumiin valittiin runo ”Kaunis maa, synnyttäjäni”, missä myös kansallistunne korostuu. Sotilaan isänmaanrakkautta teoksessa edustivat Gyulain runoelma ”Herra luutnantti” sekä Petövin ”Husaari”, runo vapauden ja isänmaan tärkeydestä. Vörösmartyn tuotannosta Jalava on valinnut käännettäväksi runon ”Herätys”, joka kuvaa hyvin samoja ajatuksia, joita Jalavakin halusi iskostaa suomalaisten ymmärrykseen: omalle maalleen täytyy olla uskollinen, sillä muualta on turha yrittää hakea turvaa.¹⁹⁷

Jalava ryhtyi myös tarmokkaasti puuhaamaan suomalais-ugrilaista kongressia: ”koetetaan näet myöskin saada jonkinlaista kongressintapaista keskustelua esitelmien kanssa 1) Suomen kieliopin ja kirjallisuuden, 2) suomalais-unkarilaisen kielitieteen sekä 3) Suomen historian ja muinaistieteen aloilla.”¹⁹⁸ Budenz ei kuitenkaan lämmennyt ajatukselle pitäen ajankohtaa sopimattomana: ”Omasta puolestani pidän ennenaikaisena kongressintapaista esim. suomalais-unkarilaisen kielitieteen alalla. Tämä tiede on toistaiseksi vielä muutamien asia ja näitä henkilöitäkin on hyvin vähän.”¹⁹⁹ Kirjeenvaihdosta piirtyy kuva Jalavasta, joka oli täynnä tulta ja intoa, ja jota Budenz tasoitteli realismillaan. Jalava puolusteli ajatustaan selittämällä, että tapahtumaa ei toki nimitettäisi kongressiksi eikä esiinnyttäisi millään tavoin pöyhkeillen, vaan hyvin nöyrinä.²⁰⁰

Vaikka Budenz ei lämmennyt Jalavan ajatukselle kongressista, lämpeni hän Jalavan seuraavalle ajatukselle ja kirjoitti:

”Suomalais-ugrilainen Seura! Tämä on todellakin sellainen asia, josta suomalais-ugrilaisen tieteen, nimenomaan kielitieteen ystävät tulevat myös meillä sanomattomasti iloitsemaan, sillä vastaavanlaista mekin täällä jo haaveilemme, tosin vain salaa, mutta emme näin mittavasta hankkeesta kuin Teidän on.”²⁰¹

¹⁹⁷ Jalava 1881.

¹⁹⁸ Jalava Budenzille 10.5.1880. Tervonen 1995, 85.

¹⁹⁹ Budenz Jalavalle 18.7.1880. Tervonen 1995, 87.

²⁰⁰ Jalava Budenzille 31.7.1880. Tervonen 1995, 87.

²⁰¹ Budenz Jalavalle 18.11.1883. Tervonen 1995, 118.

Donner tapasi ministerivaltiosihteerin ja sai tämän hyväksymään seuran perustamisen. Hunfalvy ja Budenz kutsuttiin ”unkarilaisina fennomaaneina” kunniajäseneksi.²⁰²

Ensimmäistä kertaa fennomaanien ja unkarilaisten suhteessa tulee kuva suomalaisista edelläkävijöinä ja aloitteentekijöinä. Yhteydenpito Unkariin on muuttunut verrattuna 1860-lukuun: aiemmin haluttiin oppia ja tietoa. Lähinnä seurailtiin sitä, mitä Unkarissa oli tapahtunut ja pohdittiin voitaisiinko Unkarin kansallista menestystä soveltaa Suomeenkin. 1880-luvulla ei enää haikailtu että ”meidän valtiopäivillekin joku Déak ilmestyis”, ei häpeilty suomalaisuutta eikä ihailtu Unkaria varauksettomasti. Suhteesta Unkariin oli tullut tasavertaisempi. Syytä fennomaanien muuttuneeseen ajattelutapaan on tuskin löydettävissä heidän ja unkarilaisten suhteen sisäisestä dynamiikasta. Pikemminkin fennomanian aseman kehitys Suomessa heijastui sen Unkari-suhteeseen. Se, mitä kontaktilla Unkariin tavoiteltiin, muuttui fennomaanisen liikkeen kehityksen ja sen poliittisten painotusten myötä ja sitä kautta on muuttunut myös fennomaanien suhde Unkariin. Suhteen saatua tasavertaisempia sävyjä alkoi kuitenkin Unkarissa perinteinen fennofobia nostaa päätään. Vanhat rotutulkinnat nousivat jälleen esiin.

5.2. Unkarilaisten alkuperää etsimässä: turkkilais-tataarinen sota

Fennomaanien piirissä nousi kohu Armin Vámbéryn vuonna 1882 julkaisemasta tutkimuksesta ”A magyarok eredete” (Unkarilaisten alkuperä). Tutkimus pyrki osoittamaan unkarilaiset pikemmin turkkilais-tataarien kuin suomalaisten sukulaisiksi. Budapestin yliopiston turkin ja arabian kielten professori Vámbéry määritteli tutkimuksensa etnologiseksi ja piti Turkin ja Unkarin sukulaisuutta verisukulaisuutena. Unkarin ja Suomen välistä sukulaisuutta oli todisteltu kielitieteelliseltä pohjalta, mutta tällainen näkemys oli liian kapea Vámbérylle, joka otti kielitieteellisen ulottuvuuden lisäksi sukulaisuutta määrittäviksi tekijöiksi myös historian ja sivistyksen.²⁰³

²⁰² Jalava Budenzille 5.6.1882 ja 25.11.1883. Tervonen 1995, 105; 119.

²⁰³ Huotari 1984, 17–18.

Vámbéryn ensimmäisiä ajatuksia esitteli Uusi Suometar vuonna 1880. Tällöin Antti Jalavan kirjoittamassa artikkelissa kerrottiin Vámbéryn Budapestissa pitämästä esitelmästä, jossa Vámbéry hyökkäsi Unkarin kunnioitetuimpia kielentutkijoita Budenzia ja Hunfalvya vastaan väittäen, että tuskin kolmasosa heidän tutkimuksistaan olisi paikkansa pitäviä. Szinnyei kertoi tapauksesta kirjeessään Jalavalle kuvaten hyvin tilanteen ja Vámbéryn aseman siinä:

”Vámbéry on jo saanut selkäänsä Budenzilta, joka sanoi akatemiassa, että se on hävytöntä lausua: ’minä pidän Budenzin tutkimuksista vaan kolmannen osan oikeana’ – ilman että V. todistaisi sitä, mitä hän väittää. Muuten Vámbéry ei ymmärrä rahtuakaan kielitiedettä.”²⁰⁴

Budenz pyysi tuolloin Vámbéryä esittämään kritiikkinsä kirjallisesti, jotta olisi mahdollista puolustautua syytöksiä vastaan, kertoi Jalava artikkelissaan Uudessa Suomettaressa. Artikkelinsa lopuksi Jalava ennusti, että ”muuten ei tällä Vámbéryn hyökkäyksellä liene liioin suurta merkitystä”.²⁰⁵ Jalava tuntui ajatelleen, että Vámbéryn hyökkäys jäisi siihen ja asia unohtuisi. Vuoden kuluttua tapahtuneesta unkarilaisissa lehdissä alkoi esiintyä polemiikkia unkarilaisten turkkilais-tataarisesta alkuperästä. Jalavan kiinnostus heräsi, mutta hän ei tiennyt miten suhtautua asiaan. Jalava tiedustelikin kirjeessään Budenzilta tulisiko Vámbéry ottaa vakavammin: ”Olisiko ukko V. [Vámbéry] ruvennut tutkimaan suomensukuisia kieliäkin, vai onko tuo hyökkäys vaan – tuulen pieksämistä?”²⁰⁶ Kun Vámbéry julkaisi tutkimuksensa vuonna 1882, Jalava joutui havaitsemaan, että asia ei ollut vain tuulen pieksämistä.

Józef Szinnyei teki vuoden 1883 Uuden Suomettaren numerossa 4 suomalaisille selkoa Vámbéryn ajatuksista. Szinnyei selitti kaksiosaisessa artikkelissaan, että Vámbéryn tärkeimmät perustelut ajatukselleen unkarilaisten ja turkkilaisten sukulaisuudesta olivat unkarilaisten useat turkkilaisperäiset nimet sekä kreikkalaisten ja arabien vanha tapa nimittää unkarilaisia turkkilaisiksi. Szinnyei selvitti suomalaisille, että näillä perusteilla Vámbéry katsoi Unkarin kansan ja kielen olleen alunperin turkkilais-tataarista sukua, johon suomalais-ugrilaiset ainekset olisivat vasta myöhemmässä vaiheessa sulautuneet. Näin ollen unkarilaiset olisivat sekoituksesta

²⁰⁴ Tervonen 1996, 37.

²⁰⁵ Uusi Suometar 11.19.1880.

²⁰⁶ Tervonen 1995, 89.

syntyneitä kansaa, jonka pohjana olisivat ennen muuta turkkilais-tataariset ainekset.²⁰⁷

Pál Hunfalvy ja József Budenz joutuivat puolustautumaan. He pitivät antropologien puhetta verisukulaisuudesta merkityksettömänä ja korostivat henkistä sukulaisuutta, joka ilmeni kielessä. He katsoivat kielen määrittelevän kansan ja kansojen yhteenkuuluvuuden.²⁰⁸ Heidän perustelunsa oli toki asianmukainen suomen ja unkarin kielten ollessa samaa kieliperhettä. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että fennomaanien parissa maiden välinen sukulaisuus oli kielten välisestä sukulaisuudesta mielletty suoraan kansojen väliseksi sukulaisuudeksi, kenties Yrjö-Koskista ja Ahlqvistia lukuun ottamatta. Vámbéry-kohun myötä nousi esiin nimenomaan kuitenkin maiden välinen kielisukulaisuus.

Jalava oli jo Unkarin maa ja kansa -kirjassaan tehnyt suomalaiselle lukijakunnalle selväksi sen, että Suomen ja Unkarin sukulaisuus oli kielisukulaisuutta:

”Se, joka parhaimmin ja varmimmin osoittaa sukulaisuutta kahden tahi useamman kansain välillä, on yhtäläisyys näiden kielessä. - - Sillä tavoin on nyt saatu ilmi, että kaikki muut Euroopassa puhutut kielet ovat suuremmassa tahi vähemmässä määrässä toistensa sukua, paitse unkarin, syrjänin, votjakin, tscheremissin, mordvan, suomen, lapin, liivin ja viron kielet, jotka kaikki kuuluvat samaan ’suomalais-ugrilaiseksi nimitettyyn kieliheimoon. Turkin kieli taas on kolmatta kieliheimoa, joka kuitenkin seisoo lähempänä suomiheimoisia kuin muita kieliä.”²⁰⁹

Vaikka Jalava oli hyvin tietoinen kielisukulaisuudesta, vaikuttaa hän kuitenkin olleen niitä fennomaaneja, jotka mielsivät maiden välisen sukulaisuuden heimolaisuudeksi. Verisukulaisuus nousee esiin usein Unkarin maa ja kansa -teoksessa.

Suomalaisista ainakin Jalavalla oli luja usko siihen, että József Budenz pystyisi puolustautumaan Vámbéryn tutkimustuloksia vastaan. Jalava kirjoitti asiasta 22.10.1882 päivätyssä kirjeessään Budenzille. Hän kysyi Budenzilta, luuleeko tämä, että Vámbéry "lyö kuoliaaksi"²¹⁰ suomalais-ugrilaisuuden, mutta totesi sitten:

"minä luulen, että jos Budenz bácsi [setä] vetää esiin mahtavan kalpansa, jok`on Hiessä

²⁰⁷ Uusi Suometar 5.1.1883.

²⁰⁸ Huotari 1984, 17–18.

²⁰⁹ Jalava, 1876. 300-301.

hiottu, Jumaloissa kuuraeltu, niin hän silpoo mäsäksi koko török-tatár rokonság`in [turkkilais-tataarisen sukulaisuuden]” ja jatkaa, että hänen mielestään Vámbéry ei ole pätevä päättämään mitään Unkarin kielen "sukulaisuuden asioissa".²¹¹

Vámbéryn pätevyYTEEN tehdä ratkaisuja unkarin sukulaisuuden asioissa tarttuivat Budenz ja Hunfalvy puolustautuessaan Vámbéryn hyökkäykseltä. Heidä, samoin kuin Jalavaa, ärsytti Vámbéryn teoksessa suuresti se, että Vámbéry oli omistanut vain 15 sivua kielitieteelliselle tutkimukselle, lähinnä äänne- ja kieliopillisille vertauksille. Heidän mielestään Vámbéryn teoksessa ei kerta kaikkiaan ollut mitään tieteellistä pohjaa.²¹²

Puolustaessaan suomalais-ugrilaisuutta Hunfalvy ja Budenz puolustivat samalla omaa kunniaansa tiedemiehinä. Olisihan Vámbéryn väitteen toteutuminen tarkoittanut näiden miesten, jotka, kuten Jalava sen ilmaisi, olivat ”kielitieteellisesti selville saattanut Suomen ja Unkarin kielten sukulaisuuden”²¹³ elämäntyön mitätöimistä. Budenz tarttui toimeen ja julkaisi Vámbérylle vastineen, jossa hänen tavoitteensa oli ”toteen-näyttää unkarilais-ugrilainen kieliheimolaisuus sekä arvostella unkarilais-turkkilaista kieliheimolaisuutta, semmoisena kuin se Vámbéryn kirjassa esitellään.”²¹⁴

Uuden Suomettaren artikkelin sanavalinta, unkarilais-ugrilainen sukulaisuus, on varsin mielenkiintoinen. Tuntuisi luontevalta, että sanavalinta olisi Budenzin itsensä käyttämä ja että Jalava olisi poiminut sen artikkeliinsa Budenzin tekstistä. Jalavan olisi vaikea ymmärtää sitä käyttävän. Useimmin käytetty termi suomalais-ugrilaisuus tai satunnaisesti mainittu suomalais-unkarilaisuus oli varmasti tällä kertaa tietoisesti jätetty syrjään ja Budenz oli valinnut Unkarin asemaa sukulaisuudessa paremmin korostavan termin unkarilais-ugrilainen sukulaisuus.

Budenz itse tuntui pitäneen Vámbéry-kohua melko raskaana. Hän kirjoitti aiheesta Jalavalle 25.7.1883:

²¹⁰ Jalava Budenzille 22.10.1882. Tervonen 19, 110.

²¹¹ Jalava Budenzille 22.10.1882. Tervonen 1995, 110.

²¹² Esim. Tervonen 1995, 110; Uusi Suometar 8.1.1883; Uusi Suometar 7.4.1883.

²¹³ Uusi Suometar 19.11.1880.

²¹⁴ Uusi Suometar 4.10.1883.

”Toivottavasti olet jo saanut ’Felelet’ [Vastaus] -nimisen vihkon. Siinä olen selvinnyt onnellisesti unkarilais-turkkilaisen (ugrilais-turkkilaisen) sodan yhdestä hyvin tärkeästä mutta samalla väsyttävästä ja ikävästä vaiheesta; pystyin näyttämään Vámbéryn suorittaman turkin kielen uudistuksen ja tekemään tämän tunnetuksi. Tästä Vámbéry saa iloita, siinä määrin kiittelen häntä mahtavana kielitieteen mestarina. Vihkon jatko, nimittäin herra Vámbéryn turkin kielen uudistuksen seikkaperäisempi selvittäminen valmistuu luullakseni vuoden loppuun mennessä.”²¹⁵

Budenzin julkaisemasta tutkimuksesta tuli suomalais-ugrilaisuuden pääpuolustuspuhe. Muutkin kielitieteilijät Unkarissa kyllä osallistuivat taistoon. Arvovaltainen Budapestin yliopiston suomen kielen professori Jozsef Szinnyeï kirjoitti tapauksesta 2.10.1882 Jalavalle todeten: "minäkin tulen Vámbéryä hiukan ahdistamaan, vaikk`ei juuri nuijalla, kuin matadorit, vaan kuitenkin nuppineuloilla. Kyllä hän tulee vuodattamaan verta monesta haavasta!".²¹⁶ Szinnyeïn Uuden Suometaren artikkeli ”Kuuluuko Unkarin kieli suomalais-ugrilaiseen kieliheimoon?”²¹⁷ olikin paitsi selkeä tieteellinen suomalais-ugrilaisuuden puolustuspuhe, myös melkoista nuppineuloilla pistelyä. Szinnyeï piti artikkelissaan Vámbéryä saksalaisen sananlaskun mukaisesti ”kelpo miehenä, mutta huonona soittoniekkana”.²¹⁸ Vámbéry oli etevä orientalisti, joka tunsu itämaiden olot mutta suomalais-ugrilaisuuden asiassa hän oli huono soittoniekka.

Hunfalvy sen sijaan havaitsi Vámbéryn tutkimuksen taustalla piilevät poliittiset syyt. Sukulaisuus sivistymättömien suomalaisten kanssa ei ollut suotavaa unkarilaisen nationalismiin kannalta, se olisi voinut mitätöidä Unkarin maineen tasavertaisena kansana Itävallan yhteydessä. Hunfalvy katsoikin Vámbéryn tutkimuksen liittyvän Unkarissa jo perinteiseen fennofobiaan.²¹⁹

²¹⁵ Budenz Jalavalle 25.7.1883. Tervonen 1995, 113.

²¹⁶ Szinnyeï Jalavalle 2.10.1882. Tervonen 1996, 96.

²¹⁷ Uusi Suometar 5.1.1883

²¹⁸ Uusi Suometar 5.1.1883

²¹⁹ Huotari 1984, 18; Tervonen 1942, 461.

5.3. Turkkilais-tataarinen sota suomenkielisessä lehdistössä

Myös Suomessa oltiin tietoisia Vámbéryn teoksesta: Turkkilais-unkarilaisesta sodasta tiedettiin Jalavan kirjoitussarjan Kysymys Suomen ja Unkarin heimolaisuudesta perusteella. Jalavan johdolla Uusi Suometar uutisoi asiasta laajoissa artikkeleissa. Lehti kertoi Vámbéryn teoksen sisällöstä hyvinkin tarkasti ja jopa kielitieteellisiä yksityiskohtia esiin tuoden.²²⁰ Artikkeleissa ei juurikaan kirjoitettu siitä, miten Vámbéryn teokseen Unkarissa suhtauduttiin. Jalava ei tuonut esiin unkarilaisten fennofobiaa. Kerrottiin kyllä, että teos käännettiin heti ilmestymisensä jälkeen saksaksi ja ranskaksi ja että se tulee epäilemättä herättämään suurta huomiota²²¹, mutta Jalava, joka yleensä niin tarkkaan kuvailee unkarilaisia, heidän tapojaan ja tunteitaan, ei mennyt tällä kertaa sellaiselle tasolle. Ymmärsivätkö suomenkieliset lukijat, että Unkarissa Vámbéryn tutkimus herätti huomiota suurelta osin vain siitä syystä, että unkarilaiset olisivat mieluummin halunneet kuulua turkkilais-tataariseen heimoon kuin suomalais-ugrilaiseen?

Kirjallisessa Kuukauslehdessä Yrjö-Koskinen esitteli Vámbéryn ajatuksia jo vuonna 1868: ”Muutamassa luennossa, jonka hän on Englannissa pitänyt, mainitaan hänen puolustaneen sitä mielipidettä, että Unkarin kieli muka olisi likempää sukua Turkin kuin Suomen kielen kanssa; mutta sittemmin hän kuuluu luopuneen tästä jo aikaa hylätystä kielitieteellisestä kannasta.”²²²

Unkarilaisten fennofobiaa Yrjö-Koskinen esittelee Kirjallisen Kuukauslehden lukijoille vuonna 1871²²³ eli yli kymmenen vuotta ennen varsinaisen Vámbéry-kohun syntyä. Mielenkiintoisesti Yrjö-Koskinen kirjoitti Suomalais-Unkarilaisesta kielikunnasta, jonka hän väitti olevan ”tieteessä seisova termi”. Yrjö-Koskinen esitteli unkarilaisten ajatusmaailmaa, kertoen Unkarin yleisen mielipiteen yhä vielä ”riippuvan kiinni tuossa muinaisessa luulossa, että muka Magyarit ja Turkkilaiset ovat likeisimmät veljeskansat, mutta Magyarien ja Suomalaisten välillä ei ole kuin kaukaisempaa sukulaisuutta.”²²⁴ Yrjö-Koskisen mukaan syynä tällaiseen ajatteluun oli unkarilaisten kansallis-kopeus, varsin rajua termi tullessaan Yrjö-Koskisen tavallisesti maltillisesta

²²⁰ Uusi Suometar 05.01, 08.01, 07.04, 10.04, 12.04, 25.05, 04.10, 06.10 ja 13.10. 1883.

²²¹ Uusi Suometar 13.10.1882.

²²² Kirjallinen Kuukauslehti 1868, 55.

²²³ Kirjallinen Kuukauslehti 1871, 133-135.

²²⁴ Kirjallinen Kuukauslehti 1871, 133.

ja diplomaattisesta kynästä. Hänen mukaansa unkarilaiset ajattelevat, että sukulaisuus suomalaisten kanssa olisi vähemmän kunniallista.²²⁵

Artikkelissaan Yrjö-Koskinen lainasi tasapuolisen kuvan tilanteesta saadakseen englantilaista tutkijaa Arthur J. Pattersonia. Patterson ihmetteli artikkelissa unkarilaisten intoa olla sukua turkkilaisten kanssa ja kirjoitti mairittelevasti suomalaisista. Ei ole mikään ihme, että Yrjö-Koskinen lainaa mielellään hänen ajatuksiaan.

"ja todellakin, kun muistelee, kuinka vähän Turkkilaiset ovat ihmiskunnan hyväksi tehneet, ja toiselta puolen että Suomalaiset ovat sivistynyttä kansaa, jolla on paljon enemmän kirjallista oma-peräisyyttä kuin Turkkilaisilla tai Magyareillakaan, niin mieli tekisi kääntää perin-vastaiseksi sen arvon-etevyyden, josta äsken puhuimme."²²⁶

Patterson toi myös esiin unkarilaisten luonteen heikkoudet: turhamielisyyden ja taipumuksen korskeaan loistoon. Nämä ominaisuudet aiheuttivat Pattersonin mukaan myös unkarilaisten halun olla sukua turkkilaisille. Artikkelissa lainattiin myös unkarilaiset tilastotutkijan Fényesin ajatuksia. Hänen mukaansa teoria, joka asettaa hänen maanmiehensä suomalaisten sukulaisiksi on paljasta hullutusta ja osoitus kansallis-vihasta Magyarilaisia vastaan. Fényes ajatteli, että kansallisvihan vuoksi unkarilaiset haluttaisiin asettaa vaikkapa Hottentottien joukkoon.²²⁷

Fennofobian osallisuuden Vámbéry-kohuun toi suomalaiselle lukijakunnalle 1880-luvulla esiin selkeimmin Szinnyeji artikkelissaan ”Kuuluuko Unkarin kieli suomalais-ugrilaiseen kielihaimoon?” Artikkelissa ”orpolapsi” etsi sukuaan:

”harva tieteellinen mies on Unkarissa herättänyt niin yleistä huomiota kuin Vámbéry’n puheenalainen kookas kirja. Luonnollista se onkin, sillä mikä kansa ei olisi halukas tietämään perijuurtansa? Tämä halu ei ole koskaan antanut Unkarin kansan olla rauhassa. Me olimme niin kuin kodistaan pois-eksynyt orpo-lapsi, joka elää kaukaisessa vieraassa maassa, isätönnä, emotonna, etsien vanhempiansa, sukuansa.”²²⁸

Orpolasta oltiin kielentutkijoiden johdolla työntämässä suomalais-ugrilaiseen sukuun, mutta sitten saapui pelastaja: Armin Vámbéry.

²²⁵ Kirjallinen Kuukauslehti 1871, 134.

²²⁶ Kirjallinen Kuukauslehti 1871, 134.

²²⁷ Kirjallinen Kuukauslehti 1871, 135.

²²⁸ Uusi Suometar 8.1.1883.

”Kirja ilmestyi ja muutaman päivän päästä sitä luettiin kaikkialla Karpatheilta Adrian meren rannikoille saakka, ja kerrottiin ilolla, että me unkarilaiset emme kuitenkaan ole noitten hylkeen-rasvaa juovien mitättömien suomalaisten, mordvalaisten, vogulien ja Jumala ties minkäläisten pakanoitten sukua, vaan me olemme, vaikka sitä tekijäkään ei tahdo tietää, että kansamme on sekoitettu suomalais-ugrilaisilla aineksilla. Eläköön Vámbéry! Kelpo vapahtajamme, joka pelastaa meidät painajaisesta, johon olimme tosin tottuneet mutta josta mielellämme tahdoimme päästä.”²²⁹

Vaikka Szinnyi artikkelissaan kärjisti asioita, antoi se silti ensimmäisen kerran Yrjö-Koskisen vuoden 1871 kirjoituksen jälkeen suomalaiselle lukijalle kuvan siitä, että kaikki unkarilaiset eivät ilolla kuuluneet suomalais-ugrilaiseen kieliperheeseen.

Vaikka Jalava ei Vámbéry-uutisoinnissaan tuonut fennofobioa esiin, on hän kuitenkin ollut tietoinen siitä, että kaikkien unkarilaisten suhtautumien suomalaisiin ei ole ollut läheskään yhtä lämmin kuin hänen oma suhteensa unkarilaisiin kielentutkijoihin tai Suomessa vallitsevana tunteena ollut ylpeys sukulaisuudesta Unkarin kanssa. Unkarissa vallitsevan fennofobian Jalava on tuonut suomalaisten lukijoiden tietoon varsin kärkevästi jo Unkarin maa ja kansa -teoksessaan.

Jalavan teoksen mukaan unkarilaiset ovat pitäneet sukulaisuutta suomalaisten kanssa halventavana, suomalaisten ollessa mitättömiä ja halpoja ihmisiä.²³⁰ Hän kertoi myös, miksi suomalaiset eivät suuremmin olleet reagoineet unkarilaisten asenteeseen: ”Suomalaiset ovat kyllä jo vanhoista ajoista saaneet tottua siihen, että heitä ylenkatsotaan ja pidetään halpana.”²³¹ Jalava selvitti lukijoille, että hiljalleen nuo unkarilaisten ennakkoluulot alkavat hälventyä unkarilaisten saadessa lisää tietoa Suomesta. Lopuksi Jalava viittasi Ahlqvistin tekstiin ja lainasi sitä verraten Suomen ja Unkarin menneisyyttä keskenään: unkarilaiset olivat etuvartiona turkkilaisia vastaan, suomalaiset venäläisiä, molemmat olivat urhoollisesti taistelleet uskonnonvapauden puolesta ja molemmat olivat tehneet yhtä mitättömän vähän eurooppalaiselle sivistykselle. Mutta suomalaisilla oli sentään Kalevala, jota Jalavan mukaan unkarilaisten täytyy kadehtia meiltä.”

”Todellakin kun vertaa tasapuolisesti toisiinsa näitä molempia kansoja, näyttää vaaka,

²²⁹ Uusi Suometar 8.1.1883.

²³⁰ Jalava 1876, 315.

²³¹ Jalava 1876, 319.

kysymyksessä oikeudesta olla eurooppalaisena kansana, painuvan suomalaisten eduksi ja jyrkästi täytyy meidän viskata takaisin magyarilysten herrain ylenkatseelliset lausunnot suomalaisista, jotka vaan perustuvat siihen tietämättömyyteen ja liialliseen kansallisylpeyteen, jotka ovat niin yleiset magyareissa.”²³²

On mielenkiintoista, että Jalava, joka näin kärkevästi oli tuonut julki unkarilaisissa asustavan fennofobian jo vuonna 1876, ei nyt kirjoita Vámbéry-kohun taustalla vallinneesta unkarilaisten perimmäisestä asenteesta.

Vámbéryn teoksesta ja turkkilais-tataarisesta sodasta uutisoitiin siis laajaan Uudessa Suomettaressa kirjoitussarjassa Kysymys Suomen ja Unkarin kielten heimolaisuudesta. Kuitenkin Uuden Suomettaren kirjoitussarjaa mielenkiintoisempi, oli reaktio, jonka kirjoitukset herättivät sanomalehti Valvojassa ja ruotsinkielisessä lehdistössä. Liberaaliryhmänlehti Valvoja vastasi Uuden Suomettaren kirjoituksiin otsikolla ”Kysymys suomalaisten ja unkarilaisten sukulaisuudesta”²³³. Artikkelissa, jonka kirjoittajaa ei mainittu, kerrattiin lyhyesti Vámbéry-jupakka. Mielenkiintoinen on lehden mielipide suomalaisten ja unkarilaisten sukulaisuuden merkityksestä:

”Mutta Unkarin olot eivät koskaan saata olla meille niin tärkeitä eivätkä niin viehättäviä kuin esim. Saksan, Ranskan, Englannin ja Italian, siitä selvästä syystä, että Unkarin kansa – olkoon se kaikella kunnioituksella sanottu – ei kuulu suurten sivistyskansojen joukkoon, kuten mainitut.”²³⁴

Lehti totesi, että Unkarin kirjallisuus ei ollut läheskään yhtä tärkeä kuin suurten eurooppalaisten kansojen, eikä maan kieli tulisi koskaan olemaan yhtä tunnettu Suomessa suuriin kieliin verrattuna. ”Mistään kirjallisesta yhteydestä ei siis voi olla kysymystäkään. Vielä vähemmin voi tietysti olla kysymystä siitä, että tuolla sukulaisuudella saattaisi olla mitään valtiollista merkitystä.” Valvojan mukaan ei myöskään voi olla mitään suurempaa sympatiaa Suomen ja Unkarin välillä, koska maat ovat joutuneet liian kauas toisistaan ja maiden mielipiteet ja edut ovat liian erilaiset. ”Ehkä se oli ystävällinen neuvo, että Suometar jo lakkaisi liiallisista magyarihommista?” Valvojan mukaan Vámbéry-kohu oli tärkeä ainoastaan tieteelliseltä kannalta ja siksi se oli selvitettävä. ”Me puolestamme odotamme yhtä levollisella mielellä tieteen lopullista

²³² Jalava, 1876. 320-321.

²³³ Valvoja 1883 n:o 3.

²³⁴ Valvoja 1883 n:o 3.

päätöstä tästä asiasta kuin siitä, onko Venuksen ja Auringon välistä matkaa tähän asti arveltu liian pitkäksi vai liian lyhyeksi.”²³⁵

Valvojan kirjoitus oli ankara sekä sisällöltään että sanontatavaltaan. Mutta kuka sen takana oli vai oliko kyseessä yleisesti liberaalin Valvojan ryhmän kanta fennomaanien Unkari-harrastukseen? Harmaja (1949) tuo esiin *Suomalainen Suomi* -lehden (1939, s. 138) kannan asiaan. Lehdessä esitettiin, että Valvojan kannanotto olisi ollut Arvid Genetzin kirjoittama. Kielentutkija Genetz oli 1978 vierailut Unkarissa ja oppinut maan kielen. Genetzin elämäkerran kirjoittaja Leo Harmaja epäilee väitettä. Miksi Genetz olisi yhtäkkiä alkanut vieroksua Unkarin kieltä? Harmaja muistuttaa myös, että Genetz nimenomaisesti yritti tehdä unkarilaista kirjallisuutta tunnetuksi Suomessa. *Suomalainen Suomi* ilmaisee kuitenkin yksiselitteisesti Valvojan kirjoituksen tekijäksi Genetzin ja esittää kritiikin johtuneen henkilökohtaisista kaunoista Jalavaa kohtaan: Jalava oli nimitetty unkarin kielen lehtoriksi Helsingin yliopistoon, Genetziä ei toimeen valittu. Harmaja huomauttaa kuitenkin, että Genetzin mielipiteet unkarilaisista eivät ole voineet olla riippuvaisia siitä, kuka yliopistossa unkarin kieltä opettaa.²³⁶ Jalavan ja Genetzin välit eivät kuitenkaan olleet hyvät. Vuonna 1879 Jalava selitti kirjeessään Budenzille, miksi hän ja Szinnye ei eivät olleet yhteistyössä Genetzin kanssa Unkarin kielioppia valmistellessaan: ”- - niin paljon kun minä tunnen G.iä, ei hän rupee toisten kanssa yhdessä mitään kirjallista työtä tekemään, ei ainakaan *minun* kanssani. Sen pituinen se!”²³⁷

Harmajan perustelut tuntuvat kuitenkin uskottavilta. Vaikka Genetz olisikin ollut kateellinen Jalavalle tämän asemasta tai muuten huonoissa väleissä Jalavan kanssa, tuskin hän olisi hyökännyt vain sen vuoksi Unkaria vastaan, olihan Genetzillä samaan aikaan tekeillä *suomi-unkari* -sanakirjakin²³⁸. Pikemminkin Valvojan artikkeli kuulostaisi Ahlqvistin, Genetzin opettajan ja oppi-isän kynästä lähteneeltä. Voidaan kuitenkin pohtia, missä määrin Genetz omasta puolestaan piti merkityksellisenä laajentaa unkarinharrastusta kielen ja kirjallisuuden opiskelua pitemmälle. Ehkä hän tässä kohdin oli enemmän reaalipoliitikko kuin intomielinen unkarinharrastaja Jalava.

²³⁵ Valvoja 1883 n:o 3.

²³⁶ Genetz-Jännes 1949, 142.

²³⁷ Jalava Budenzille 6.12.1879. Tervonen 1995. 77.

²³⁸ Jalava Budenzille 6.12.1879. Tervonen 1995. 77.

Ahlqvist kirjoitti kirjeessään Genetzille 17.1.1879:

”kansamme luonne, maantieteellinen ja valtiollinen asema, kaikki eroittaa meidät näistä kieliheimolaisistamme paljoa enemmän kuin mikä on erotusta meidän ja esim. kielellisesti vierasten Norjalaisten, Ruotsalaisten, vieläpä Wenäläistenkin välillä. Sinä sanot: kielitieteessä on paljon kirjoitettu Unkarin kielellä, joka on tärkeätä meidän tuntea.”²³⁹

Lainaus kertoo selvästi sekä Ahlqvistin että Genetzin kannan fennomaanien unkariharrastuksiin. Ahlqvist ei pitänyt kielisukulaisuutta riittävänä syynä maiden välisten kontaktien solmimiselle tai ainakaan kontaktit eivät vain kielitieteellisen yhteyden takia voineet nousta erityisasemaan fennomaanien ja ulkomaiden välisessä yhteydenpidossa. Genetz sen sijaan katsoi asiaa, fennomaanien ja unkarilaisten välisten kontaktien solmimista, tieteelliseltä kannalta painottaen tiedeyhteistyötä. Tällä perusteella Genetz on ajatellut unkariharrastusta varsin toisesta näkökulmasta kuin vaikkapa Jalava. Tästä kieliyhteistyön kannattajan näkökulmasta asiaa pohdittaessa saattaa Genetz hyvinkin olla Valvojan kirjoituksen kirjoittaja.

Jos Genetz onkin kirjoittanut Valvojan artikkelin, olisiko sillä mitään merkitystä? Jos Genetz olisi kirjoittanut artikkelin, osoittaisi se fennomaanien suhteen Unkariin muuttuneen. Aiemmin vain Ahlqvist on tuonut esiin kannanottoja, joissa Unkari-kontaktia ei pidetä erityisen tärkeänä fennomaaneille. Artikkelin kirjoittaja oli asiasta pitkälti samaa mieltä: tieteellinen kontakti on syytä säilyttää, muuten ulkopoliittisia kontakteja tulisi hakea tärkeämmistä maista. Valvojan artikkeli osoittaisi, siinä tapauksessa, että Genetz olisi artikkelin kirjoittaja, fennomaanileirin jakaantumista suhteessa Unkari-kysymykseen.

Jalava vastasi Valvojalle sekä kohusta piikitelleille ruotsinkielisille lehdille Pressenille ja Helsingfors Dagbladille²⁴⁰ ja väitti, että koskaan eivät suomalaiset ole ylpeilleet sukulaisuudestaan unkarilaisten kanssa ja että sukulaisuudessa unkarilaisten kanssa ei ole ollut mitään ylpeilemisen aihetta. Jalava siteerasi Ahlqvistin 20 vuotta vanhaa puheenvuoroa, jossa tämä kannatti kieliheimolaisuutta, mutta totesi, että suomalaisille oli varsin yhdentekevää, ovatko he sukua unkarilaisille. Sitten Jalava kysyi ruotsalaisilta:

²³⁹ Genetz-Jännes 1949, 143.

²⁴⁰ Uusi Suometar 12.4.1883.

”Vaan mikä lienee syynä ruotsinkiihkoisten iloon siitä, että suomalaisten heimolaisuus unkarilaisten kanssa on, niin kuin he otaksuvat, vääräksi todistettu? Luulevatko he sen kautta saavansa tukea sille mieliväitteelleen, ettei muka tuo Aasiasta kotiperäinen ”tschudilainen” rotu kykene mitään itsenäistä kansallissivistystä luomaan ja kannattamaan ja että suomalaisten sen vuoksi aina vaan pitäisi ruotsalaisuuden liepeissä tallustella (koska esim. unkarilaiset, jotka ovat kyenneet sitä tekemään eivät olekaan tätä samaa rotua, eikä siis suomalaisille enää jää mitään esimerkkiä tämän suhteen esiin vedettäväksi)? Ikävä vaan heille, että unkarilaiset, vaikkapa eivät olisikaan suomalaisten heimolaisia, sittenkin jäävät altailaiseksi, s.o. alkuperältään aasialaiseksi kansaksi. Kuinka lieneekään, hyvin hupsumaiselta ja narrimaiselta tuo heidän ilonsa tuntuu.”²⁴¹

Jalava vastasi vielä kysymykseen, miksi Suometar on julkaissut niin paljon Unkaria käsitteleviä kirjoituksia:

”Lienee hyödyllistä saada tietää jotain siitä kansasta, joka tuhansista vastuksista huolimatta on ymmärtänyt niskoiltansa ravistaa muukalaisuuden raskaan ikeen ja luoda itselleen itsenäisen sekä kansallisen että valtiollisen aseman. Suomettaressa ei ole koskaan puhuttu sanaakaan suomalais-unkarilaisen sukulaisuuden tärkeydestä meille siinä suhteessa.”²⁴²

Jalavan kirjoitus kiteytti olennaisesti hänen suhteensa Unkariin. Maan menneisyys ja kyky kehittää kansallisia olojaan olkoon esimerkkinä ja opetuksena suomalaisille. Vielä Vámbéry-jupakankin jälkeen ja vaikka fennomaanien ja Unkarin suhde oli saanut tasavertaisempia sävyjä, näki Jalava silti Unkarin opettavaisena suomalaisille. Jalavan mielessä Unkarin merkitys säilyi samanlaisena kuin se oli Yrjö-Koskisen ja muiden fennomaanien ajatuksissa parisenkymmentä vuotta aiemmin. Fennomanian muututtua kohti sosiaalista fennomaniaa olivat sen Unkari-tavoitteet muuttuneet useimpien fennomaanien mielissä, mutta Antti Jalava ei lukeutunut tähän joukkoon.

²⁴¹ Uusi Suometar 12.4.1883.

²⁴² Uusi Suometar 12.4.1883.

Wichmann katsoo suomalaisten ja unkarilaisten välisen vuorovaikutuksen, millä hän tarkoittaa vilkasta ajatusten ja tietojen vaihtoa tieteellisissä, kirjallisissa ja poliittisissa kysymyksissä, olleen ”parhaimmillaan” 1860- ja 1870-luvuilla.²⁴³ Wichmann ei analysoi mitä maiden väliselle vuorovaikutukselle tapahtuu 1880-luvulla. Todennäköisesti hän tarkoittaa suomalaisten ja unkarilaisten välisen kontaktin hiipuneen 1880-luvulla. Klingen viittaus fennomaanien sisäänpäin kääntymiseen²⁴⁴, keskittymiseen sisäpoliittisiin asioihin 1870-luvulta lähtien, tukee Wichmannin arviota fennomaanien ja unkarilaisten suhteesta. Toisaalta taas Valvojan artikkeli ei puolusta Klingen ajatusta liberaalien kansainvälisyyden painottamisesta, tai ainakaan Unkaria ei ole liberaalien piirissä laskettu mukaan tavoiteltaviin ulkomaankontakteihin.

Unkarilaisista oli 1860-luvulla tullut ensin sukulaisia ja sitten ystäviä. 1870-luvun lopulla ystävyys viileni, mutta vain lämmitäkseen maailmansodan melskeiden jälkeen entistä tulisempaan, heimotyönä. Sukulaisistaan ei niin vain pääse eroon. Se taitaa pitää paikkansa sekä ihmisten että valtioiden välillä. Sukulaisuus saattaa ajoittain haalistua vain noustakseen myöhemmin arvoonsa. ”En tiedä oliko se mielikuvitusta vaiko todellisuutta, mutta minusta tuntui kaikki täällä enemmän kuin muualla tutulta.”²⁴⁵, kirjoitti Antti Jalava Unkariin ensi kertaa tullessaan. Samoja tunteita kävi läpi Unkariin saapuessaan E.A. Aaltio yli viisikymmentä vuotta myöhemmin, aikana, jolloin heimotyöllä pyrittiin vahvistamaan nuoren Suomen valtion kansalaisten isänmaallisuutta. ”Unkarin kansa hurrasi meille, kuin palaaville voittajille, kuin omillensa, kuin sydänystävillään, kauan viipyneille ja kaivatuille.”²⁴⁶

6. Fennomaanien Unkari-suhde

Millainen siis oli Unkarin asema fennomaanisessa liikkeessä ja mitä fennomaanit tavoittelivat Unkari-suhteeltaan? Jäikö fennomaanien suhde Unkariin yksittäisten unkariharrastajien mielenkiinnon varaan, vai tuotiinko Unkaria esiin järjestelmällisemmin osana fennomaanien politiikkaa? Fennomaaniset ryhmittymät eivät olleet rajoiltaan, jäsenistöltään tai

²⁴³ Wichmann 1923, 428.

²⁴⁴ Klinge 1982, 169-170.

²⁴⁵ Jalava 1876, 1.

toimintatavoiltaan määriteltyjä yhdistyksiä. Näin ollen heillä ei myöskään ollut täysin yhtenäistä linjaa poliittisiin kysymyksiin suhtauduttaessa toisin kuin vaikkapa nykypuolueilla. Täten fennomaaneilla ei ollut mitään yhtenäistä Unkari-politiikkaakaan. Pikemminkin jokaisella fennomaanilla oli oma kantansa sille, millaiseksi suhde Unkariin olisi muodostettava ja miten sukulaisuutta Unkarin kanssa voisi käyttää fennomaanien politiikassa Suomessa. Unkari kuitenkin muotoutui osaksi fennomaanien politiikkaa 1860-luvulla, sillä monella fennomaanilla oli kontakteja unkarilaisiin. Jokainen unkarilaisten kanssa kontaktissa olleista fennomaaneista piti tärkeänä maiden välistä sukulaisuutta ja sen kehittämistä. Unkaria oli tehtävä tunnetuksi Suomessa ja Suomea Unkarissa, tästä fennomaanit olivat yhtä mieltä.

Unkari osana fennomaanien politiikkaa sai vaihtelevia merkityksiä. Se, minkälaisissa asioissa Unkaria ja maiden välistä sukulaisuutta tuotiin esiin, vaihteli sen mukaan, millaisia asioita fennomaanit kotimaanpolitiikassaan tavoittelivat. Fennomaanisen liikkeen kehitys ja fennomaanien poliittiset tavoitteet sekä niiden muutokset vaikuttivat siihen, mitä Unkari-suhteesta tavoiteltiin. Muutokset maiden välisessä suhteessa selittyvät suurelta osin fennomaanisessa liikkeessä tapahtuneilla muutoksilla.

Fennomaaneilla oli ollut kontakteja lukuisiin suomalais-ugrilaisiin kansoihin. Ennen yhteydenpitoa unkarilaisten kanssa oli solmittu kontaktit maantieteellisesti läheisemmän sukukansan, virolaisten kanssa. Sukulaiskansoista Unkari kuitenkin asettui fennomaaneille esikuvaksi. Fennomaanit tuntuivat luokitaneen suomalais-ugrilaiset kansat tietynlaisen luokitusjärjestelmän mukaan, järjestelmässä Unkari oli asetettu korkeimmalle sijalle.

Fennomaanit halusivat kontaktiin unkarilaisten kanssa, koska heidän politiikassaan pyrittiin tietoisesti kontaktiin ulkomaiden kanssa. Kuten Yrjö-Koskinen asian selitti, jokainen maa oli velvollinen etsimään uusia sivistysaineiksia ulkoakin päin, muuten vaarana olisi ollut oman kansallisen elämän kuihtuminen. Kansallinen avautuminen koettiin tärkeäksi, suomalaisten oli päästävä yhteyteen muiden sivistyskansojen kanssa. Yrjö-Koskisella oli myös muita syitä yhteydenpitoon nimenomaan unkarilaisten kanssa. Hän näki Suomen ja Unkarin valtiolliset olot verrannolliseksi toistensa kanssa ja piti suomalaisten ja unkarilaisten velvollisuutena todistaa

²⁴⁶ Aaltio 1929, 28.

vääriksivanhat rotuennakkoluulot, joissa suomalais-ugrilaiset leimattiin kykenemättömiksi luomaan omaa kansallista sivistystä. Haluttiin todistus siitä, että suomalaiset olivat kykeneviä luomaan omaa, ruotsinkielestä riippumatonta sivistystä.

1860-luvulla fennomaanit korostivat kansallisen kulttuurin luomisen tärkeyttä. Tällöin Unkari oli esikuvana kulttuurisille tavoitteille. Haettiin oppia suomenkielisen teatterin järjestämiseksi ja ihailtiin Unkarin kehittyntä kulttuuria. Fennomaanien ja Unkarin suhdetta 1860-luvulla onkin leimannut nimenomaisesti kulttuurifennomania ja yhteydenpito keskittyi kulttuurisiin asioihin ja tavoitteisiin. Fennomaanien, varsinkin Yrjö-Koskisen ajatuksissa kansallisen kulttuurin luominen oli väline isänmaallisuuden ja kansallistunteen herättämiseksi. Unkari-suhteessa varsinkin Yrjö-Koskinen toi esiin useasti ihailunsa unkarilaisten isänmaallisuuden vuoksi. Fennomaanien mielissä Suomessa oltiin vasta herättelemässä kansallisuuden henkeä, Unkarissa se oli jo herätetty. Tämä lisäsi ihailua sukulaiskansaa kohtaan.

Fennomaanien suhdetta Unkariin leimasi myös 1860-luvulla fennomaanien halu hakea ulkomaisia kontakteja ja saada sitä kautta tunnustusta omalle olemassaololleen. Fennomaanileirissä koettiin tärkeäksi saada julkaistuksi tiedotuksia ja uutisia Suomen tapahtumista ja suomalaisen kulttuurin kehityksestä Unkarin lehdistössä. Suomalaisen kulttuurin esilletuonti ulkomaisessa lehdistössä palveli fennomaanien tavoitetta Suomen osoittamisesta kulttuurikansaksi.

Ulkomaakontaktien solmimisen perustana olivat siis kulttuuriset syyt, sivistys. Kulttuuriset syyt voidaan kuitenkin mieltää varsin poliittisiksi pohdittaessa asiaa vanhojen rotukäsitysten kautta. Svekomaanit olivat oikeuttaneet oman valta-asemansa korkeamman germaanisen rotunsa kautta. Ylempi rotu oli siten argumentti eliitin aseman säilyttämiseksi. Fennomaanit halusivat Unkari-kontaktillaan todistaa suomalaisten olevan kykeneviä luomaan kulttuuria ja osallistumaan hallintoon: haluttiin todistaa keskieuropalaisen kulttuurikansa Unkarin kautta, että vuosisatoja hallinnosta ja kulttuurielämästä syrjässä ollut suomenkielinen väestö ei ollut lahjattomampaa tai huonompaa kuin ruotsinkielinen väestö. Kulttuurinen yhteydenpito voidaan mieltää yhdeksi ulkopolitiikan ulottuvuudeksi. Näin sen tuntuivat näkevän myös fennomaanit. Unkari-suhde oli

siten muutakin kuin avoimesti ilmaistut kulttuuriset tavoitteet, se oli fennomaaneille myös poliittinen työkalu.

Unkari muutti merkitystään fennomaanien politiikassa 1870-luvulla. Fennomaanien iskusanaksi nousi kansa ja kansanvalistus. Näin tapahtui myös sen Unkari-tavoitteissa. Tällöin Unkaria ryhdyttiin tekemään tutuksi suomenkieliselle lukijakunnalle. Aikakautta leimasi vahvimmin Antti Jalavan työ: hänen matkakirjansa Unkarista sekä kirjoituksensa vasta-aloittaneessa fennomaanilehdessä Uudessa Suomettaressa. Suomessa ymmärrettiin matkakuvausten sukulaiskansoista soveltuvan erinomaisesti kansakunnan rakennusaineeksi. Kirjoitukset oli tarkoitettu paitsi huvittamaan lukijoita, myös opettamaan heitä. Jalava löysikin Unkarista lukuisia asioita, joista suomalainen lukija voi ottaa oppia, kaikkea isänmaallisuudentunteesta lehtien lukemiseen ja maalaistalojen rakenteeseen asti.

Unkari muutti jälleen muotoaan fennomaanien tavoitteissa 1880-luvulla. Yksityinen yhteydenpito fennomaanien ja unkarilaisten välillä hiipui Antti Jalavaa lukuun ottamatta ja suhde sai institutionaalisempia sävyjä. Poliittisen painotuksen fennomaanien tavoitteissa siirtyessä sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen, ei Unkarilla ollut enää samalla tavoin kuin aiemmin sijaa fennomaanien mielissä. Myös Klinge viittaa tutkimuksessaan fennomaanien sisäänpäin kääntymiseen 1870-luvun kuluessa. Hänen mukaansa fennomaanit alkavat tällöin keskittyä enemmän sisäpoliittisiin asioihin ja suhteet ulkomaihin jäävät taustalle. Klingen mukaan liberaalit alkavat korostaa kansainvälisten kontaktien tärkeyttä, mutta ainakaan tässä tutkimuksessa käytettyjen lähteiden valossa suhdetta Unkariin he eivät ilmeisesti ole laskeneet näihin tavoiteltaviin ulkomaakontakteihin.

Tiivistäen voidaan todeta, että kun fennomaanit ovat 1860-luvulla esiintyneet kulttuurifennomaaneina ja 1870-luvulla kansanvalistajina heidän poliittisia tavoitteitaan tuki suhteen ylläpitäminen Unkarin kanssa. Kun taas 1880-luvulla fennomaanit alkoivat esiintyä sosiaalifennomaaneina, ei Unkarilla enää ollut sijaa heidän poliittisissa tavoitteissaan. Fennomaaninen liike kääntyi sisäpoliittisiin tavoitteisiin ja alkoi korostaa henkistä sekä taloudellista omavaraisuutta. Unkarin ja fennomaanien suhde oli alkanut 1850-luvulla maiden löytäessä toisensa kielisukulaisina tieteellisen yhteydenpidon kautta. 1880-luvun yhteistyö palasi

tieteisiin ja kieleen yhdistävänä tekijänä maiden välillä. Unkarin opetus yliopistossa vakiintui, perustettiin Suomalais-Ugrilainen Seura ja suunniteltiin jopa suomalais-ugrilaista konferenssia. 1880-luvun kuluessa nationalistinen fennomania alkoi kuulua menneisyyteen ja se näkyi myös fennomaanien suhteessa Unkariin. Sukulaiskansaa ja suhdetta siihen ei enää koettu yhtä merkitykselliseksi kuin aikaisemmin.

Myös fennomaanien henkilökohtaiset kontaktit unkarilaisiin eli kirjeenvaihto Budenzin ja Hunfalvyn kanssa vähenivät. Hunfalvy vanheni ja fennomaanien olisi täytynyt etsiä nuoremman polven unkarilaisia yhteistyöhenkilöikseen, mikäli yhteistyötä olisi haluttu jatkaa yhtä tiiviinä kuin se oli ollut 1860- ja 1870-luvuilla. Varsinkin Jalavan Szinnyei-kontaktin kautta uusien kirjeenvaihtotovereiden löytäminen ei olisi ollut hankalaa. Vaikuttaa siltä, että kahdenvälisen ystävyysuhteiden aika fennomaanien suhteessa Unkariin jäi 1880-luvulla taakse ja yhteistyö siirtyi institutionaaliseen suuntaan, yliopistoille ja Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle.

Fennomaanien suhdetta Unkariin leimasi ihailun ja kritiikin vuorottelu. Osittain ne kulkivat kausittain, ihailevaa kautta seurasi kriittisyyden vaihe, osittain ne taas olivat yhtäaikaista. Fennomaanien suhde Unkariin lähti käyntiin romanttisesti latautuneesta ihailusta: keskieurooppalainen kulttuurikansa osana tasavertaisena osana Itävaltaa aiheutti alemmuudentunnetta ja oman kulttuurin häpeilyä fennomaanien keskuudessa. Silmitöntä ihailua jatkui 1860-luvun loppuun asti, jonka jälkeen slaavien asema Unkarissa eli lähinnä Unkarin harjoittama kansallistamispolitiikka aiheutti kriittisyyden aallon fennomaanien parissa. Suurimman vaikutuksen tilanne teki Antti Jalavaan, joka pelkäsi, voisiko hän koskaan enää suhtautua myönteisesti Unkariin. Slaavikysymys muutti fennomaanien suhtautumista Unkariin: Unkarin toimintaa alettiin kritisoida ja ryhdyttiin antamaan hyvää tarkoittavia neuvoja. Slaavikysymys oli myös ensimmäinen, jossa fennomaanit suhteessaan Unkariin siirtyvät pois paljaan kulttuurifennomanian alueelta ja kohti poliittisempaa fennomaniaa. Tällöin mukaan suhteeseen tuli aiempaa ulkopoliittisempia aspekteja. Ensimmäistä kertaa jouduttiin pohtimaan, miten toisen valtion asioihin voidaan soveliaasti puuttua ja miten Suomen ja Unkarin suhdetta voitiin ylläpitää vaikka asioista ei oltu samaa mieltä.

Unkarin slaavien asemaan otti kantaa Jalavan lisäksi myös Yrjö-Koskinen, joka toi tällöin esiin valtiomiestaitonsa. Jalavan esiintyessä kiihkeän tulisena, esiintyi Yrjö-Koskinen laajemmasta perspektiivistä asioita ajattelevana diplomaattina. Jalavan tapaan hänkin pyrki antamaan unkarilaisille neuvoja siitä, miten slaavikysymyksessä tulisi edetä, mutta hän verhosi kritiikin kehumisen muotoon eikä esittänyt neuvojaan samanlaiseen käskymäiseen tapaan kuin Jalava. 1870-luvulla Jalava pohti fennomaanien yhteistyömahdollisuutta tšekien kanssa. Hänestä ajatus oli oivallinen: tšekien valtiollinen asema oli lähempi suomalaisille kuin Unkarin asema ja hänen mukaansa tšekit olisivat myös olleet halukkaita yhteistyöhön. Yrjö-Koskinen tuomitsi Jalavan ajatuksen ankarasti todeten tšekien slaavikansana tekevän yhteistyötä ensisijaisesti muiden slaavien kanssa. Hänen mukaansa luontaisin yhteys kansojen välillä syntyi heimositeen kautta: slaavit toimivat yhteistyössä slaavien kanssa ja suomalaisten tuli pitää yhteyttä ensisijaisesti suomalais-ugrilaisiin kansoihin ja näistä vaikutusvaltaisimpaan Unkariin.

Slaavikysymys jäi kuitenkin taustalle 1870-luvun alun jälkeen, fennomaanit eivät aiheeseen enää palanneet ja tällöin myös Unkari-kritiikki tasaantui hetkeksi. Unkari kansanvalistuksen työkaluna toi esiin vaiheen fennomaanien Unkari-suhteessa, jolloin sijansa saivat yhtäaikaisesti sekä ihailu että kriittisyys, jopa pilkka. Aikakautta leimasivat vahvasti Antti Jalavan kirjoitukset Unkarista. Täten räikeän kaksitahoinen Unkari-kuva selittyi ehkäpä Jalavan omasta kaksinaisesta suhtautumisesta Unkariin. Hän toisaalta voimakkaasti ihaili romanttisuuteen asti Unkaria, toisaalta taas hän ei koskaan tuntunut pääsevän irti slaavikysymyksen aiheuttamasta kielteisyydestä Unkaria kohtaan.

Suhtautuminen Unkariin 1880-luvulla ei enää ollut yhtä voimakkaasti mustavalkoinen kuin aiemmin. Sukulaiskansaan ei enää suhtauduttu samalla kiihkeydellä ja innolla, täten Unkari-kuvakaan ei ollut samalla tapaa yksioikoinen. Fennomaanien ja unkarilaisten suhteen muututtua tasavertaisemmaksi suhde tietyllä tavalla neutralisoitui, kiihkeys jäi pois. Edes Armin Vámbéry'n tutkimuksista noussut kohu ei saavuttanut kovin kiihkeitä sävyjä vaikka sitä tiiviisti seurattiinkin. turkkilais-tataarinen sota ei herättänyt fennomaanien parissa suurta kritiikin aaltoa unkarilaisia kohtaan. Minkäänlainen paniikkitunne sukulaisuuden suojelemiseksi ei noussut fennomaaniliikkeessä kohun seurauksena.

Unkaria aluksi ihailtiin, sitten kritisoitiin ja lopulta päädyttiin jonkinlaiseen neutraalisuuteen. Lähteiden perusteella unkarilaisten suhde suomalaisiin ei kuitenkaan ollut näin polveileva. Unkarilaisten pääasiallinen suhtautuminen sukulaisuuteen oli kriittinen. Unkarilaisten kritiikin sukulaisuudesta suomalaisten kanssa, eli Unkarissa vallinneen fennofobian fennomaanit olivat tienneet alusta asti. Tämä ei tunnu herättäneen suurta närkästystä fennomaanipiireissä, pikemmin on ajateltu asian korjaantuvan sen mukaan kun tietoisuus Suomesta Unkarissa lisääntyisi. Fennofobiaa pidettiin osoituksena unkarilaisten tietämättömyydestä ja vanhoista rotuennakkoluuloista.

1860-luvulla unkarilaisten asenne sukulaisuutta kohtaan tuntuu aiheuttaneen alemmuuden tunnetta ja oman kulttuurin häpeilyä fennomaanileirissä. Ajan kuluessa ja suomalaisen kulttuurin kehittyessä sekä fennomaanien Unkari-suhteen saadessa muitakin kuin kulttuuripainotuksia kuitattiin fennofobia hitaasti hälventyvänä harhaluulona. Varsinkin suomenkielisessä lehdistössä ja kirjallisuudessa unkarilaisten fennofobia aiheutti vertailuja suomalaisten ja unkarilaisten välillä. Tuli tarve todistella suomalaisten paremmuutta unkarilaisiin nähden. Vertailuissa päädyttiin suomalaisten paremmuuteen ja fennofobia todettiin osoitukseksi unkarilaisten liiallisesta kansallisylpeydestä.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkisto (SKS) Helsinki. Antti Jalavan arkisto.

Kansallisarkisto (KA) Helsinki. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen arkisto.

Sanomalehdet

Kirjallinen Kuukausilehti 1868, 1871.

Uusi Suometar 1880, 1882, 1883.

Valvoja 1883.

Painetut lähteet

Jalava, A. 1876. Unkarin maa ja kansa. Neljäkymmentä matkakirjettä. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino. Helsinki.

Jalava, A. 1881. Unkarin albumi. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino. Helsinki

Koskinen, Y. 1904/a. Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia. Osa 1. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 108. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainon osakeyhtiö. Helsinki.

Koskinen, Y. 1904/b. Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia. Osa 2. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 108. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainon osakeyhtiö. Helsinki.

Koskinen, Y. 1960. Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa. Otava. Helsinki.

Tervonen, V. 1987. Pál Hunfalvy ja suomalaiset kirjeitä vuosilta 1853-1891. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia no 197. Helsinki.

Tervonen, V. 1995. József Budenzin ja Antti Jalavan kirjeitä vuosilta 1875-1892. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia no 220. Helsinki.

Tervonen, V. 1996. József Szinnyeinin ja Antti Jalavan kirjeitä vuosilta 1880-1909. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia no 224. Helsinki.

Tervonen, V. 1999. Europaeuksesta Setälään. Seitsemän suomalaisen kirjeenvaihtoa József Bundenzin kanssa 1863-1891. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia no 236. Helsinki.

Internetlähteet

Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771-1890. Helsingin yliopiston kirjasto.
<http://digi.lib.helsinki.fi/>

Fennica tietokanta. <http://fennica.linneanet.fi/>

Tutkimuskirjallisuus

Aaltio, E. 1929. Suomen heimopäivä 2. Suomalaisuuden liitto. Helsinki.

Ahlqvist, A. 1982. Kirjeet. Kielimiehen ja kaukomatkailijan viestejä 1845-1889. Toim. Maija Hirvonen ja Kaisu Lahikainen SKS:n toimituksia 375.

Genetz, A. – Jännes, A. 1949. Elämänvaiheet ja elämäntyö. Toim. Harmaja, L. Kauppalehti Oy:n Kirjapaino. Werner Söderström. Helsinki.

Haila, S. 1998. Suomalaisuutta rakentamassa. Arkkitehti Sebastian Gripenberg kulttuurifennomanian lipunkantajana. Historiallisia tutkimuksia 201. Suomen Historiallinen Seura. Hakapaino. Helsinki.

Halmesvirta, A. 1990. The British Conception of the 'Finnish Race', Nation and Culture. Studia Historica 34. SHS. Gummerus. Jyväskylä.

Huotari, J. 2004 Wienin kongressista ensimmäiseen maailmansotaan. Teoksessa Unkari. Maa, kansa, historia. Toim. Huotari J. ja Vehviläinen O. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. s. 131-191.

Huotari, V. 1984. Kielisukulaisuudesta kulttuuriyhteistyöhön. Helsingin yliopisto, Suomen historia pro gradu -työ. Helsinki.

Karkama, P. 1996. Kansallisen kulttuurin snellmanilaisista juurista. Teoksessa: Olkaamme siis suomalaisia. Kalevalaseuran vuosikirja 75-76. Toim. Laaksonen, P. ja Mettomäki S-L. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Raamattutalo. Pieksämäki. s. 11-15.

Kemiläinen, A. 1985. Mongoleja vai germaaneja? -rotuteorioiden suomalaiset. Historiallinen arkisto 86. Suomen historiallinen seura. Vammalan kirjapaino. Vammala.

Klinge, M. 1982. Kaksi Suomea. Otava. Keuruu.

Koskimies, R. 1974. Nuijamieheksi luotu. Yrjö Koskisen elämä ja toiminta vuosina 1860-1882. Otava.

Lahdelma, T. 1991. August Ahlqvist ja Unkarin kulttuuri. Teoksessa Kulttuurin Unkari. Toim. Janhila, J. Atena kustannus Oy. Jyväskylä. s. 11-41.

Lahdelma, T. 1994. Porthan ja fennougristiikka. Teoksessa Itä ja länsi. Suomen, Viron ja Unkarin kirjallisuus idän ja lännen vaikutus kentässä. Toim. Pekka Lilja. Jyväskylän yliopisto. Kirjallisuuden laitos, julkaisuja 6. Yliopistopaino. Jyväskylä. s. 163-181.

Laitinen, K. 1986. Kansallisen korkeakulttuurin synty. Teoksessa Suomen historia osa 5. Kansallisen heräämisen aika. Toim. Blomstedt, P. Weilin+Göös. Espoo. s. 383-415.

Lassila, P. 2003. Ihanteiden isänmaa. Julius Krohnin romanttinen fennomania ja kirjallisuus. Yliopistopaino. Helsinki.

Liikanen, I. 1995. Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia 191. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Liikanen, I. 2003. Kansa. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Hyvärinen, M; Kurunmäki, J; Palonen, K; Pulkkinen, T; Stenius, H. Vastapaino. Jyväskylä. s. 257-308.

Numminen, J. 1983. Isoisät ja pojanpojat Unkarissa: välähdyksiä suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden historiasta. Teoksessa Ulkomaanlehtorit Unkarissa 17.-22. 5 1892. Toim. Korhonen, M. ja Virtaranta, P. Casternaumin toimitteita 25. Vammalan kirjapaino Oy. Vammala. s. 90-95.

Numminen, J. 1984. Unkarin ja Suomen kulttuurisuhteiden kehitys. Teoksessa Ystävät, sukulaiset. Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteet 1840-1989. Toim. Nagy J. ja Numminen, J. Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia no 403. Pieksämäki. s. 16-25.

Paasivirta, J. 1991. Suomen kulttuurisuhteet 1800- ja 1900-luvuilla. Turun yliopisto. Poliittinen historia. Tutkimuksia D 1/91. Typopress. Turku.

Palmén, E. 1897. Käynti Unkarinmaassa. Kansanvalistusseuran kalenteri.

Pulkkinen, T. 2003. Valtio. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Hyvärinen, M; Kurunmäki, J; Palonen, K; Pulkkinen, T; Stenius, H. Vastapaino. Jyväskylä.

Rasilainen, A. 2004. Oikeudellinen argumentointi politiikassa. Suomalaisen legalismin poliittinen historia. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 257. Vammalan kirjapaino. Vammala.

Rommi, P; Pohls, M. 1989. Poliittisen fennomanian synty ja nousu. Teoksessa Herää Suomi.

Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Tommila, P. ja Pohls, M. Gummerus. Jyväskylä. s. 69-122.

Sevänen, E. 1999. Nationalismi ja kansakuntien muodostuminen luokittelevasta, vertailevasta ja historiallisesta näkökulmasta. Artikkelit teoksessa *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*. Toim. Koistinen, T; Kruuspere, P; Sevänen, E ja Turunen, R. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 755. RT-Print Oy. Pieksämäki. s. 15-46.

Siikala, A-L. 1996. Suomalaisuuden tulkintoja. Teoksessa *Olkaamme siis suomalaisia*. Toim. Laaksonen, P. ja Mettomäki S-L. Kalevala-seuran vuosikirja 75-76. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Raamattutalo. Pieksämäki. s. 139-149.

Siikala, K. 1976. Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet. Helsinki.

Smeds, Kerstin, 1989. Uudistuva Suomi. Teoksessa: *Ars Suomen taide 4*. Toim. Sarajas-Korte, S. Otava. Keuruu. s. 9-13.

Suolahti, G. 1974. *Nuori Yrjö Koskinen*. WSOY. Porvoo.

Szekely, G. 1996. *Finnugristic Linguistic and Scandinavian History of Law in the framework of the Hungarian University tradition*. Teoksessa *University and Nation. The University and the Making of the Nation in Northern Europe in the 19th and 20th Centuries*. Toim. Norrback, M. ja Ranki, K. *Studia Historica* 53. SHS. Helsinki.

Szj, E. 1989. Suomalais-ugrilainen heimoaate (etenkin 1920- ja 1930-luvulla). Artikkelit teoksessa *Folia Hungarica* 3. Toim. Csepregi, M. Casternaumin toimitteita 33. Yliopistopaino. Helsinki. s. 76-83.

Tervonen, V. 1942. Suomalais-unkarilaisten suhteiden historiaa. Teoksessa *Unkarin kirja*. Toim. Musikka, V. ja Kulai, S. Helsinki. s. 456-465.

Tervonen, V. ja Wichmann, I. 1982. Suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden bibliografia vuoteen 1981, Castrenianumin toimitteita ; 24, Helsinki.

Tommila, P. 1989. Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella. Teoksessa *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Toim. Tommila, P ja Pohls, M. Gummerus. Jyväskylä . s. 51-64.

Törnquist-Plewa, B. 2000. *Contrasting Ethnic Nationalisms: Eastern Central Europe*. Teoksessa *Language and Nationalism in Europe*. Toim. Barbour, S. ja Carmichael. C. Oxford. s. 183-221.

Varpio, Y. 1997. *Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 681. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Wichmann, Y. 1923. *Paavali Hunfalvyn suomalaista kirjeenvaihtoa*. Suomalaisen kirjallisuuden Seura.